

41662

İ.Ü.
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İşletme Fakültesi
Yönetim ve Organizasyon Anabilim Dalı

**TARIM İŞLETMELERİNİN GELİŞMESİNİ ETKİLEYEN UNSURLAR
VE TARIM POLİTİKALARININ TARIM İŞLETMELERİNE ETKİSİ
VE
NİZİP İLÇESİNDEKİ TARIM İŞLETMELERİ ÜZERİNE
BİR ARAŞTIRMA**

Yüksek Lisans Tezi

Abdülhakim Aydın
91/531

Yöneten
Yrd.Dç.Dr. Huriye ÇATALCA

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

İstanbul - 1995

İÇİNDEKİLER :

	<u>Sayfa</u>
İçindekiler.....	I.
Tablolar ve Şekiller.....	IV.
GİRİŞ.....	1

- BİRİNCİ BÖLÜM -

TARIM İŞLETMECİLİĞİ VE GELİŞMENİN TEMEL ŞARTI OLARAK VERİMLİLİK VE GİRDİ KULLANIMI

1.1- GENEL OLARAK TARIM İŞLETMECİLİĞİ.....	5
1.1.1 - Tanım ve Kapsamı.....	5
1.1.2 - Tarım İşletmelerinde Büyüklük (Firma Ölçeği)	6
1.1.3 - Tarımsal Üretimin Özel Nitelik ve Durumları.....	7
1.2 - TARIM İŞLETMELERİNDE VERİMLİLİK VE GİRDİ KULLANIMI.....	10
1.2.1 - Verimlilik Kavramı ve Çeşitleri.....	10
1.2.2 - Tarımda Verimliliği Etkileyen Faktörler.....	12
1.2.2.1 - Teknolojik Gelişme.....	12
1.2.2.1.1 - Mekanik Teknik Gelişme.....	13
1.2.2.1.2 - Biyolojik Teknik Gelişme	13
1.2.2.1.3 - Organizasyonla İlgili Teknik Gelişme.....	13
1.2.2.2 - Tarımsal Eğitim ve Yayın Faaliyetleri.....	14
1.2.2.3 - Yeni Teknolojilerin Benimsenmesi.....	15
1.2.2.4 - Yeni Teknolojilerin İşletme Düzeyinde Bileşimi ve Kullanım düzeyi.....	16
1.2.2.5 - Diğer Faktörler.....	18
1.2.3 - Girdi Kullanımı.....	19
1.2.3.1 - Makinalaşma.....	20
1.2.3.2 - Sulama.....	23
1.2.3.3 - Gübreleme.....	24
1.2.3.4 - Zirai Mücadele.....	26
1.2.3.5 - Nitelikli Tohumluk, Fide ve Fidan Kullanımı.....	28
1.2.4 - Modern Hayvancılık Faaliyetleri.....	29

- İKİNCİ BÖLÜM -

TARIM İŞLETMELERİNİN GELİŞMESİNİ ETKİLEYEN UNSURLAR VE TARIM POLİTİKALARININ TARIM İŞLETMELERİNE ETKİSİ

Sayfa

2.1 - TARIM İŞLETMELERİNİN GELİŞMESİNİ ETKİLEYEN UNSURLAR.....	33
2.1.1 - Planlama.....	33
2.1.1.1 - Planlamanın Gerekliliği ve Çeşitleri.....	33
2.1.1.2 - Planlama İçin Önceden Bilinmesi Gereken Veriler.....	36
2.1.1.3 - Planlama Yapılırken Gözönünde Bulundurulması Gereken Prensipler.....	37
2.1.1.4 - Planlama Yöntemleri.....	38
2.1.2 - Tarımsal Mekanizasyon.....	40
2.1.3 - Tarımsal Pazarlama.....	43
2.1.4 - Kooperatifleşme, Kooperasyon ve Türk Tarım Kooperatiflerinde Karşılaşılan Sorunlar.....	46
2.1.4.1 - Tarımsal Kooperatif Çeşitleri.....	50
2.1.4.1.1 - Tarım Satış Kooperatifleri.....	50
2.1.4.1.2 - Tarım Kredi Kooperatifleri.....	51
2.1.4.1.3 - Tarımsal Alım Kooperatifleri.....	52
2.1.4.1.4 - Tarımsal Üretim Kooperatifleri.....	52
2.1.4.1.5 - Tarımsal Hizmet Kooperatifleri.....	53
2.1.4.1.6 - Çok Amaçlı Tarımsal Kooperatifler.....	53
2.1.4.2 - Türk Tarım Kooperatiflerinde Yönetim ve Organizasyon Sorunları.....	54
2.2 - TARIM POLİTİKALARI VE TARIM POLİTİKALARININ TARIM İŞLETMELERİNE ETKİSİ.....	56
2.2.1 - Tarım Politikalarının Tanımı, Kapsamı ve Tarıma Devlet Müdahalesini Gerekli Kılan Etkenler.....	56
2.2.2 - Tarım Politikalarının Amaçları.....	58
2.2.3 - Tarım Politikalarının Araçları.....	60
2.2.4 - Türkiye'de Tarımsal Yapı ve Tarımın Genel Ekonomi İçindeki Yeri	65
2.2.5 - Türkiye'de Uygulanan Tarım Politikaları ve Etkileri.....	69

- ÜÇÜNCÜ BÖLÜM -

ALAN ARAŞTIRMASI

3.1 - NİZİP İLÇESİ TARIM İŞLETMELERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA.....	74
Araştırmanın Amacı.....	74
3.1.1 - Araştırmanın Kapsamı, Kullanılan Veriler ve Yöntem.....	74
3.1.2 - Araştırma Yöresinin Tarımsal Durumu Hakkında Genel Bilgiler..	76

3.1.2.1 - Nizip İlçesinin Coğrafi Durumu.....	76
3.1.2.2 - İlçenin Nüfus Yapısı.....	76
3.1.2.3 - İklim, Sıcaklık ve Yağış Durumu.....	76
3.1.2.4 - Toprak ve Bitki Örtüsü.....	77
3.1.2.5 - İlçede Arazi Varlığı ve Tarımsal Üretim.....	77
3.1.2.6 - İlçede Hayvan Varlığı.....	78
3.1.2.7 - İlçede Tarım Alet ve Makinaları Varlığı.....	79
3.1.2.8 - İlçenin Ulaşım ve Pazarlama Durumu.....	80
3.1.3 - Araştırma Bulguları.....	81
3.1.3.1 - İnc. İşletmelerin Yapısı ve Kaynak Kullanım Durumları....	81
3.1.3.1.1 - İncelenen İşletmelerde Nüfus Yapısı ve İşgücü Durumları.....	81
3.1.3.1.2 - İncelenen İşletmelerde Arazi Varlığı ve Parçalanma Durumları İle Mülkiyet ve Tasarruf Şekilleri.....	84
3.1.3.1.3 - İncelenen İşletmelerde Arazi Nev'ileri ve Yetiştirilen Ürünler.....	86
3.1.3.1.4 - Arazi Varlığı İle İşgücü ve Çeki Gücü Arasındaki İlişkiler.....	87
3.1.3.1.5 - İncelenen İşletmelerde Sermaye Yapısı.....	88
3.1.3.2 - İncelenen İşletmelerde Girdi Kullanım Durumları.....	90
3.1.3.2.1 - Makina Kullanımı.....	90
3.1.3.2.2 - Sulama Uygulamaları.....	91
3.1.3.2.3 - Gübreleme Uygulamaları.....	92
3.1.3.2.4 - Diğer Girdilerin Kullanımı.....	93
3.1.3.2.5 - Antep Fıstığı ve Zeytin Üretiminde Durum.....	94
3.1.3.3 - Hayvancılık Uygulamaları.....	95
3.1.3.4 - İncelenen İşletmelerde İdari ve Teknik Başarı.....	97
3.1.3.4.1 - Ürün Bileşimi, Verimi ve Pazarlama Durumları..	97
3.1.3.4.2 - Borçlanma Durumları.....	100
3.1.3.4.3 - Tarımsal Gelir Durumları ve Bu Konudaki Beklentileri.....	101
3.1.3.4.4 - Kooperatifleşme Durumları ve Devletten Beklentileri.....	102
Araştırmanın Değerlendirmesi.....	103
GENEL SONUÇ VE ÖNERİLER.....	105
EKLER	
Ek : Anket Formu.....	111
KAYNAKÇA.....	115

TABLolar VE ŞEKİLLER

Tablo		Sayfa
No	Tablonun Adı	No
1	Bazı Őlkelerde 1000 Hektara Düşen Ortalama Traktör Sayısı.....	22
2	Bazı Őlkelerde Hektar Başına Gübre Tüketimi.....	26
3	Türkiye'de Toprak Varlığının Kullanım Şekline Göre Dağılımı.....	65
4	İşgücünün Cinsiyet ve Yaş Gruplarına Göre İş Başarma Kudretİ..	75
5	Nizip İlçesinin Arazi Varlığı.....	77
6	Nizip İlçesinin Hayvan Varlığı (1994).....	79
7	Nizip İlçesi Tarım Alet ve Makinaları Varlığı (1994).....	79
8	İncelenen İşletmelerin Nüfus Varlığı, Nüfus Miktarı, Nüfusun Yaş Grubu ve Cinsiyete Göre Dağılımı.....	82
9	İncelenen İşletmelerde 7 ve Daha Yukarı Yaştaki Nüfusun Okuma Yazma Oranlarının Cinsiyete Göre Dağılımı.....	83
10	İncelenen İşletmelerde EİB Cinsinden İşgücü Varlığı ve Mevcut İşgücü Miktarının İşletme İhtiyacına Göre Kullanım Durumu.....	83
11	İncelenen İşletmelerde Arazilerin Büyüklüğü, Parçalanma Durumu	85
12	İncelenen İşletmelerde Arazi Mülkiyet ve Tasarruf Şekilleri.....	85
13	İncelenen İşletmelerde Arazi Nev'ileri.....	86
14	İşletmelerde Arazi Varlığı İle İşgücü ve Çeki gücü Arasındaki İlişkiler.....	88
15	İncelenen İşletmelerde Sermaye Çeşitlerinin Toplam Sermaye İçindeki Oranları.....	89
16	İncelenen İşletmelerde Alet ve Makina Varlığı.....	90
17	İncelenen İşletmelerde Hayvan Varlığı ve İşletme Başına Düşen Hayvan Sayısı.....	96
18	İncelenen İşletmelerde Üretilen Tarımsal Ürünlerin Verimleri.....	98
19	İncelenen İşletmelerde Ürün Bazında Bir Dekar Araziye Karşılık Elde Edilen Gelir.....	99
20	İncelenen İşletmelerde Tarımsal Gelir Durumu ve Dağılımı.....	101

Şekil		Sayfa
No	Şekil Adı	No
1	Tarımsal Mekanizasyonda Sistem Çözömlemesi ve Makina Seçimi	41

GİRİŞ

Genel ekonominin birer birimini oluşturan işletmeler, sahip oldukları kaynakları en rasyonel bir şekilde kullanarak, en az giderle en yüksek geliri elde etme amacındadırlar. Bu bakımdan verimlilik ve gelişme, bütün sektör işletmelerinin başlıca hedefi durumundadır. Ülkemizde, özellikle serbest piyasa ekonomisine geçişten sonra, sanayi, ticaret ve hizmet sektörlerinde çok hızlı ilerlemeler kaydedilmiştir. Ancak tarım sektörü için aynı şeyleri söylemek mümkün değildir. Tarım sektörümüz, iktisadi kalkınmanın sağladığı ilerlemenin çok gerisinde kalmış ve büyük çoğunlukla geleneksel üretim yapısı hakimiyetini sürdürmektedir. Bu durum daha çok, ekonomi politikalarının kalkınmada sanayi öncelikli hedef belirlerken, tarıma gereğinden çok daha az ilgi göstermesinden kaynaklanmaktadır.

Gerek tarımsal üretime yönelik teknik anlamda bilimsel çalışmalar yapan Ziraat Fakültelerinin, bu çalışmalarının tarım sektörüne ve tarımsal üretim faaliyetlerine aktarılamaması ve gerekse İşletme Fakültelerinde tarım işletmeciliğinin, bir işletme türü olarak, bilimsel çalışmalara konu edilebilecek düzeyde dikkate alınmaması da, büyük bir kaynağın bir tarafta unutulduğunu veya öneminin kavranmadığını göstermektedir. Bu nedenle tarım işletmeciliğinin, ülkemiz gerçeklerine uygun olarak hakettiği ilgiyi görmesi ve bilimsel çalışmalarda daha fazla yer alması gerektiği, kanısındayız.

Tarımsal işletmecilik, yapısal niteliği ve işleyişi bakımından, ekonomideki diğer sektör işletmelerinden farklı bir takım özelliklere sahiptir. Tarımsal üretim faktörleri arasında doğa ve iklim koşulları, esas belirleyici durumunda olması, bu farklılığın temel sebebidir. Bu durum, tarım işletmelerinde belirsizlik ve rizikoyu artırmaktadır. Tarım alanında yapılan tüm teknolojik çalışmalar, gelişme ve ilerlemeler; tarımın doğaya bağımlılığını azaltarak belirsizlik ve riski azaltmayı, böylece üretimde verim ve kalite artışını sağlamayı hedefler.

Tarımsal üretimin kalite ve miktar yönünden artırılması, hem üreticinin hem de devletin esas amacıdır. Zira tarım işletmeleri, aile ihtiyacını karşılamak ve gelir düzeyini artırmak, devlet de özellikle ülke gereksinimini karşılayabilecek gıda maddelerinin arz-talep dengesini sağlamak ve ihracatı artırmak istemektedir. Ekonomisinde tarımın önemli bir yere sahip olduğu, nüfusun yarıya yakınının, geçimini bu sektörden temin ettiği ve bu alanda önemli potansiyel kaynaklara sahip olan Türkiye'de, iktisadi kalkınmanın başlangıç aşamasında tarımın, itici bir güç olarak, ekonomiye sağladığı kaynaklar ve katkılar nedeniyle, tarımsal üretimin artırılması hayati bir önem taşımaktadır. Ancak, tarımsal üretimin artırılması ekonomik gelişmişlik düzeyi ile yakından ilgilidir. Tarımda üretimin artırılması, doğal şartların yanı sıra, yukarıda belirtilen nedenlerle, yoğun teknoloji kullanımını da gerektirmektedir. Çünkü, (bitkisel üretimde; makina kullanımı, sulama, gübreleme, zirai mücadele, nitelikli tohumluk, fide ve fidan kullanımı, hayvancı-

lıkta; damızlık kullanımı, suni tohumlama, rasyonel yemleme v.b. gibi) teknoloji ürünü girdiler, tarımsal verimliliği etkileyen en önemli değişkenlerdir.

Tarım işletmeciliğinin farklılığı, diğer işletme türlerinin içinde bulunduğu koşullara ilave olarak doğal koşullara bağımlı olmasıdır. Doğal koşulların yanı sıra tarımsal ürün talebinin ve dolayısıyla ürün fiyatlarının istikrarsızlığı da tarım işletmelerini etkileyen karakteristik faktörlerdendir. Bu şekilde, daha fazla değişken faktörlerin etkisi altında olmaları sebebiyle, tarım işletmelerinin sevk ve idaresi karmaşık ve güç olmaktadır. Çünkü, faktör kullanımında etkinliğin sağlanmasını, kıt olan kaynaklardan azami faydanın temin edilmesini ve bunların hem doğal hem de sektörel ve ekonomik koşullara uygun olarak gerçekleştirilmesini sağlamak gerekiyor. Bu gerçekleştirildiği takdirde, tarım işletmelerinin rantabl ve prodüktif bir üretim yapmaları ve gelişmeleri mümkündür. Bu meselenin halledilmesinde gelişmiş ülkelerde, ortaya çıkan teknik ve ekonomik koşullara uygun olarak, mikro ve makro düzeyde planlama ve kooperasyon tekniklerine başvurulmakta, ayrıca etkin bir pazarlama sistemi ve kontrollü bir piyasa düzeni oluşturulmaktadır.

Öte yandan, ürünlerin büyük çoğunluğunun gıda maddeleri olması ve üretimin tabiat şartlarına bağlı bulunması nedenleriyle, tarım sektörü sürekli olarak devlet müdahalesi ile karşı karşıyadır. Devlet tarım politikaları aracılığı ile bir takım düzenleme, koruma ve sınırlandırmalarda bulunur. Bu da tarım işletmelerinde verimlilik ve gelişmeyi etkileyen, hatta yönlendiren bir faktördür. Bu durum, tarım işletmeleri ile ilgili, bilhassa; verimlilik ve üretimin artırılması, işletmelerin modernizasyonu, üreticilerin gelir düzeylerinin yükseltilmesi v.b. gibi her türlü çalışmanın, tarımın mikro ve makro ekonomik yönlerinin birlikte ele alınarak yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Bir bakıma tarımsal üretimde ve işletmecilikte başarı, işletmelerin kendi içindeki çalışma biçimlerinden daha fazla, uygulanan tarım politikalarının rasyonelitesine bağlıdır.

Ülkemizdeki genel duruma bakacak olursak; uluslararası karşılaştırmalarda Türk tarımı, potansiyel olarak oransal üstünlüğe sahiptir. Ancak, tarımda kendi kendisine yeterli az sayıdaki ülkelerden birisi olmasına rağmen, Türkiye, tarımda verimlilik ve teknoloji kullanımı açısından yeterli düzeyde gelişmemiştir. Halbuki Türkiye'de tarım sektörü, üretim, istihdam, piyasa ve faktör katkıları nedeniyle ekonomide önemli bir ağırlığa sahiptir. O halde sektörün geliştirilerek ekonomiye katkısının daha fazla artırılması için mevcut tarımsal potansiyelin üretime yönelik olarak harekete geçirilmesi ve bundan etkin bir şekilde yararlanılması gerekir. Aynı zamanda bu konudaki mevcut sorunların, daha fazla tartışılarak güncelleştirilmesi, kökten çözümlerin üretilmesi için tarımda verimlilik artışını ve gelişmeyi etkileyen faktörlerin belirlenmesi gerekir.

Bu çalışmanın amacı da; tarımsal işletmecilikte verimlilik, rasyonel kaynak

kullanımı ve gelişmenin, genel çerçeve koşullarını ve bunları etkileyen faktörleri belirlemek; ülkemiz tarım işletmeleri ile sektörün bu çerçevede durumunu değerlendirek, sektördeki, yanlış tarım politikalarından ve kendi haline bırakılmışlıktan kaynaklanan yapısal sorunlar ve sistem bozukluklarını, temel nedenlerine inmek suretiyle tartışmaya açarak, gelişme yollarını açabilecek stratejilerin ve çözüm yollarının belirlenmesine bir ölçüde yardımcı olmaktır.

Üç bölümden oluşan çalışmamızın birinci bölümünde; genel olarak tarım işletmeciliğinin tanım, kapsam ve özellikleri, tarımsal üretimde verimlilik ve verimliliği etkileyen faktörler ile verimliliğin temel şartı olan çağdaş girdi kullanımı ve etkileri açıklanmaktadır. Bu bölüm, üretim faaliyetleri ve özellikle girdi kullanımında, kısmen teknik açıklamaları da içermektedir. İkinci bölümde; tarım işletmelerinin gelişmesini etkileyen, idari etkenler üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte yine ikinci bölümde, genel olarak tarım politikaları, amaçları, araçları ve ülkemizde uygulanmakta olan tarım politikaları ile bunların etkileri ve aksaklıkları; ülkemizin şu anki tarımsal yapısı ve tarımın ekonomimizdeki yeri ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise, konu ile ilgili, Nizip (Gaziantep) ilçesinde yapılmış olan alan araştırması yer almaktadır.

- BİRİNCİ BÖLÜM -

TARIM İŞLETMECİLİĞİ VE GELİŞMENİN TEMEL ŞARTI OLARAK
VERİMLİLİK VE GİRĐİ KULLANIMI

1.1- GENEL OLARAK TARIM İŞLETMECİLİĞİ

1.1.1- Tanım ve Kapsamı

Tarım işletmeleri, gelir sağlamak veya ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, bitkisel ve hayvansal üretim faaliyetinde bulunan, işletmenin organizasyonu ve işleyişi ile ilgili olarak, kıt olan üretim faktörlerinin ne şekilde kullanılacağına yönelik bir seçim yapan ve karar veren birimlerdir. Bu birimleri işleten gerçek veya tüzel kişilere de 'çiftçi' denir. Çiftçiyi Topraklandırma Yasasının 2/1. maddesinin tanımına göre "toprakta ekim, dikim, bakım ve yetiştirme yollarıyla bitki, hayvan ya da hayvan ürünleri üretiminde bulunmaya veya bu ürünlerin yetiştiricileri tarafından işlenip değerlendirilmesine çiftçilik ve bu işleri yapanlara da çiftçi denilmektedir".(1)

Çiftçinin tarımsal üretimdeki amacı, aile gereksinimlerini gidermek ve/veya kazanç sağlamak olabilir. Ancak bu amacına ulaşabilmesi için çiftçi, bitki ve hayvan yetiştirme, tarım makineleri v.b. gibi üretimle doğrudan ilişkisi olan konulardaki temel bilgilerin yanında, yönetim, organizasyon, planlama ve pazarlama gibi ekonomik konularda da bilgi sahibi olmalıdır. Sınırlı miktardaki kaynakları en yüksek geliri sağlayacak şekilde değerlendirebilmek için işletmenin iyi bir şekilde organize edilmesi ve planlanması gereklidir. Bu nedenle örneğin, salt ürünlerin teknik yönden nasıl yetiştirileceğine değil, ekonomik açıdan hangi ürünlerin, nasıl, nerede, ne zaman ve ne miktarda yetiştirileceğine karar vermek önemlidir. Bu yolla çiftçinin, modern tarım işletmeciliği standardına yaklaşık olarak başarılı olma şansı artar.

Tanımda yer alan tarımsal faaliyet kapsamına, bitkisel ve hayvansal üretim ile birlikte bu üretimden elde edilen (ve/veya ek olarak satın alınan) ham maddelerin işlenerek tam veya yarı mamul haline getirilmesi de girer (tarım sanatları). (2) Şu halde tarımsal faaliyet, bitkisel üretim, hayvansal üretim ve tarım sanatları olmak üzere üç kısımda incelenebilir. Tarım işletmelerinin yerine getirdiği bu tarım sanatları, gelişmiş ülkelerde tamamen gıda sanayii sektörünün üretim faaliyeti haline gelmiştir. Ülkemizde de gıda sanayii son yıllarda gittikçe gelişmektedir.

Gelir Vergisi Kanununda tarımsal faaliyet kapsamı daha geniş tutularak balıkçılık ve ormancılığın da dahil edilmesine karşılık, tarım ekonomistleri bu faaliyetleri, genellikle ziraatten ayrı birer üretim çeşidi olarak ele almaktadırlar.

Tarım işletmecisi işlediği toprağın tamamına veya bir kısmına sahip olabilir. Eğer işletmecinin kendi toprağının yanı sıra kiraya ya da ortaklığa tuttuğu arazi

(1) Dilek Şenel, Tarımsal Üretimin Yapısını ve Verimliliğini Belirleyen Faktörler, MPM Yayın No: 352, Ankara-1987, s.19.

(2) A.Fethi Açıl-Rasih Demirci, Tarım Ekonomisi Dersleri, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayın No: 880, Ankara-1984, s.3-4.

varsa, bu durumda işlediği toprağın bir kısmına sahip demektir. Bu şekilde kiraya ya da ortaklığa arazi tutan işletmeci, 'kiracı' veya 'ortakçı' olarak nitelendirilmektedir. Genellikle çiftçi sahip olduğu işletmeyi, yönetim ve sorumluluğu üstlenmekle birlikte kendisi de bizzat çalışarak yürütür. Ancak işletmesinin başında olmayıp şehirde ikamet ederek çalıştırdığı elemanlarla çiftlik işlerini yürütenler de vardır. Bunlar da çiftçi sayılmaktadır.

Ülkemizdeki tarım işletmelerinin büyük bir bölümü, geçimlik aile işletmesi niteliğinde olan işletmelerdir; 100 dekardan az araziye sahip olan işletmeler toplam işletmelerin % 82,3'ünü oluştururken bunların işlediği arazi miktarı da toplam ülke arazisinin % 41'ini oluşturmaktadır (3). Bu işletmelerde üretim değeri düşük ve işletme de küçüktür. Üretimdeki esas amaçları ise aile geçimini sağlayacak düzeyde bir üretim yapmaktır. İşgücü varlığı aile bireylerinden oluşur ve üretim tarzı da ilkeldir. İşletmenin yöneticisi sayılan aile reisinde ekonomik bilgi ve ticari ilişki pek gelişmemiştir. Bu geleneksel yapı değişme eğilimi gösterirken, piyasa için üretim yapan, mekanizasyon ve girdi kullanım düzeyi artan tarım işletmelerimizin sayısı da artmaktadır.

1.1.2- Tarım İşletmelerinde Büyüklük (Firma Ölçeği)

Tarım işletmelerinin büyüklüğünü tespitite kullanılan ölçüler; arazi büyüklüğü, hayvan varlığı, sermaye miktarı, tarımsal gelir ve üretim ya da satış değeri gibi faktörlerdir. Ülkemizde tarım işletmelerinin büyüklüğü, sahip olunan arazi miktarı ile ölçülmektedir. Dünyada da en çok kullanılan ölçü budur. Ancak toprağın verimlilik durumu, eğimi, işletmedeki entansite derecesi (girdi kullanım yoğunluğu) ve diğer sermaye unsurlarının miktarlarındaki değişkenlik sebebiyle bu ölçü yanıltıcı olabilir. Örneğin kuru ve verimsiz arazilerin yer aldığı bir bölgede, 400 dekar toprağı olan bir işletme ile sulu ve verimli arazi yapısına sahip olan bir bölgedeki 200 dekar tarlası olan işletme bu ölçü ile mukayese edildiğinde varılacak sonuç, gerçekleri yansıtmaktan uzak olacaktır. Türkiye'de tarım işletmesi büyüklüğünün tespitinde, tarım işletmelerinin bir kayıt sistemi olmadığından ve bu işletmelerin gelir ve masrafları doğru olarak belirlenemediğinden, zorunlu olarak arazi büyüklüğü ölçüsü kullanılmaktadır.(4)

Hayvancılık işletmelerinde büyüklük, hayvan varlığı, büyük baş hayvan birimine (BHB) çevrilerek ölçülmektedir. Fakat bu, tarım işletmelerinin tasnifi, verimliliği ve entansitesi konusunda bir fikir vermez. Tarımsal üretimle doğrudan ilgili olan masrafları gösterdiğinden, kapital stoku, arazi genişliği ve işgücü miktarı gibi ölçülere göre firma ölçeğini daha iyi belirleyen 'üretim girdileri kombinasyonu' ise hesaplanması zor ve zaman alması bakımından pratikte pek kullanılmamaktadır.(5) Kıstas ne olursa olsun tarım işletmelerinde firma büyüklüğü, sanayideki-

(3) Engin Çadircı, «Tarımsal Krediler», Marmara Bölgesinde Tarımın Verimlilik Sorunları Sempozyumu (25-27 Ekim 1989/Bursa), İçinde, MPM Yayın No:387, Ankara-1989, s.147.

(4), (5) A.Fethi Açıl-Rasih Demirci, a.g.e, s.177-183.

nin çok altındadır. Hem mutlak olarak hem de ürün bazında piyasa büyüklüğüne oranla küçüktür.

Orta Avrupa ülkelerinde arazi ölçütü olarak firma ölçeği kullanılırken, bunda, yüzölçümü ile birlikte işgücü durumu ve çiftçi ailesinin, sahip olduğu arazi ile geçinip geçinememesi durumu da hesaba katılmaktadır. O halde, bir çiftçi ailesinin geçimini sağlayacak asgari işletme büyüklüğü; iklim, toprak yapısı, sulama, ulaşım ve pazar durumu gibi faktörlerin yanında, organizasyon şekillerine göre değişir. Bu nedenle işletmeleri arazi büyüklüklerine göre sınıflandırırken, organizasyon yapılarının da göz önünde bulundurulması gerekir. Bu bakış açısına sahip gelişmiş ülkelerde geçimlik aile işletmeleri hemen hemen hiç kalmamıştır, tarım işletmeleri genelde orta büyüklükteki çiftliklerle büyük çiftliklerden oluşur. Ülkemizde ise ancak 100 dekardan büyük araziye sahip olan işletmeler geçimini sağlayabilecek durumdadır. DPT tarafından yapılan bir araştırmaya göre tarımsal geliri yetmeyen işletmelerin oranı % 52,1, ancak yetenlerin oranı % 43,7 ve tarım geliri artanların oranı ise % 4,1 olarak bulunmuştur.(6)

Geçimlik işletmelerde bütün işler aile bireyleri tarafından yapılır. Orta büyüklükteki tarım işletmelerinde ise aile bireylerinin yanında, örneğin hasat dönemi gibi iş yoğunluğunun yaşandığı zamanlarda ücretli işçi tutulmaktadır. Büyük ölçekli işletmelerde, işler tamamen yabancı işçiler tarafından görülür veya ortakçı-yarıcı ile işletilir.

1.1.3- Tarımsal Üretimin Özel Nitelik ve Durumları

Tarımsal üretimin en karakteristik özelliği tabiata bağımlılığıdır. Yapılan tüm modernizasyon çalışmaları da bu bağımlılığı azaltmaya hatta doğa şartlarını bir araç gibi kullanabilme hedefine yönelik çabalardır. Tarımsal üretimi, sanayi üretiminden farklı kılan özellikleri, şu şekilde sıralayabiliriz (7):

— Tarımda üretim fonksiyonu, yani girdi ve çıktı arasındaki ilişki belirli değildir, bilinemez. Çünkü üretilen ürün miktarını belirleyen, diğer işlerde olduğu gibi sadece girdi miktarı değildir; yağış, ısı, çeşitli bitki ve hayvan hastalıkları gibi doğal etkenler de mahsul verimini etkiler. Üretici bu doğaya bağımlılığı tamamen yokedemez, ancak eğer teknoloji düzeyi ileri ise, etkileri sınırlandırılabilir. Örneğin çiftçi, üretimi artırmak amacıyla daha fazla girdi kullansa da tabiat şartları elverişsiz giderse, üretim artmaz, azalır.

— Öte yandan doğaya bağımlılığı dolayısıyla ürünlerin büyüme süresi işletmecinin elinde değildir. Her tarımsal ürün ancak belirli bir sürede elde edilebilir. Bu zamanı kısaltmak mümkün değildir. Bazı ürünler için bu süre bir yıl iken, bazı ürünleri elde etmek için 6-7 ay, diğer bazı ürünleri de 3-4 yıl beklemek gerekir. Bu nedenle fiyat değişimlerine intibak imkansız gibidir. Örneğin meyvecilikte eko-

(6) A.Fethi Açıl a.g.e, s.177-183.

(7) Gülten Kazgan, Tarım ve Gelişme, Der Yayınları, 3.Baskı, İstanbul-1983, s.4.

nomik değeri artan bir ürüne yönelik, eğer mevcut ağaçlardan iyi bakım yaparak daha fazla ürün elde edilmeye çalışılırsa bir üretim döneminde bu intibak sağlanabilir, ama eğer yeni bir bahçe tesis edilmeye çalışılırsa, bu durumda 3-4 yıl, bazı ürünler için 10 yıldan fazla (antep fıstığı gibi) beklemek gerekebilir. Tarla bitkilerinde ise üretimi artırarak, yüksek fiyattan yararlanmak (veya bunun tersi) için yine en az bir yıl beklemek gerekir. Kısacası tarımda yatırılan sermayenin geri dönme süresi oldukça uzundur.

— Tarımsal üretim mevsimlidir, dolayısıyla faaliyet hacmi de mevsimlere göre değişir. Mesela kış aylarında emek ve diğer girdilerin kullanımı azalır. Bu dönemlerde işgörenlerin zamanı genellikle boş geçer. Yaz aylarında ise iş yoğunluğu nedeniyle emek ve girdi talebi fazla olur. Öte yandan bazı tarımsal ürünler çabuk bozulur nitelikte olduğu için uzun süre depo edilemez, zamanı geçmeden piyasaya arz edilmesi gerekir. Bu özellik, "piyasa dönemi" zorunluğu sebebiyle, ürün fiyatlarının oluşmasına direkt etki eder.

Tarımsal işgücü çeşitli ziraat işlerinden anlamak zorundadır, yani kesin bir işbölümü yoktur. Örneğin işçi yalnızca sürme işinde çalışırsa diğer zamanlarda boş kalır ve böylece de maliyet yükselir,

— İnsanların gıda maddesi ihtiyaçlarını karşılayan ve üretimi zorunlu olan ürünler, evrensel tüketim için zaruri olduğundan, bu tüketimden vazgeçilemez, aynı zamanda doğal ihtiyaçlardan fazla bir tüketim de olamaz. Dolayısıyla bu tarımsal gıda maddelerinin tüketim fonksiyonunda da doğal şartların rolü vardır.

— Çiftçi üretim planını hazırlarken, ürün için elde edeceği fiyatı ve üretim faktörlerinin verimini tahmin ederek uygulamada bulunur, çünkü bu aşamada üretici için belirsizlik söz konusudur. Tarım işletmecisinin üretim kararını verirken, kesin bir bilgiye sahip olması ve belirli bir gelir hedefi belirlemesi, piyasadaki oligapol veya monopolcu etkenler sebebiyle olanaksızdır. Mal ancak piyasaya geldikten sonra fiyatı belirlenir. Ayrıca ne kadar ürün elde edeceği de tabiat şartlarına göre değişebilir.

— Aynı tarımsal ürün, çeşitli iklim ve topraklarda, farklı nitelik ve miktarlarda elde edilir. Örneğin Marmara bölgesinde üretilen zeytin ile Güneydoğu bölgesinde üretilen zeytinin cinsi, kalitesi ve ağaç başına verimi farklıdır.

— Tarım işletmecisi hangi ürünü yetiştireceği konusunda serbest değil, tabiat ve piyasa şartlarına bağlıdır. Çünkü işletmenin sahip olduğu topraklar farklı niteliklerde olabilir. Aynı zamanda işletmeci birkaç çeşit ürün yetiştirmek durumundadır. Zira monokültür tarım faaliyeti (tek çeşit ürün yetiştirme), iklim ve piyasa koşulları nedeniyle riski artırır. Mesela çeşitli üretimde, ürünlerden biri iklim koşullarından olumsuz etkilense diğerleri etkilenmeyebilir, veya bir ürünün fiyatı düşerse bundan öteki ürünler etkilenmez. Ayrıca çiftçiler üretimde bulunur-

ken, aile ihtiyacı ile hayvanlarının beslenmesini de düşünmek zorundadırlar.

— Tarımsal üretimin her safhası, makina kullanımına elverişli değildir. Ziraî işlerin birçoğunda henüz elle çalışma zorunluluğu vardır.

— Tarım işletmeleri, işletme dışından temin edilecek ham maddelere tam olarak bağımlı değildir. Örneğin çiftçiler, hayvanlar için gereken yem ham maddesinin önemli bir kısmını, ayrıca ekim için tohumluklarını işletme içinden karşılayabilmektedirler.

— Tarım ürünlerinin birçoğunda yan ürünler vardır. Mesela arpa üretiminde saman, pamukta lif ve çekirdek, hayvancılıkta et ve süt ile birlikte yün ve deri gibi yan ürünler, esas ürünlerle birlikte üretilir. Bu nedenle fiyatlara intibakta bu bağlı ürünler, sorun yaratabilir.

— Tarımsal üretim faaliyetinde tek başına bir tarım işletmesi, üretim miktarını değiştirmekle piyasayı etkileyemez veya elde ettiği ürününü, aynı üretimi yapan diğer işletmelere göre farklılaştırılmaz.

1.2- TARIM İŞLETMELERİNDE VERİMLİLİK VE GİRDİ KULLANIMI

1.2.1- Verimlilik Kavramı ve Çeşitleri

Verimlilik kısaca üretim faktörleri ile üretim arasındaki ilişkiyi belirleyen, "çıktıların girdilere oranı" olarak özetlenebilecek bir ölçüttür. Başka bir tanıma göre verimlilik, teknolojik ilerlemelerin fiziksel çıktı ile fiziksel girdi arasındaki orantıya etkisini, yani teknik etkenlikteki artışı ölçer (8). Bu da çıktıda meydana gelen değişmelerle ortaya çıkar. Başka bir bakış açısına göre de verimlilik, değişen koşullar altında emek verimliliğinin bir ölçüsü olup, reel ücretleri tayin eden temel faktördür(9). Bir üretim faaliyetinde elde edilen ürün iki nedenle artış gösterir. Birincisi girdi miktarının artmasıyla meydana gelen artıştır. İkincisi ise aynı girdileri daha etkin bir şekilde kullanım sonucu sağlanan ürün artışıdır (10). İşte bu ikinci tür artışın nedeni verimliliktir, kaynakların verimli kullanımı sonucunda bir üretim artışı sağlanmıştır.

Yapılan tüm tanımlardan da anlaşılacağı üzere verimlilik çeşitli göstergelere göre ölçülebilir. Örneğin çıktı tek bir girdiye oranlanırsa kısmi verimlilik, girdiler toplamına oranlanırsa da toplam faktör verimliliği elde edilmiş olur. Yani güdülen amaç ne ise o doğrultuda kantitatif ölçümler yapılarak verimlilik belirlenmeye çalışılır. Kısmi verimlilik ölçümlerinde fiziksel veya parasal büyüklükler kullanılabilir, ancak toplam faktör verimliliği ölçümlerinde bütün girdilerin parasal büyüklük cinsinden ele alınması zorunludur. Her iki verimlilik çeşidi de ortalama ya da marjinal olarak hesaplanabilir, fakat genellikle ortalama verimlilik kullanılmaktadır (11).

Kısmi verimlilik, her çeşit üretim faaliyeti sonucunda elde edilen üretimin, bu üretimde kullanılan herhangi birine bölünmesiyle elde edilen oranlardır. Bu durumda her faktör için verimlilik oranının belirlenmesi mümkündür, mesela işgücü, arazi, sermaye, ham madde verimliliği gibi. Kısmi verimlilik ile belirli bir zaman içerisinde çıktı birimi başına belli girdilerde ortaya çıkan tasarruflar ölçülebilmektedir (12). Girdilerdeki tasarruf ise doğal olarak masraflardaki azalmayı ifade eder.

Verimliliğin hesaplanmasında üretim faktörleri için gerekli olan bilginin yetersizliği sebebiyle toplam faktör verimliliğini hesaplamak zor olduğundan, genellikle kısmi verimlilik oranlarının hesaplanmasına çalışılmaktadır. Özellikle, ekonomik analizlerde daha çok işgücü verimliliği üzerinde durulmaktadır. Bunun nedeni ise verimlilik artışının toplumun refah düzeyinin yükselmesi ve satınalma

(8) Yusuf Tuna, Tarımda Verimlilik Artışının Ekonomik Sonuçları: Türkiye ile İlgili Bir Değerlendirme, MPM Yayın No:487, Ankara-1993, s.11.

(9),(10) Servet Mutlu, «Verimlilik ve Tarımda Verimliliği Etkileyen Faktörler», Marmara Bölgesinde Tarımın Verimlilik Sorunları Sempozyumu, (25-27 Ekim 1989, Bursa), İçinde, MPM Yayın No: 387, Ankara-1989, s.7.

(11) Dilek Şenel, «Tarımda Verimlilik, Teknolojik Gelişme ve Çevre İlişkileri», Akdeniz Bölgesi'nde Tarımın Verimlilik Sorunları Sempozyumu (7-9 Kasım 1990, Antalya), İçinde, MPM Yayın No: 433, Ankara-1990, s.8.

(12) Nejat Pirinçcioğlu, Tarım Sektöründe Verimlilik, MPM Yayın No: 365, Ankara-1988, s.3.

gücünün artmasına etkiye bulunmasıdır. Çünkü verimliliğin artmasıyla gelir de artar. Kısacası yalnızca verimlilik kelimesi kullanıldığında genellikle emek verimliliği anlaşılmaktadır. Bununla beraber, teknolojik gelişme düzeyinin artmasıyla sermaye verimliliği de (dolayısıyla arazi verimliliği de) kısmi verimlilik hesaplamalarında önem kazanmıştır (13). Zira üretimde kullanılan gelişmiş teknolojiler işgücünü ikame etmektedir. Verimlilik artışı ve ekonomik büyüme kullanılan teknolojilerin niteliğine ve bu teknolojilerin emek miktarını ikame oranı ile bu oranın sürekli artışı olarak yorumlanmaktadır.

İşgücü verimliliği, işgücü başına ya da tarımsal işgücü saati başına (TİGS) elde edilen ürün veya üretim değeri olarak hesaplanmaktadır. Emek verimliliğinde kastedilen amaç, işgücünün etkinliğini artırarak üretim artışı sağlamak ve sonuçta işgücü başına geliri artırmaktır ama Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde istihdamın büyük bir çoğunluğunu barındıran ve dolayısıyla da işgücü fazlalığının, gizli işsizliğin söz konusu olduğu tarım sektöründe üretimin işgücü başına oranı, güdülen amaca göre olumsuz bir sonuç vermektedir. Bu nedenle ülkemiz açısından, tarımsal üretimin verimlilik düzeyini ölçmede, diğer bir kısmi verimlilik ölçüsü olan toprak verimliliğini gözönünde bulundurmak daha gerçekçi bir fikir verecektir. Arazi verimliliği ise, bir birim araziden elde edilen üretim miktarı veya üretim değeri olarak tanımlanan ve genellikle uluslararası karşılaştırmalarda esas alınan bir ölçüttür.

Arazi verimliliğinde önemli olan faktör, toprağın ürünün yetiştirilmesine müsait olması bakımından taşıdığı özelliktir. Mesela sulu ve kuru arazilerin veya değişik bölgelerdeki arazilerin verimlilik düzeyleri de farklı olur. Bu bakımdan toprak verimliliğinin belirlenmesinde toprak sınıflandırması yapmak önemlidir. Toprağın kullanım şekli de arazi verimliliğini önemli derecede etkiler (14). Bu nedenle arazi birimi başına verim hesaplanırken, seçilen ürün için ayrılan arazi üzerinde yapılan tüm üretim faaliyetleri dikkate alınır (15). Böylece, arazi kullanımında mümkün olan en yüksek düzeyde ürün elde edilmesi amaçlanır.

Toplam faktör verimliliği, bir üretim faaliyeti sonucu elde edilen çıktının bu üretim faaliyetinde kullanılan girdilerin tamamına (aynı birim cinsinden) bölünmesiyle hesaplanan bir verimlilik türüdür. Bu ölçüt ile, üretimde kullanılan kaynakların etkinliği belirlenmeye çalışılır. Ancak toplam faktör verimliliğinin sağlıklı hesaplanabilmesi için girdiler ile ilgili bilgilerin yeterli olması gerekir. Özellikle az gelişmiş ülkelerde girdi kullanımı yetersizliği ve faktör bileşimindeki dengesizlik, bu faktörlerle ilgili bilgilerin de eksik olmasına neden olmaktadır (16).

(13) Yusuf Tuna, a.g.e, s.15.

(14) Yusuf Tuna, a.g.e, s.28.

(15) Haluk Kasnakoglu, «Bölgesel ve Gencl Ekonomi Tarım Politikaları», Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Tarımsal Üretimin Verimlilik Sorunları Sempozyumu, İçinde, MPM Yayın No: 404, Ankara-1990, s.46.

(16) Yusuf Tuna, a.g.e, s.15.

1.2.2- Tarımda Verimliliği Etkileyen Faktörler

Tarımsal üretimde prodüktiviteyi sağlamak ve bu prodüktivitenin ekonomiye katkısını artırmak, teknolojik gelişmişlik düzeyine bağlıdır. Yani teknolojik gelişme, bütün sektörlerde olduğu gibi tarımsal verimlilikte de en önemli etken durumundadır. Tarımda işgücü verimliliği veya toprak verimliliğinin artması, aynı ya da ters yönde gelişme göstermesi, üretimde kullanılan teknolojinin bir işlevidir (17). Tarımın verimliliğini etkilediği görülen faktörlerin tümü aslında bu temele dayanır. Çünkü verimliliği artırmak için başvurulanan girdi kullanımı, tarım dışı sektörler tarafından teknoloji transferi yoluyla beslenen faaliyetlerdir.

Tarımda üretim ve verimlilik artışını etkileyen tekniği dört faktör belirler. Bunlar, teknik gelişme, tarımsal eğitim ve yayım, tarımda kullanılan yeni teknolojilerin benimsenmesi ve işletme düzeyinde bileşim ve kullanma düzeyidir. Bunların dışında, iklim ve tabiat koşulları, pazar yapısı ve işleyişi ile sosyo-ekonomik durumlar gibi diğer faktörler de tarımsal verimliliği etkileyen unsurlardır.

1.2.2.1- Teknolojik Gelişme

Tarımdaki teknik gelişme üretim faktörlerinin, kaynakların, fiziki ve ekonomik verimliliğini artırmaktadır. Halihazır teknolojinin verimli kullanılabilmesi, üretim faaliyetinin yapıldığı coğrafi alana, iklim ve hava koşullarına ve işletmeler arası kaynak dağılımının ortaya çıkardığı ihtiyaçlara cevap verebilmesine bağlıdır. Emegın toprağa göre bol ve ucuz olduğu bir ülkede daha çok biyolojik teknolojiye talep doğacak ve bu tür teknoloji uyarılacak, emegın toprağa göre yetersiz olduğu ülkelerde de mekanik teknolojiye olan talep daha fazla olacak ve bu tür teknoloji uyarılacaktır (18). Yani ülke gerçeklerinin meydana getirdiği ihtiyaçlar, hangi teknolojilerin nasıl kullanılacağına hareket noktasıdır. Buna bağlı olarak, eğer bir ülke kendi tarımsal teknolojilerini kendisi üretmez veya ithal ettiği teknolojileri yeniden üretime tabi tutarak yerel koşullara uyarlamazsa, teknoloji kullanımında istenilen hedefe ulaşılması mümkün değil ve kaynak kullanımında etkinlik de sağlanamaz. Ancak gelişmekte olan ülkeler, bu amaçla sanayi tesisleri kurduklarında, istihdam dengesizliği v.b. gibi birçok sorunla da karşılaşabilirler.

Endüstriyel gelişme ile tarımsal teknoloji birbirine paralel bir şekilde gelişmektedir. Sanayide meydana gelen bir gelişme aynı zamanda tarımsal girdilerin maliyetini ve fiyatını düşürerek tarımsal ürün kullanımını ve dolayısıyla da tarımsal gelirleri artırmakta, diğer taraftan da tarım sektöründeki işgücü fazlalığını azaltarak yeni teknolojilere olan ihtiyacı ve eğilimi artırmaktadır. Böylece tarımsal teknolojilerin gelişmesi ve yaygınlaşması hızlanmaktadır.

Tarımsal teknolojiler üç grupta incelenebilir; mekanik teknik gelişme, biyolo-

(17) Servet Mutlu, a.g.m., s.8-9.

(18) Servet Mutlu, a.g.m., s.8-9.

jik teknik gelişme ve organizasyonla ilgili teknik gelişme.

1.2.2.1.1- Mekanik Teknik Gelişme

Mekanik teknik gelişme, tarım işletmesinde mekanizasyon düzeyinin yükselmesiyle işgücü tasarrufu sağlayan, bir başka ifadeyle, emek faktörünü ikame eden bir gelişmedir. Bu tür teknolojik gelişmede arazi birimi ve hayvan başına elde edilen verimde genellikle bir değişiklik olmaz. Yalnızca alet-makina, bina gibi üretimi destekleyen sermaye unsurları şekil ve fonksiyon değişikliğine uğrar (19).

Bilindiği gibi tarımsal teknolojiler sanayi sektörü tarafından üretilmektedir. Bu sektördeki firmalar tarafından yapılan teknoloji üretiminde, genellikle tekel piyasası oluşmakta ve fiyatlar tarım işletmelerinin alım gücünü aşan noktalara gelmektedir (20). Bu da mekanik tekniğin kullanımını sınırlandırdığı ve tarım işletmesinin sabit masrafını artırdığı için bu tür gelişme, genellikle yeter büyüklükteki işletmelerde meydana gelmektedir.

1.2.2.1.2- Biyolojik Teknik Gelişme

Bitkisel ve hayvansal üretimde yeni çeşit ve materyallerin, gübre ve yem maddeleri ile tarımsal mücadele ilaçlarının kullanılmasını sağlayan yeni bilgilerdir, bu alanda gelişmelere yol açacak yeni biyolojik maddelerin geliştirilmesidir. Biyolojik teknik gelişmenin uygulanması neticesinde etkisi, ortalama verimin gelişmesinde görülür. Uygulamasında güdülen amaç, arazi birimi ya da hayvan başına verimin artırılmasını veya aynı üretim düzeyinde kullanılan girdilerde tasarrufa gidilmesini sağlamaktır (21). Nitelikli tohumluk, sulama, gübre ve zirai ilaçları içine alan biyolojik gelişme, toprağı ikame ederek hem toprak hem de emek verimliliğini artırır.

1.2.2.1.3- Organizasyonla İlgili Teknik Gelişme

Bu alandaki teknik gelişme, mevcut üretim faktörleri ve işgücünü verimli bir şekilde kullanmayı sağlayarak mekanik ve biyolojik gelişmeleri tamamlar (22). Zira bütün üretim faktörlerinin yeterli miktarda bulunması prodüktivitenin sağlanması için yeterli olmayıp, bunların iyi bir teknik ve idari bilgi ile organize edilmesi gerekir. Bu amaçla işletme yöneticisi, üretim ve mekanizasyon planlaması ile finansman, muhasebe, pazarlama ve işgücü planlamalarını yapar. Ayrıca iyi bir organizasyon yapısı, işletmenin iç bünyesinin yanında, özellikle işletmeler arası ilişkilerin ve kooperasyonların gelişmesinde de etkili olmaktadır.

(19) Ahmet Özçelik, Tarım İşletmelerinde Teknik Gelişmenin Optimal İşletme Organizasyonlarına Etkisinin Araştırılması, Ank.Ünv.Fen Bil.Enstitüsü, Yayın No: 49, (Doktora Tezi), Ankara- 1985, s.131.

(20) Yusuf Tuna, a.g.e, s.33.

(21) Ahmet Özçelik, a.g.e, s.131.

(22) Ahmet Özçelik, a.g.e, s.132.

1.2.2.2- Tarımsal Eğitim ve Yayım Faaliyetleri

Tarım işletmelerinin verimli bir üretim yapabilmeleri, kaynaklarını rasyonel bir şekilde değerlendirebilmeleri, icra ettikleri faaliyetlerle ilgili yeterli bir bilgiye, modern teknolojiyi uygulayabilecek düzeyde bir eğitime sahip olmalarıyla doğru orantılıdır. Çünkü, yukarıda da zikredildiği gibi, teknolojik bakımdan faktör bolluğuna sahip olmak üretimin istenilen düzeyde gerçekleşmesi için yeterli değildir. Bununla beraber çiftçilerin geçimlik üretim yapmak yerine, ticari üretim yapmaları konusunda bilinçlenmeleri ve genel ekonomik hedefler bakımından tarımsal üretimin artırılmasının önemini kavramaları sağlanmalıdır. Bunun için de, tarımsal üretimle ilgili yapılan teknolojik ve biyolojik araştırma çalışmaları ve sonuçları hakkında üreticilerin, her aşamada haberdar edilmeleri, bilgilendirilmeleri bir zorunluluk olarak görülmektedir (23).

Tarımsal üretimi gerçekleştiren çiftçilerin bu doğrultuda eğitimi için yapılması gereken tarımsal yayım ve eğitim faaliyetleri önemli bir sorundur. Tarımsal yayım ise, tarım işletmelerinin üretim ve gelirlerinin artırılması ile makro ekonomik tarımsal gelişmeyi birlikte sağlamayı amaçlayan, bunu gerçekleştirebilmek için de, tarımla ilgili araştırma yapan kuruluşlar ve teknoloji üreticileri ile tarımsal üretim faaliyetinde bulunanlar arasında sürekli bir iletişim kurmayı hedefleyen bir eğitim organizasyonudur. Yeni teknolojileri işletmelere tanıtmak ve çiftçilerin sorunlarını araştırmacılara iletme görevi özet olarak tarımsal yayımı anlatmaya yeter. Burada problem, birbirinden bağımsız olarak çalışan dağınık haldeki işletmelere bilgilerin ulaştırılması görevini kimin yerine getireceği tartışmalarıdır. İhtiyaç duyulan teknolojileri bulmak, bunları üretim faaliyetinde uygulamayı öğrenmek, küçük köylü işletmelerin ekonomik ve sosyal olanaklarını aşmaktadır (24). Bunun yanında tarımsal girdi üreten firmaların da, bu yayım faaliyetinin getirdiği yükün, kendi çıkarlarını aşan kısmını üstlenmek istememeleri sonuçta bu hizmeti yerine getirme görevini yine kamu sektörüne, devlete yüklemektedir.

Tarımsal yayım faaliyetlerinin icra edilmesinde uygulanacak yöntemler, bu çalışmalarla varılmak istenen hedeflere ulaşabilmek için büyük önem arz etmektedir. Burada üzerinde durulması gereken, yayımı gerçekleştirecek personelin nitelikli olması ve daha önemlisi de örgütsel etkinliği sağlayabilecek bir alt yapının oluşturulmasıdır. Bu çalışmalar, çeşitli kuruluşlar tarafından yerine getirilen birbirine bağlı işlerin yapılmasından oluşur. Bu nedenle herhagi bir noktada meydana gelen bir aksaklık tüm yapıya aksederek etkinlik oranını düşürür. Devletin tarım sektörüne müdahalesi olarak kabul edilen bu yayım işlerinin düzgün yürütülmesi ve etkenliğin sağlanması, yayım personelinin iyi yönetilmesi ve yine iyi motive edilmesine bağlıdır. Verimli bir yayım hizmeti verebilmek için gözönünde bu-

(23) Yusuf Tuna, a.g.e, s.34-35.

(24) Servet Mutlu, a.g.m, s.11.

lundurulması gereken bazı öğeleri şu şekilde özetleyebiliriz (25) :

- Tarımsal yayım hizmeti tek bir örgütte birleştirilmeli ve örgütte çift başlıktan kesinlikle kaçınılmalıdır

- Yayım elemanları belli aralıklarla sistematik eğitime tabi tutulmalı ve saha elemanlarına makul sayıda tarım işletmesi için sorumluluk yüklenmeli ve görevler ile sorumluluklar tam bir denetime tabi tutulmalıdır.

- Tarımsal yayım hizmeti önemli ürünler üzerinde ve çiftçi açısından en ekonomik sonuçları doğuracak tarımsal uygulamalar alanında yoğunlaştırılmalıdır.

- Uygulamada çiftçilerle birebir temas yerine, tarımsal pratikleri denemeye istekli çiftçilerle temas kurulmalıdır.

- Çiftçinin gelirini artırmayacak hiçbir uygulama ona tavsiye edilmemelidir.

- Yayım hizmeti güçlü bir araştırma sistemiyle desteklenmeli, ayrıca girdi ve kredi sağlayan kurumlarla bağlantı kurularak, işletme ihtiyaçlarına zamanında cevap verecek şekilde destek olunmalıdır.

- Tarımsal yayım örgütünün üst düzey yerel yöneticileri, bölgesel plan ve program yapmada önemli ölçüde özerklik sahibi olmalıdır.

- Yerel sorunların teşhis edilmesi ve yerel fırsatların değerlendirilmesi için özellikle küçük çiftçilerin deneyimlerinden yararlanılmalıdır.

- Tarımsal yayım hizmetinde yeni uygulamalar, riski azaltacak şekilde önce işletmenin az bir kısmında denenmeli, başarı sağlanınca tüm işletmede uygulamaya geçme yoluna gidilmelidir.

1.2.2.3- Yeni Teknolojilerin Benimsenmesi

Tarım işletmelerinin yapısı, yeni tekniklerin benimsenmesinde en önemli faktördür. Bu nedenle, üreticilerin geçimlik üretim mi yoksa ticari üretim mi yaptıkları, yeni teknolojilerin, yeni uygulamaların benimsenip benimsenmemesini belirlemektedir. Bununla beraber yeni teknolojilerin kârlı olup olmadığı da, bu teknolojik uygulamaların benimsenmesinde önemli rol oynamaktadır (26).

Geçimlik aile işletmelerinde çiftçiler, ancak kendi ihtiyaçları kadar üretim yapabilmektedirler. Bu nedenle teknolojik uygulamaları denemeden önce geçimlerinin teminini sağlama eğilimine girmektedirler. Çünkü tarımsal üretimin büyük ölçüde tabiat şartlarına bağlı olması, zaman zaman üreticiyi zor durumda bırakacak verim düşüklüklerine yol açmakta ve böylece geçimlik işletmeler geçim sağlamaz durumlara gelebilmektedir. Bu sebepten dolayı açlık ve borçlanma korkusu, geçimlik üretim yapan çiftçileri, öteden beri süregelen geleneksel yöntemlerle üretim yapmaya yöneltmekte ve bir bakıma geçimini garanti etmeye ya da riski kabul etmemeye zorlamaktadır (27). Fakat devlet, tarım sektöründeki dengesizlikleri gidermek, üretimin devamını ve daha sağlıklı bir altyapıya kavuşmasını sağla-

(25) Servet Mutlu, a.g.m, s.12-13.

(26) Servet Mutlu, a.g.m, s.14.

(27) Yusuf Tuna, a.g.e, s.38.

mak için destekleme yoluyla müdahalelerde bulunarak küçük üreticilere kadar tüm çiftçilerin teknolojik gelişme ve uygulamalardan yararlanmalarına imkan sağlamaktadır. Ancak geçimlik işletmeler bu imkana kavuştuğunda bile teknolojiyi hemen kısa zamanda benimsemiyorlar. Bu işletmelerin teknolojileri benimsemeleri için, bu teknolojilerin değişik koşullarda katma değerinin yüksek olduğunu görmeleri, buna inanmaları ve ayrıca teknolojinin kullanılmasıyla girdi masraflarında meydana gelecek artış ve yatırım maliyetinin yüksek olmasıyla, sektörde meydana gelebilecek bir istikrarsızlıktan dolayı üreticinin geçimini yapamaz hale düşmemesi gerekir (28) Çiftçi bu şekilde bir güven duyar hale geldiğinde yeni teknolojileri benimsemesi mümkün olacaktır. Böylece tarımsal üretimdeki artışa, geçimlik aile işletmeleri de bir katkı sağlamış olacak ve teknoloji kullanımı, sektörün tümünde yaygın hale gelerek, daha verimli üretimin yapıldığı bir yapısal gelişme meydana gelecektir.

1.2.2.4- Yeni Teknolojilerin İşletme Düzeyinde Bileşimi ve Kullanım Düzeyi

Yeni teknolojilerin işletme düzeyinde bileşimi ve kullanım düzeyini, dolayısıyla verimliliği etkileyen dört faktör vardır. Bunlar (29) :

İşletmedeki Eğitim Düzeyi : Tarım işletmelerinde, işgörenlerin eğitim durumları yükseldikçe, yeni teknolojilerin yararlarını daha iyi algılayarak ortaya çıkabilecek risklere karşı bakış açıları değişir ve daha az muhafazakâr olma eğilimleri artar. Bununla birlikte, eğitim düzeyi yükselen çiftçinin, kaynaklarını kullanmadaki ve elde edilen ürünlerin değerlendirilmesindeki etkinliği artar. Aynı zamanda yatırım ve pazarlama imkanlarını daha iyi değerlendirerek çevre ile ilişkilerini geliştirebilme olanaklarını yükseltir.

İşletmenin Kaynak ve Toprak Varlığı : Küçük tarım işletmelerinde aile bireylerinden oluşan işgücü kullanılır ve bu işgücünün geliri emeğin ortalama getirisinden oluşur. Büyük işletmelerde ise genellikle yabancı işçi çalıştırılır ve verilen ücret de emeğin marjinal verimliliğine eşittir. Bu nedenlerle küçük işletmelerde emek verimliliği büyük işletmelerin altında kalırken, buna karşılık küçük işletmelerde sahip olunan arazide birim arazi verimliliği yüksek, büyük işletmede ise düşük olmaktadır. Büyük işletmede arazi kullanım yoğunluğu böylece küçük işletmelerden daha düşük olacak ve küçük işletmelerde işlenen arazinin sahip olunan araziye oranı yükselecektir.

Ürün bazında arazi verimliliği çoğu kez büyük işletmelerde, küçük işletmelerdekinden daha yüksek olabilir. Fakat ürün bileşimindeki farklılıklar ve küçük işletmelerde emek yoğun üretim faaliyetinin yaygın olması ve arazi kullanım yoğunluğunun yüksek olması nedeniyle birim arazi başına verim küçük işletmelerde, büyük işletmelere göre daha fazladır.

(28) Yusuf Tuna, a.g.e, s.38.

(29) Servet Mutlu, a.g.m, s.16-19

Kaynak dağılımı nedeniyle verimliliği etkileyen diğer bir faktör de ortakçılık girişimleridir. Ortakçılık yoluyla toprak işleyen küçük işletmeci, üretim için en fazla, girdilerin marjinal getirisinden kendi payına düşen miktara eşit olacak kadar bir masrafta bulunur. Bu da optimal girdi kullanım düzeyinin altında kalınmasına neden olur ve arazi verimliliğini düşürür. Orta büyüklükteki tarım işletmelerinin küçük çiftçilerin arazilerini ortaklığa almaları durumunda, ortağa kullanılan arazide ürün bazında sağlanan toprak verimliliği, en az kendi arazisini işleten küçük işletmelerinin elde ettiği verimlilik kadar, hatta çoğu zaman ondan daha fazla olmaktadır. Çünkü ortakçılık yapan bu orta boy çiftçiler, kaynak kullanımında, girdi bileşimi ve kullanım düzeyinde, teknik bilgi ve uygulama açısından, küçük işletmelerden daha fazla olanaklara sahiptirler.

Tarımsal Kredi İmkânları : Tarımsal işletmelerin mevcut sermaye ve gelirleri, işletmenin üretim faaliyetlerinin devamını, verimliliğini ve geliştirilmesini gerçekleştirebilecek seviyede değilse, yeterli sermayenin temini için borçlanma yoluna gidilir. Genellikle kredi alınarak kullanılan bu borç sermayesi, çiftçiye hazır bir satınalma gücü sağlar. Özellikle gelişen yeni tarım teknikleri, yüksek verimli tohumluk ve damızlıkların edinilmesi, kimyasal gübre kullanımı, tarımsal mücadele, mekanizasyon, sulama gibi üretim ve verimlilikte önemli rolü bulunan girdi ve yatırımlar tarımda kredi ihtiyacını artırmaktadır. Tarım işletmeleri verimlilik düzeylerini yükseltebilmek için, halihazırdaki sermayelerini kredi ile destekleyerek, gereken makina veya diğer girdilerin kullanımını artırmaya ve böylece de emek ve arazi faktörlerini ikame etmeye çalışırlar.

Uygulamada, gerek kredi mekanizmasının küçük işletmelerin aleyhine işlemesi ve gerekse üretimde kullanılan makina fiyatlarının küçük çiftçilerin finans güçlerinin çok üstünde olması bu işletmelerde makinanın emeğe ikamesinin düşük olmasına dolayısıyla da işgücü verimliliğinin yetersiz kalmasına sebebiyet vermektedir. Kredi temininde, genellikle ipotek yoluyla, gayrimenkul teminatı istenmektedir. Küçük işletmeci, sahip olduğu gayrimenkulün değerinin, teminat olarak istenilen miktarın altında olmasından dolayı bu kredilerden çoğunlukla yararlanamaz (30). Büyük işletmeler için ise bu söz konusu değildir. Hatta büyük

(30) Tarımsal üretimin ve verimliliğin artırılmasında önemli katkısı olan krediyi temin edebilmek, ülkemiz çiftçileri için önemli bir sorun halindedir. Bu alanda karşılaşılan sorunlara özet olarak değinmekte yarar vardır:

- Tarım sektörü, milli gelire katkısı oranında kredi imkanlarından yararlanamamaktadır.
- Tarımsal kredilerin bölgesel dağılımında Doğu ve Güneydoğu Bölgeleri aleyhine bir dengesizlik vardır.
- Çiftçiye verilen kredi miktarı yetersizdir. Çoğunluk tarım işletmeleri, tarımsal kredilerden yararlanamazken, kullananların da % 60'tan fazlının en geç kredi miktarı ihtiyacı karşılamaktan uzaktır.
- Verilen kredilerin çoğunluğunu kısa vadeli krediler oluşturmaktadır. Orta ve uzun vadeli kredilerin payı düşük kalmaktadır.
- Tarım Kredi Kooperatifleri, tarım sektörünün kredi ihtiyacının karşılanmasında etkili olamamaktadır.
- Tarımsal kredilere uygulanan faiz oranları, gerçekte sektörün kaldırabileceği haddin üzerindedir.
- T.C.Ziraat Bankası'nın, tarımsal kredi dışı işlemlere fazlaca girmiş olması nedeniyle, sektör bankası niteliği değişmiştir.
- Verilen tarımsal kredilerin yerinde ve projelere uygun olarak kullanılmasını kontrol eden, kredi ile birlikte teknik bilgi aktaran uygulamalar yetersizdir.
- Tarımsal kredi veren ve tarım politikalarını uygulayan kuruluşlar arasındaki işbirliği oldukça yetersiz kalmaktadır.

Bkz: Ali Rıza Çakmak, Tarım İşletmelerinin Finansmanı ve Tarımsal Kredi, Ege Üniv. Ziraat Fak. Yayın no: 498, İzmir-1991, s.156-157.

işletmelerin yararlandığı tarımsal kredilerin genellikle hükümet tarafından desteklenip sübvansede edilmesine karşılık, küçük çiftçiler kamu finans kuruluşlarının dışında kalan özel kaynaklardan, özel kişilerden, kredi temin etmek durumunda kaldıkları için küçük işletmelerde kredi maliyeti büyük işletmelere göre daha yüksektir. Bu durum, büyük işletmelerin mekanizasyon ve girdi kullanımı eğilimlerini daha da hızlandırır ve değişik büyüklükteki çiftçiler arasında var olan verimlilik farkını artırır.

Ailenin Demografik Yapısı : Verimliliği etkileyen başka bir faktör de, aile işgücünü kullanan işletmelerdeki aile yapısında meydana gelen demografik farklılaşmalardır. Bu tip işletmelerde ailenin niceliği ve niteliği zamanla değişikliklere uğramaktadır. Yeni oluşan bir ailede işgücü miktarı az olduğundan, araziyi kullanma yoğunluğu ve toprak verimliliği düşüktür. Ancak uzun dönemde bu ailenin bireylerinde yetişkinlerin sayısı artar ve dolayısıyla da arazi kullanma yoğunluğu ile arazi verimliliği yükselir. Evlilik yoluyla bazı bireyleri aileden ayrılınca, işgücü miktarında yine bir eksilme ve bunun sonuçları kendini gösterir. Hatta ana-babanın yaşlılık döneminde işletmedeki verimlilik düşüşü asgari düzeye iner. Aile yapısındaki bu demografik farklılaşmalar, verimliliği etkileme noktasında diğer tüm faktörlerden bağımsız olduğu için verimliliği artırma çabalarına karşı adeta duyarsız bir etken sayılmaktadır.

1.2.2.5- Diğer Faktörler

İklim, biyolojik denge ve toprak yapısı gibi faktörler, Türkiye gibi üretim alt yapısı ve üretim teknolojisi yetersiz olan az gelişmiş ülkelerde, henüz tarımsal üretimi ve verimliliği etkileyen en önemli etkenlerdendir (31). Tarımsal üretimin özellikleri bahsinde bu konuya yeterince yer verilmişti.

Tarımsal üretim ve verimliliği etkileyen bir başka faktör de pazarlama ve pazar yapısının işleyişidir. Geçimlik üretim anlayışından pazara dönük üretime yönelen tarım işletmelerinde, iyi çalışan stabil bir pazar yapısı, üreticiyi daha fazla verim alma konusunda yönlendirmektedir (32). Ancak pazar yapısının işleyişi, Türkiye tarımının önemli sorunlarından biridir. İlerde daha geniş bir şekilde ele alınacağı üzere, pazarlama sorunu çözülmeden, tarımsal üretimde verimlilik artışına yönelik çalışmalar yetersiz kalacak ve arzu edilen sonucu doğurmayacaktır.

Öte yandan, tarım işletmelerinin geleneksel üretim yapısı, toplumun eğitim ve kültür düzeyi ve hukuki mevzuat ile devlet müdahaleleri gibi sosyo-ekonomik olaylar da verimliliği etkileyen önemli faktörlerdendir (33). Tütün, haşhaş v.b. ürünlerde üretim sınırlandırmaları, mer'a hukuku, veraset kanunları gibi devlet müdahaleleri bu kapsama girer. Örneğin veraset kanunları, işletme büyüklüğü

(31), (32), (33) Erkan Rehber-Nazan Ergün, «Tarımda Verimlilik ve Marmara Bölgesinde Verimlilik Tekniklerinin Kullanılması», Marmara Bölgesinde Tarımın Verimlilik Sorunları Sempozyumu, İçinde, MPM Yay. No: 387, Ankara-1989, s.27-28.

üzerindeki olumsuz etkisiyle verimliliğin önemli ölçüde azalmasına neden olmaktadır.

Tarımsal üretime yönelik kamu müdahaleleri ve uygulanan fiyat destekleme, sübvansiyon politikaları, tarım işletmelerini bağlayıcı bir faktördür. Daha doğrusu yukarda sayılan tüm faktörlerde, (makro ve mikro alanda) üretimi ve verimi artırıcı yönde, gelişme sağlanması büyük ölçüde tarım politikalarına bağlıdır. Çünkü, tarım teknolojisi üretimi ve araştırma-geliştirme faaliyetleri, bu teknolojilerin etkin bir şekilde uygulanabilmesi için gereken teknik ve idari bilgi birikiminin üretici seviyesinde oluşturulması, tarımsal işletme yapısını ve piyasa işleyişini düzenleyen hukuki mevzuatın yapılması v.b. gibi çalışmalar; büyük çoğunluğu küçük aile işletmesi olan çiftçilerin tek başına üstesinden gelemeyeceği işlerdir. Şayet devlet, makro ve mikro planda tarımsal üretim ve verimliliği artırmak amacıyla bu faaliyetlerle ilgili gerçekçi tarım politikaları oluşturmazsa ya da oluşturulan politikaları uygulamaya geçiremezse (ki Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, genellikle bu sorun yaşanmaktadır), bu hizmetleri ikame edebilecek başka bir çalışma mümkün olmadığından, ulusal düzeyde büyük kaynak israfının meydana gelmesi ile birlikte, tarım işletmelerinin verimlilik ve gelir düzeylerinin düşük olması da kaçınılmaz olur.

1.2.3- Girdi Kullanımı

Günümüzde tarımsal üretimin artırılması amacıyla daha fazla yararlanılmaya başlanan ve verimliliği genellikle doğrudan etkileyen, makinalaşma, sulama, gübreleme, zirai mücadele, nitelikli tohumluk ve damızlık gibi girdilerin kullanımı, her tarım işletmesi için bir zorunluluk haline gelmiştir. Gerçekten tarımda bu girdilerin kullanılması ile değişken üretim faktörlerine karşılık artan verim söz konusu olmaktadır. Aynı büyüklükteki araziden daha fazla üretim ve gelir sağlama olanağı veren bir çalışma yöntemi olarak, ticari amaçla tarımsal üretim yapılması, işletme organizasyonunda yapılacak iyileştirmelerin yanı sıra yoğun girdi kullanımını elzem hale getiren bir aşamadır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken konu, optimal girdi bileşiminin sağlanmasıdır. Modern girdi kullanımından beklenen sonucun alınabilmesi için, bu zorunludur. Tarımsal üretim bir bütün olarak ele alındığında, kullanılan girdilerin birbirlerini tamamlayıcı özellikte oldukları ve buna göre olumlu ya da olumsuz sonuç doğurabilecekleri görülür. Örneğin makinalaşma, sulama ve gübrelemenin artırılması, zirai mücadele ve nitelikli tohumluk-fidan kullanımı gibi girdilerle desteklenmezse, beklenen üretim ve verim artışı sağlanamaz. Ülkemiz tarım işletmelerinin büyük çoğunluğunun geçimlik aile işletmeleri olduğu ve sahip oldukları arazilerin çok parçalı olduğu daha önce rakamlarla açıklanmıştı. Bu durum, verimliliğin artırılması için gerekli teknolojilerin uygulanmasını, entansitenin ve girdilerin optimal bileşiminin sağlanmasını oldukça zorlaştırmaktadır.

Genel olarak üretim ve verim artışına yol açan bu teknolojik uygulamaların, işletmelerde belli bir maliyet artışına neden olduğu söylenebilir. Ancak bu tür uygulamalarda sağlanan yarar, maliyet artışının ötesine geçmekte, dolayısıyla verimlilik artışları sözkonusu olmaktadır. Bu genel değerlendirmeden sonra üretim ve verimliliğin artırılmasında kullanılan bu girdileri tek tek, ülkemizdeki genel duruma da bakarak, ele alalım:

1.2.3.1- Makinalaşma

Makinalaşma, verim artışını direkt etkilemez, fakat teknik gelişme ile yaygınlaşan diğer üretim faktörlerinin uygulanmasını ve yayılmasını sağlar, etkinliğini ve ekonomikliğini artırır. Çünkü makineler kısıtlı olan zamandan maksimum düzeyde yararlanmayı sağlar. Başka bir ifadeyle makinalaşma, kendi dışındaki üretim faktörlerinin, tarım teknolojisi uygulamalarının çalışma koşullarını iyileştiren tamamlayıcı bir öge olarak, işgücü verimliliğini artırır ve işin maliyetini düşürür. Bunu da doğrudan doğruya işi hızlandırıp bir insanın işleyebileceği tarım alanını genişleterek ve/veya dolaylı olarak mevcut biyolojik olanakların tümünü değerlendirerek gerçekleştirir ve böylece işletmenin de üretim yeteneğini artırır. Diğer taraftan arazi kullanım yoğunluğunun artarak sınır düzeyine ulaşması, nadas alanlarının azaltılması, sulu tarlalardan birden fazla ürün elde edilmesi ve hayvancılıkta süt sağımından ıslah çalışmalarına kadar birçok çalışmanın yapılması, makina kullanımı ile gelişir. Özellikle ülkemizde ve gelişmekte olan ülkelerde bu gibi sorunların çözümünde makinalaşmanın önemi gittikçe artmaktadır. Alet ve makina kullanımının önemini ve işletmelere sağladığı faydaları, özetle şu şekilde sıralamak mümkündür (34) :

— İş hızlandırarak insan ve hayvan gücünden tasarruf edilmesini ve iş produktivitesinin artırılmasını sağlar. Makina kullanımı ile ekim, bakım ve hasat gibi zamana bağlı işlerin süresi içerisinde yapılması mümkün olur ve böylece de üretim kayıpları önlenir. Hayvancılıkta ise, otomatik sulama ve yemleme sisteminin kullanılması ile insan emeğine daha az ihtiyaç duyulmakta ve böylece işçilik giderleri azalmaktadır.

Ancak, satın alınan alet ve makinanın ekonomik bakımdan etkili ve yararlı olabilmesi için, bunların sebep olduğu işgücü fazlasının, başka bir yerde daha prodüktif olarak kullanılması ve paraya çevrilebilmesi gerekir. Aksi halde makineler, sadece iş kolaylığına yarar ve belki de, sabit maliyeti yüksek olduğundan, işletmeye yük olur ve de hem işletme hem de ulusal ekonomi açısından kaynak israfına yol açar.

— Makina kullanımı, tarımsal üretimde kullanılan girdilerde de tasarruf sağlar. Örneğin ekim faaliyetlerinde, mibzerle ekim yapıldığında dönüme 10-15 kg.

(34) A.Fethi Açıl-Rasih Demirci, a.g.e, s.146-147.

tohumluk kullanılırken, elle yapılan ekimde 18-25 kg. tohumluk atılmaktadır. Yani mibzerle ekimde, ortalama yüzde 32 oranında tohumluk tasarruf edilmektedir.

— Makinalaşma ile tarımsal üretimin kalitesi de yükselir. Buna yine ekim çalışmalarından örnek verilebilir. Mesela ekim faaliyetinin mibzerle yapılması ile ekilen tohumların aynı derinliğe düşmesi nedeniyle, onların belirli zamanlarda birlikte çimlenmesi ve büyümeleri sonucu aynı zamanda hasat olgunluğuna erişirler.

— Makinalaşma dolayısıyla toprak verimliliği artar ve dolayısıyla da üretim maliyeti düşer.

— Tarım makineleri, faaliyetleri kolaylaştırır, emeğin verimini artırır, aynı zamanda insana çalışma zevkini de vererek, zor ve kirli işleri onun yerine yapar.

Kısaca denilebilir ki, makinalaşma işi hızlandırır, iyileştirir, kolaylaştırır, maliyeti düşürür ve böylece tarımı, daha cazip bir üretim faaliyeti haline getirir.

Tarımsal alet ve makineler, bu yararlarına rağmen, henüz zirai faaliyetin bütün kollarında ve aşamalarında kullanılmaya müsait değildir. Misal olarak antep fıstığı kırma ve bazı bakım işleri, tütün kırma ve dizme işi, haşhaşın çizilmesi, çay yapraklarının toplanması v.b. gibi işleri makina ile yapmak mümkün değildir. Uygulansa bile, bu tür ürünlere nitelik veya niceliksel olarak zarar verir.

Tarımda makinalaşma dendiğinde, yalnızca traktör kullanımı akla gelmemelidir. Çünkü zirai faaliyetlerdeki çeşitliliğin zorunlu bir sonucu olarak traktörün yanında diğer araç ve gereçlere de ihtiyaç vardır. Üretimi kolaylaştırmak, üretim kayıplarını azaltmak ve kaliteyi artırmak amaçlarıyla tarımda çeşitli araçlar kullanılmaktadır (35). İşletmeler için önemli olan, birim arazi başına üretim ve verimliliği artırmak olduğuna göre, ürünün ekiminden hasat edilmesine kadar geçen süre içerisinde, farklı aşamalarda kullanılan, traktörün dışındaki diğer araçların da önemli bir fonksiyonu vardır. Bu nedenle makinalaşmayı, motor gücü ile çalıştırılan bütün araçların tarımda kullanılması olarak anlamak gerekir (36).

Ülkemiz tarımında 1950'lerden sonra tarımda makina kullanımının başlamasıyla traktör sayısı da giderek artmış ve buna bağlı olarak da arazi genişlemesi

(35) Tarım alet ve makineleri, yaptıkları işlere göre gruplandırılabilir. Birinci grupta toprak işleme aletleri yer alır. Bunlar, toprak işleme el aletleri, traktör, pulluk, kültivatör, tırmık, merdane, kapan (tarla sürgüleri), toprak frezeleri ile kuru tarımda kullanılan alttan işleme kültivatörü ve ot koparan (rod weeder) gibi araçlardır. İkinci grupta toprak tesviye ve teraslama makineleri toplanmaktadır. Üçüncü grupta yer alan makineler, gübre dağıtma makineleridir. Ekim makineleri ise dördüncü grubu oluşturur ve, serpme ekim makineleri, sıralı ekim makineleri, kombine ekim makineleri ve özel ekim makineleri olarak dört çeşittir. Beşinci grupta yer alanlar dikim makineleridir. Altıncı gruptakiler bakım alet ve makineleri adını taşır. Tarımda sulamanın öneminin anlaşılmasına bağlı olarak; su çıkarma (su pompası) makineleri ve yağmurlama sulama sistemleri giderek önem kazanmakta, tarım alet ve makinelerinin yedinci grubunu oluşturmaktadır. Sekizinci grupta bitki korumada kullanılan pülverizatörler yer almaktadır. Pülverizatörlerin yanında da tozlayıcılar, uçak ve helikopterler, tohum ilaçlama makineleri ve toprak dezenfeksiyonunda kullanılan aletler yer almaktadır. Bkz. Dilek Şenel, Tarımsal Üretimin Yapısını ve Verimliliğini Belirleyen Faktörler, MPM Yayın No: 352, Ankara-1987, s.27.

(36) Yusuf Tuna, a.g.e, s.93.

hızlanarak sınır noktasına ulaşılmıştır (37). Bazı dünya ülkeleriyle Türkiye'deki arazi miktarı ve traktör sayılarıyla oranları Tablo:1'de verilmiştir. Buna göre, tarım alanında önemli gelişmeler kaydetmiş bazı ülkelerle karşılaştırıldığında, Türkiye'deki traktör sayısının, mevcut tarım arazileri potansiyeline göre düşük olduğu görülür.

Tablo :1, Bazı Ülkelerde 1000 Hektara Düşen Ortalama Traktör Sayısı (1991)

Ülkeler	Toplam Arazi Miktarı (ha)	Toplam Traktör Sayısı (ad)	1000 hektara Düşen Traktör Sayısı	Bir Traktöre Düşen Arazi Miktarı (ha)
ABD	187.776.000	4.749.000	25,3	39,54
Almanya	12.002.000	1.530.900	127,5	7,84
Hollanda	911.000	190.700	209,0	4,78
İran	15.050.000	116.000	7,7	129,74
İsrail	436.000	27.000	62,0	16,15
Japonya	4.552.000	1.966.000	432,0	2,32
Mısır	2.643.000	59.000	22,3	44,80
Polonya	14.715.000	1.178.800	80,0	12,50
Türkiye	27.689.000	701.074	25,4	39,40
Yunanistan	3.912.000	215.000	55,0	18,20
Dünya Ort.	1.441.573.000	26.303.904	18,2	54,80

Kaynak : FAO Production Yearbook, 1992, Vol :46,
(1. ve 109. bölümlerdeki verilere bağlı olarak hesaplanmıştır)

Traktör sayısındaki artış, entansif tarımı geliştirmiştir, fakat traktör sayısındaki artışın ekim alanları üzerinde aynı oranda olumlu etkiler meydana getirmemesi dikkat çekmektedir. Özellikle üretim ve verimlilikteki gelişmelere bakıldığında, gerçekte entansif tarımın yapılmadığı görülür (38). Halbuki bu amaçla yapılan makina yatırımlarının, üretim girdileri arasında ve sermaye içerisindeki oranı oldukça yüksektir. Dolayısıyla, önemli bir sermaye unsuru olan makinaların, iyi bir mekanizasyon planlamasıyla verimliliği artıracak ve üretim birimi başına sabit maliyet giderlerini azaltacak şekilde, etkin kullanımı zorunludur.

İşletme düzeyinde alet ve makinaların verimli kullanımı zorunluluğu, aslında, üretimde kullanılacak alet ve makinaların seçiminden itibaren başlayan bir süreç boyunca gözönünde bulundurulmalıdır. Çünkü yüksek teknoloji ürünü tarım makinaları, karakter, büyüklük ve teknik düzey bakımından ancak belli bir işletme yapısına uyabilmektedir (39). Halbuki tarım işletmeleri, kendi yapılarına ve büyüklüklerine göre farklı bir çalışma düzenine, dolayısıyla da değişik makina bileşimine, işgücü ve çeki gücü ihtiyacına sahiptirler. Bu bakımdan çiftçi, işletmesinin büyüklüğüne ve ekolojik koşullara en uygun ve dengeli bir üretim programı hazırlayıp, buna uygun üretim araçlarını seçmek durumundadır.

(37) Yusuf Tuna, a.g.e, s.93.
(38) Yusuf Tuna, a.g.e, s.92.
(39) Dilek Şenel, a.g.e, s.27.

Tarım alet ve makinalarının satınalma maliyetlerinin yüksek olmasının yanında ayrıca, bu araçların yıllık amortismanları, bakım, tamir ve sigorta masraflarının ve bunları kullanırken yapılan masrafların da büyük yekûn oluşturması nedeniyle, herhangi bir makina almadan önce onun yıllık masraflarını da hesaplamak gerekir (40).

Bütün bu durumlar, küçük aile işletmeleri için gerçekleştirilmesi güç, ağır bir yük oluşturmaktadır. Bu nedenle küçük işletmelerde ortak makina kullanımının ekonomik önemi ve zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Fakat küçük işletmelerin çok az bir kısmı bu yola başvururken, büyük çoğunluğu ihtiyaç duydukları makina kullanımını, genellikle maliyeti en yüksek olan kiralama yoluyla sağladığından, tarımda kullanılan modern girdiler, büyük işletmelerin lehine gelişmektedir.

1.2.3.2- Sulama

Sulama, bitkisel üretimin artırılmasında en önemli etkenlerden birisi olup, direkt olarak verimliliği artırdığı gibi gübre ve diğer girdilerin de etkinliğini artırmaktadır. Genel olarak «bitki gelişmesi için gerekli olan fakat yetiştirme mevsiminde doğal yollarla karşılanamayan suyun, toprağa çeşitli şekillerde verilmesi» olarak tarif edilen uygulamalara, sulama denilmektedir (41). Tarımda kullanılan üretim kaynaklarından suyun, güneş enerjisiyle birlikte bitki gelişme dönemi içindeki miktar ve dağılımı, üretim potansiyelini belirleyen önemli bir faktördür. Tarımsal üretimde yüksek verim sağlayabilmek için bitki ihtiyacı olan ancak yağışlarla yeterince sağlanamayan eksik suyun uygun yöntemlerle toprağa verilmesi gerekmektedir. Ancak sulamanın; toprak, bitki ve su arasında iyi bir denge oluşturularak yapılması zorunlu olmaktadır. Başarılı bir sulamanın en önemli şartı, su, toprak ve bitki arasındaki ilişkilerin, bitkisel üretimi optimum düzeyde ve devamlı kılabilecek şekilde düzenlenmesidir (42). Sulama ile nadas uygulamaları zorunluluğu ortadan kalkar. Bu nedenle, kuru tarımdan sulu tarıma geçen bir işletme adeta toprak varlığını iki katına çıkarmış gibi olur.

Günümüzde doğal kaynakların giderek azalması suyun en iyi bir biçimde kullanılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle yeni sulama yöntemleri geliştiriliyor. Burada sulamanın amacı, toprak ve su kaynaklarını en verimli bir şekilde kullanarak tarımsal verimi artırmak ve tarımsal üretimi çeşitlendirmektir. Ancak sulanan alanlarda tesviye, drenaj, arazi toplulaştırması ve tarla içi sulama tesisleri gibi arazi iyileştirme çalışmaları yapılmadığı takdirde sulamanın verimliliği azalır (43). Özellikle, suyun dağılımı toprak yüzeyinin durumuna ve eğim derecesine bağlı olduğundan üniform bir su dağılımının yapılabilmesi için arazi yüzeyinin düz olması, değilse tesviye edilerek düzeltilmesi gerekir. Ayrıca sulama suyunun

(40) A.Fethi Açıl-Rasih Demirci, a.g.e, s.149.

(41) Feridun Hakkören, «Akdeniz Bölgesinde Sulama İle İlgili Sorunlar, Uygulanan Yöntemler ve Çözüm Yolları», Akdeniz Bölgesinde Tarımın Verimlilik Sorunları Sempozyumu, içinde, MPM Yayın No: 433, Ankara-1990, s.106.

(42) Feridun Hakkören, a.g.m, s.106.

(43) Dilek Şenel, a.g.e., s.23.

uygun bir şekilde kullanılmaması da toprak yapısını bozabilir. Mesela yüzey sulama ile uygulanan aşırı su nedeniyle yüzey akış ve derine sızma şeklindeki kayıplar artmaktadır. Bunun yanında bitki besin maddeleri topraktan yıkanarak verimliliğin azalmasına ve üretimin düşmesine neden olmaktadır (44). Öte yandan her hangi bir alanda sulamaya geçilmeden önce, toprağın ve suyun sulamaya elverişli olup olmadığının, yani toprağın yapısı ve nem derecesi ile suyun niteliklerinin bilinmesi gerekmektedir. Bunların dışında, sulamada dikkat edilmesi gereken konular şu şekilde sıralanabilir; sulama erozyona neden olmamalı, yüzeyde göllenme olmamalı, su her zaman ölçülü ve denetimli verilmelidir (45).

Yağış miktarı, özellikle sulama sistemlerinin gelişmediği Türkiye gibi ülkelerde, üretimi sınırlayan önemli bir etken durumundadır. Türkiye'de mevcut su potansiyelinin ihtiyaca cevap verecek miktarda olmasına rağmen, su kaynakları henüz yeterince değerlendirilememektedir. 1980 yılı itibarıyla 9.4 milyar m³/yıl yeraltı suyu olmak üzere toplam 104 milyar m³/yıl olan, tüketim amacıyla kullanılacak su kaynakları potansiyelimizin ancak 14 milyar m³ ü değerlendirilmektedir (46). Tarım arazilerinin sulama oranında ise durum şöyledir: Ülkemizde 27.7 milyon hektar olan toplam işlenen arazinin topoğrafik olarak 16.7 milyon hektarı sulamaya elverişli ise de bu sahanın % 74'ü olan 12.5 milyon hektarı toprak özellikleri bakımından sulanabilir durumda olup bu günkü teknik ve ekonomik şartlarda sulanabilecek toplam arazi miktarı 8.5 milyon hektardır. Ancak bu 8.5 milyon hektar arazinin; bir milyon hektarı DSİ tarafından büyük projeler halinde, iki milyon hektarı ise, az bir bölümü TOPRAKSU (Köy Hizmetleri) tarafından küçük projeler halinde, büyük bir bölümü de halk tarafından kendi imkanları ile halk sulaması olarak toplam üç milyon hektarı sulama kapsamına alınmıştır (47). Görüldüğü gibi sulamaya elverişli arazinin ancak üçte birinde (12.5 milyon hektarlık sulanabilir arazi potansiyeline göre 1/4'ten az kısmı) sulama yapılabilmektedir. Ülkemiz iklim şartlarına bağlı olarak sulama, kuru tarıma göre ürün verimini 4 katına çıkarabileceği hesaba katıldığında, tarımda büyük oranlarda kaynak israfının ve üretim kayıplarının olduğu söylenebilir. Sonuç olarak denebilir ki, devlet tarafından, sulama tesisleri ve arazi iyileştirme yatırımlarının yapılması, ve bu yatırımların gereği gibi değerlendirilmesi için çağdaş sulama yöntemleri ve tarım tekniğinin çiftçilere götürülmesi gerekmektedir.

1.2.3.3- Gübreleme

Tarımsal üretimde, üretim miktarı ve verimi direkt ve kısa sürede etkileyen girdilerden biri de gübredir. Gübreleme, özellikle toprak yapısı yönünden organik madde, azot ve fosfor gibi temel bitki besin maddelerinin karşılanması ve bitkisel

(44) Feridun Hakkören, a.g.m, s.108.

(45) Dilek Şenel, a.g.e, s.22.

(46) Kemal Ertunç-Hasan Söğüt, «Sulama Alanlarının Genişletilmesi Olanakları», Türkiye II. Tarım Kongresi Tebliğleri, içinde, TOKİB yayını, Ankara-1981, s.121.

(47) Kemal Ertunç-Hasan Söğüt, a.g.m, s.120-121.

retimnin nitelik ve nicelik açısından istenilen düzeye ulaştırılabilmesi bakımından önemlidir (48). Topraklar, yapıları itibariyle farklı miktarlarda besin maddelerini içermektedir. Gübreleme amacı gdlrken, öncelikle toprağın yapısına en uygun bitki çeşidi seçilir ve bitkinin gereksinim duyduğu besin maddeleri, gübreleme yoluyla artırılarak en yüksek üretim miktarına ulaşılmaya çalışılır.

Gübreleme faaliyeti, bitkisel üretimde gerekli artışı sağlayabilmesi için uygun, dengeli ve aynı zamanda ekonomik olması gerekir. Bu da işletmecinin uygulamada, hangi gübrenin, ne zaman, ne şekilde ve ne kadar kullanılması gerektiğini iyi bilmesine bağlıdır. Özellikle kullanılacak gübre miktarının tayininde çok çeşitli faktörlerin etkisi vardır. Mesela retici gübreleme uygulamasında; iklim, toprak ve bitki faktörlerinin yanında bazı ekonomik faktörleri de dikkate alması gerekir. Ekonomik faktörler ise, gübre fiyatı, gübreleme için yapılan masraflar ve yetiştirilecek bitkinin ürün değeridir. Toparlanacak olursa gübrelemede, öncelikle toprağın yapısı ve yetiştirilecek ürünün besin ihtiyacına göre kullanılacak gübrenin cinsi belirlenecek, ardından iklim de gözönünde bulundurulurken, gübrenin fiyatı ve gübreleme için yapılacak toplam masraflara göre, en yüksek kârın sağlanacağı optimal gübre miktarı tayin edilecek ve uygun bir zamanda uygulama yapılacaktır. Burada ifti için önemli olan konu, elde edeceği ürün miktarından çok, kendisine mümkün olan en yüksek krı sağlayacak gübre miktarını bilmesidir (49). Buradan şu sonuca varılabilir: Verilecek gübre miktarının sürekli olarak artırılması ekonomik bakımdan doğru olmaz. Çünkü, her bir ünite gübrenin ifti için maliyeti aynı olmasına karşılık, her bir ünite gübrenin üründe sağladığı artış gittikçe azalmakta ve belli bir noktadan sonra üründe bir artış olmamaktadır.

Zirai retimde tabii ve kimyasal olmak üzere iki tür gübre kullanılmaktadır. Evcil hayvanlardan elde edilen ve ahır gübresi de denilen tabii gübrenin, tarımsal retimnin artırılmasında yaklaşık % 50 oranında etkili olduğu söylenmektedir. Ancak, henüz geleneksel alışkanlıkların devam ettiği ülkemizde, ahır gübresinin 3/4' tezek yapılıp, yakacak olarak kullanılmaktadır. Fabrikasyon üretimle elde edilen azot, fosfor, potasyum gibi besin maddelerini içeren kimyevi gübreler ise, toprağın ihtiyaç duyduğu bitki besin maddelerini değişik oranlarda verebilmesi ve sanayi ürünü olması sebebiyle, doğal gübrelerle göre daha fazla kullanılmaktadır (50).

Gübre cinsleri bakımından Türkiye'de en çok azotlu gübrenin kullanımı yaygınlaşmış ve gübre üretiminde de azot ve fosforlu gübrelerle ağırlık verilmiştir. Ülkemiz topraklarının % 75'inden fazlasında azot ve fosfor çok az bulunurken, potasyum ise fazla ya da çok fazla miktarda olduğu belirlenmiştir (51). Ülkemiz tarım alanlarında 1950'li yıllardan sonra suni gübre kullanımı başlamış ve tketi-

(48) Dilek şenel, a.g.e, s.24.

(49) Nurinnisa zbek, «Gübrelerin Etkin Bir şekilde Kullanılmasıyla retimnin Artırılması», Türkiye II. Tarım Kongresi Tebliğleri, İçinde, TOKİB Yayını, Ankara-1981, s.208.

(50) Yusuf Tuna, a.g.e, s.99.

(51) Dilek şenel, a.g.e, s.24-25.

mimizde özellikle son yıllarda önemli artışlar meydana gelmiştir. Türkiye'de işlenen arazinin yaklaşık % 30'unun gübrelendiği ileri sürülmektedir. Ancak gübre tüketimimizde meydana gelen bu artışa rağmen bazı ülkelerle mukayese edildiğinde, ülkemiz tarım alanlarında hektar başına düşen gübre miktarının oldukça düşük olduğu görülür (Tablo:2),(52).

Tablo :2, (*) Bazı Ülkelerde Hektar Başına Gübre Tüketimi (kg)

Ülkeler	Azot	Fosfat	Potasyum
Belçika	206,26	166,86	216,91
Fransa	64,31	87,22	66,28
Hollanda	431,85	120,71	138,06
İran	4,74	2,59	0,17
İtalya	36,69	32,41	12,97
Portekiz	25,41	17,88	1,88
Pakistan	11,28	1,76	0,88
Türkiye	8,32	7,23	0,52
Yunanistan	52,50	31,57	4,94

(*) 1980 yılı verilerine Göre

Kaynak : Nurinnisa Özbek, Türkiye II. Tarım Kongresi Tebliğleri, İçinde, TOKİB, Ankara-1981, s. 211

İşletmelerimizde gübre kullanımı; işletme büyüklüğü, ürün çeşidi ve bölgelere göre düzensiz bir durum arz etmektedir. Gübre kullanımı sahil ve batı bölgelerinde yoğun, doğu ve güneydoğu bölgelerinde ise çok az miktardadır.(53) Diğer taraftan gübre, sermaye gerektiren bir girdi olduğundan, daha çok büyük işletmeler bu imkandan yararlanmaktadır. Geleneksel üretimin yapıldığı küçük tarım işletmelerinde ekonomik geri kalmışlık, buna bağlı toplumsal yapı ve eğitim eksiklikleri ve özellikle de sermaye yetersizliği, gerektiği kadar gübre miktarının kullanılmasını engellemektedir.

1.2.3.4- Zirai Mücadele

Bitkisel ve hayvansal üretimde hastalık ve zararlıların etkisi büyüktür. Bunlar, ürünün verim ve kalitesi (dolayısıyla pazarlanması) üzerine etki ederek üretimde risk ve belirsizliğe sebep olurlar (54). Tarımsal ürünleri böcek, mantar, bakteri, virüs veya yabancı otlardan kurtarma işlemleri olarak tarif edilen zirai mücadele, gübreleme veya sulama gibi, üretimi doğrudan etkileyen bir faktör değildir. Ürünler, hastalık ve zararlılara karşı korunarak, meydana gelebilecek kayıpları önlemek suretiyle verim artışına yol açmaktadır.

(52) Nurinnisa Özbek, a.g.m, s.211.

(53) Yusuf Tuna, a.g.e, s.102.

(54) İbrahim Aköz, Zirai Ekonomiye Giriş, -Zirai İşletmecilik-Genel Kısım-, Atatürk Üniv.Zir.Fk.Yayın No: 15, 2.Baskı, Erzurum-1972, s.33.

Tarımsal üretimde, hastalık ve zararlıların neden olduğu kayıplar iki şekilde meydana gelmektedir. Birincisi, üretim, hasat ve işleme sırasında tarım ürünlerinin nitelik ve nicelik bakımından uğradığı kayıplar, ikincisi de üretime etkisi hemen veya birkaç yıllık bir devre sonunda ortaya çıkan arazi bozulmasıdır. Bu da hem ürünün maliyetini artırır, hem de pazara sunulacak ürünün miktar ve/veya kalitesini düşürür. Bunların dışında, belirli bir hastalık veya zararlı nedeniyle, gerekli ekonomik değeri yüksek bir bitki yerine düşük gelir getiren başka bir bitkinin yetiştirilmesi de bir kayıp şekli olarak sayılmaktadır.(55) Bu kayıpların önlenmesi de, diğer girdilerin sağlanmasında olduğu gibi teknik gelişmelerle gerçekleştirilebilir. Sözgelimi daha etkili ve daha ucuz kimyasal mücadele ilaçlarının ya da daha geçerli savaşım yöntemlerinin bulunuşu, maliyette hiç veya ufak bir artışla daha üstün vasıflı ve daha bol ürün elde edilebilmesini sağlar.

Tarımsal üretimde hastalık, yabancı ot, parazit çiçekli bitkiler, nematod, zararlı böcekler ve hayvanlardan dolayı, ürünlerde meydana gelen yıllık kayıp en az % 20'dir (56). Başka bir görüşe göre ise aynı nedenlerle ortaya çıkan üretim kayıpları % 35 civarında bir oran teşkil etmektedir (57). Bu sebeplerle tarımda üretim ve verimliliğin artırılabilmesi için hastalık ve zararlılarla mücadele etmek gerekmektedir. Fakat zararlı hayvan türleri ve hastalıklarla yapılacak mücadelenin, üretici açısından ekonomik olması gerekir. Yani zirai mücadele maliyetinin, mücadele sonucu elde edilebilecek potansiyel yararı aşmaması gerekir (58). Şayet tarımsal mücadele hiç yapılmaz veya ekonomik bir şekilde yapılmazsa, üretimde kullanılan diğer girdilerden de beklenen sonuç alınamayacak ve büyük oranda ürün kayıplarının yanında üretimin maliyeti de artacaktır. Bu nedenle, önemli bir girdi olarak zirai mücadelenin diğer girdilerle birlikte tamamlayıcı bir fonksiyona sahip olduğu söylenebilir.

Tarımsal mücadelede farklı yöntemler uygulanmaktadır, bunun değişik yolları var. Bunlardan en çok kimyasal mücadele usulüne ağırlık verilmekte ve bir takım ilaçlar kullanılarak hastalık ve zararlılara karşı ürünler korunmaya çalışılmaktadır. Ancak son yıllarda tarımsal mücadelede kullanılan kimyasal ilaçların çevreye zarar verdiği ve tavsiyeler dışında kullanıldığı ve dolayısıyla da bazı olum-

(55) Akif Kansu, «Hastalık ve Zararlılarla Savaş Yoluyla Bitkisel Üretimin Artırılması Olanakları», Türkiye II.Tarım Kongresi Tebliğleri, İçinde, TOKİB Yayını, Ankara-1981, s.254.

(56) Akif Kansu, a.g.m, s.262.

(57) Yusuf Tuna, a.g.e, s.105.

(58) Tarımsal mücadelede «maliyet/potansiyel yarar» ı gözönünde bulundurarak ekonomik bir savaşım yapabilmek için şu görüşler ortaya atılmıştır :

- 1 - İlaç sayısını azaltarak, gereksiz yere fazla ilaçlama yapmamak. Ayrıca yüksek dozda ilaç kullanmamak da uyulması gereken bir konudur. Bu hususlarda özellikle «erken uyarı» sistemi faydalı olmaktadır. Erken uyarı sistemi, ilaçlamanın zamanında yapılmasını sağlayarak kimyasal mücadelenin etkinliğini artırır ve daha az ilaç kullanımını sağlar.
- 2 - Daha ucuz ve uygun yöntemler kullanmak. Çeşitli mücadele yöntemleri içerisinde, kültürel ve fiziksel mücadele, kimyasal ve biyolojik mücadeleden daha ucuzdur. Uygun düşüyor ve etkinlik gösteriyorsa, öncelikle bu yöntemler tercih edilmelidir.
- 3 - Bilinen mücadele yöntemlerinin tümünden, hangisi uygun düşüyorsa, birbirine yardımcı olacak etkinliklerini tamamlayacak şekilde yararlanılmalıdır. Ancak, doğal olarak bu yöntemin uygulanması, yeterli bilgi, gözlem ve planlamaya dayandırılmalıdır. Böylece hem maliyet düşürülür, hem de aşırı ilaç kullanımının ortaya çıkardığı olumsuz sonuçlar azaltılabilir.

Bkz. Akif Kansu, a.g.m, s.289-290.

suz sonuçlar meydana getirdiği biliniyor. Bunların insana, suya, toprağa, hayvana, yabani hayata, evcil hayvanlarla faydalı böceklerle ve bitkilere önemli ölçüde zarar verme potansiyellerinin olduğu, uluslararası boyutta tartışılmaktadır (59). Uzmanların görüşüne göre mümkün olduğu kadar, kimyasal ilaçlar yerine diğer mücadele yollarına başvurmak tercih edilmelidir. Eğer ilaç kullanılması zorunlu ise de, bunun en uygun biçimde uygulanması, ilacın uygulama zamanının ve miktarının iyi belirlenmesi gerekmektedir. Bu açıdan üreticinin bilgi düzeyi büyük önem arz ediyor. Kimyasal ilaç kullanımının dışında kültürel, fiziksel ve biyolojik metodlarla da zirai mücadele yapılmaktadır. Buna, Hollanda'da uygulanan bir yöntemi örnek olarak gösterebiliriz (60) : Hollanda meyve mezarları birliği (auction) tarafından yürütülen, MBT (çevrebilimli ürün yetiştirme projesi) kuralları doğrultusunda, örneğin zararlı böceklerin imha edilmesi için, onların doğal düşmanları kullanılmaktadır. Yine MBT normlarına göre çiftçilerin; kullanılan bitki koruma araçlarının kaydı, optimal gübreleme için yaprak numunelerinin alınması, farelere karşı yırtıcı kuşlar (kerkeniz) için yuva yerleştirilmesi v.b.gibi birçok kurallara uyması gerekmektedir. Bu şekildeki biyolojik mücadele yöntemleriyle, bir taraftan ürün kaybı önlenerek verim artışı sağlanırken, diğer taraftan, piyasaya daha kaliteli ve sağlıklı bir ürün sunularak pazarlama olanakları artırılmaktadır. Aynı zamanda insanlar ve çevre de böylece zararlılardan korunmaktadır.

Türkiye'de, tarımsal mücadelenin hemen tamamı kimyasal ilaçlarla yapılmaktadır. Sulu tarımın yapıldığı sıcak iklime sahip bölgelerimizde zararlılarla mücadele önemli bir yer tutmaktadır. Ancak, diğer bölgelerimizde zirai ilaç kullanımı gerekenin çok altındadır. Hatta geçimlik aile işletmelerinin yoğun olduğu bazı bölgelerde hiç kullanılmamaktadır. Bunun da en önemli sebebi fiyatların yüksek oluşu ve satınalma gücünün düşük olmasıdır. Bu bakımdan tarımsal üretimimizde önemli kayıplar olmaktadır (61). Böye olunca da, tarımsal üretim bir bütün olarak ele alındığında, ülkemizde hastalık ve zararlılarla mücadelenin tam ve etkili bir şekilde yapıldığı söylenemez.

1.2.3.5- Nitelikli Tohumluk, Fide ve Fidan Kullanımı

Bitkisel üretimi, üretim miktarı ve kalite bakımından geliştirmek ve daha ileriye götürmek için, üstün vasıflara sahip tohumluk, fide ve fidan temin edip kullanmak verimliliği artıracaktır. Söz gelimi, yüksek nitelikli tohumluk tahıllarda normal şartlarda % 20-30 arasında üretim artışı sağlamaktadır (62). Ancak, tohumluk kullanımında ekonomik kriterlere uygun hareket edilmelidir. Arazinin yapısı, bitki türü ve diğer tabii şartlar, kullanılan tohumluğun başarısını etkileyen faktörlerdir (63).

(59) Dilek Şenel, a.g.e, s.29.

(60) Agri-Holland, Hollanda Tarım, Doğa ve Balıkçılık Bakanlığı, Tarım Haberleri Dergisi, 1994/2, s.11.

(61) Yusuf Tuna, a.g.e, s.105-106.

(62) Celal Er, «Tarımda Verimlilik Açısından Tohumluk ve Fidan Kullanımı», Marmara Bölgesinde Tarımın Verimlilik Sorunları Sempozyumu, içinde, MPM yayın No: 387, Ankara-1989, s.133.

(63) Yusuf Tuna, a.g.e, s.104.

Sebze ve meyve tarımı için, üstün özelliklere sahip, sağlıklı ve yetiştirme koşullarına uygun olan fide ve fidan kullanımı son derece önemlidir. Bölgelere uygun olarak iyileştirilmiş, tohumluk, fide ve fidan kullanılması ile verim yükselmekte, kalite iyileşmekte, toprak su ve gübre gibi girdilerden daha fazla yararlanılabilmekte, hastalık ve zararlılara karşı ürünlerin dayanma gücü artmaktadır. Ayrıca, aşırı sıcak, soğuk ve don olayları gibi iklim değişikliklerinin olumsuz etkisine karşı, iyi nitelikli tohum, fide ve fidan gibi bitkisel materyallerin kullanılması olumlu sonuçlar doğurabilmektedir.

Fakat bütün bunlara karşın, daha önce de değinildiği gibi, girdilerden beklenen verimin alınabilmesi için, birbirini tamamlayan girdilerin ve toprak işleme tekniklerinin uygun bir şekilde birleştirilmesi gerekir.

Üreticiler, tohumluk, fide ve fidan ihtiyaçlarını ülkemizde üç değişik kaynaktan temin etmektedir. Bunlar, bitki ıslah çalışmaları yapan kamu kuruluşları; üretim yaparak veya ithal ederek bu alanda faaliyet gösteren özel sektör kuruluşları, tacirler ve bir de çiftçilerin kendi üretimleri. Türkiye'de bu konularda yapılan çalışmalar henüz çok yetersizdir. Devlet üretme çiftliklerinde yetiştirilen ve geliştirilen tohumluk türleri, Türkiye Ziraî Donatım Kurumu ve Tarım İl veya İlçe Müdürlükleri tarafından üreticilere dağıtılmaktadır. Ayrıca bu kurumlar çeşitli yayın ve eğitim faaliyetleriyle bu konularda çiftçileri eğitmektedir. Fide ve fidan ise genellikle özel küçük üreticiler tarafından üretilip satılmaktadır. Ancak özel sektörün bu faaliyetleri, entegre çalışan bir endüstri haline gelememiştir. Hollanda, Almanya ve ABD gibi ülkelerde bu iş, ekim ve dikim makineleri, seraları, soğuk hava depoları, frigofrik kamyonları v.b. gibi ileri teknoloji kullanılarak yapılmaktadır. (64)

Kendi tohumluğunu üreten işletmeciler ise tohumluk fiyatlarının yüksek olması nedeniyle, ekonomik gücü yetmeyen ve çoğunluğu oluşturan küçük çiftçilerdir. Ülkemizde tarım sektörü genelde küçük işletmelerden ve dolayısıyla fakir çiftçi ailelerinden oluştuğu için, aşırı kâr amacı güden bir tohumculuk politikası, bu çiftçileri, tohum yenilemekten caydırıp, kendi tohumluğunu kullanma eğilimine sevk etmektedir. Ayrıca, toprak yapısı ve tohumluk gereksinmesinin belirlenmesi sonucunda çiftçi, istediği nitelikteki tohumu, gerektiği zaman ve yeter miktarda bulamamaktadır. Bu ve benzeri sorunların çözülmesi için devletin, üretimden dağıtıma, her safhada daha etkin ve realist bir rol üstlenmelidir.

1.2.4- Modern Hayvancılık Faaliyetleri

Tarım işletmelerinin tanımında da belirtildiği gibi hayvancılık faaliyetleri, tarımsal işletmeciliğin kapsamı içinde yer almakta ve çoğunlukla bitkisel üretim ile iç içe yürütülmektedir. Ayrıca bu alanda önemli gelişmeler sağlamış ülkelerde de,

(64) N.Kaşka, F.Macit, K.Temiz, Y.Yıldırım, M.Eltez, «Yeterli Nitelikte ve Nicelikte Tohum, Fide ve Fidan Sağlama Yolları», Türkiye II. Tarım Kongresi Tebliğleri, içinde, TOKİB Yayını, Ankara-1981, s.236.

genellikle hayvancılık ve bitkisel üretim, alanında ihtisaslaşmış büyük işletmeler tarafından ayrı ayrı yürütülen faaliyetler olmasına rağmen, her iki faaliyet alanında çalışan işletmeler de tarım işletmeleri olarak ele alınmakta, hukuksal ve kurumsal yapı buna göre oluşturulmaktadır. Özellikle ülkemizde, tarım işletmelerinin, yüzde 80'den fazlasını oluşturan küçük aile işletmelerinde, bitkisel üretim ile hayvancılığın birlikte yürütülmesi, çeşitli açılardan zorunludur. Çünkü bitkisel üretimin yanında yapılan hayvancılık, gübresi ile toprak verimliliğini artırırken, aynı zamanda tarım işletmesinin dengeli çalışmasını, bitkisel üretim artıklarının değerlendirilmesini, bu ve benzeri yollarla işletmede riskin azalmasını sağlayarak, verimlilik artışına yol açmaktadır.

Tarım işletmelerinde bulundurulan ve canlı envanter olarak kabul edilen hayvanların, işletmeye sağladıkları faydalar şunlardır (65) :

- Tarım işletmelerinin dengeli çalışmasına ve büyümesine olanak sağlar.
- Entansif çalışmayan küçük işletmelerde, çeki gücü olarak, gerek toprak işlemede ve gerekse taşımada önemli işler görür.
- Çiftçi ailesinin hayvansal ürün ihtiyacını karşılar ve böylece ailenin beslenme giderlerini azaltır.
- İşe yaramayan bitkisel üretim artıklarını artırarak kaynaklardan maksimum yararlanmayı sağlar ve bazı bitkisel ürünleri de daha verimli hale getirir.
- Bitkisel üretimde yılın büyük bölümünde boş kalan işgücü kaynağının, her mevsimde değerlendirilmesini sağlar.
- Çiftçinin, bitkisel üretim mevsimlerinin dışında da, kısmen de olsa nakit ihtiyacını karşılar.
- Hayvanlardan elde edilen ahır gübresi ile, toprak verimliliğine katkıda bulunur.

Hayvancılık faaliyetinden en yüksek verimi alabilmek için işletmeler, başlangıçta yetiştirilecek hayvanın ırkı, nevi ve miktarının tayinine; daha sonra, teknolojik gelişmelerden, makinalardan yararlanmaya; en önemlisi, bilinçli yemleme ile optimal ve dengeli besleme yapmaya; ve hastalıklara karşı koruma ve mücadelede sürekli veteriner hekim kontrolüne önem vermelidir.

Yerli ırk hayvanlarda verim düşük olduğundan, yetiştirilecek hayvan ırkı seçiminde kültür ırkları veya bunların melezleri tercih edilmelidir. İşletmenin arazi yapısı, toprak verimliliği, işgücü varlığı, ekonomik durumu, daimi mer'a arazisi genişliği, hayvansal ürünlerin ve yemlerin fiyatları, işletmenin sahip olduğu bina, makina ve ekipmanlar, işletme ve çevresindeki diğer işletmelerde var olan hayvan hastalıkları, çiftçinin isteği ve yeteneği gibi birçok faktör, yetiştirilecek hayvan nevinin seçiminde rol oynar. (66) Tarım işletmecisi, bu veriler doğrultusunda hayvan kombinasyonunu oluşturur.

(65) A.Fethi Açıl- Rasih Demirci, a.g.e, s.134.

(66) A.Fethi Açıl-Rasih Demirci, a.g.e, s.142.

Modern hayvancılık faaliyetinde verimlilik açısından en önemli faktör, şüphesiz besleme yöntemidir. (67) Hayvanların beslenmesinin optimal düzeyde gerçekleştirilebilmesi için yeterli, dengeli ve ekonomik bir şekilde yemleme yapılmalıdır. Bu nedenle yemlemenin; hayvanın yaşı, canlı ağırlığı, gebelik ve verim durumuna göre besin maddesi ihtiyaçları gözönünde bulundurularak bir rasyon hazırlanıp buna göre yapılması gerekmektedir. Ayrıca, tek bir yem maddesine dayanarak hayvanların beslenme ihtiyacı karşılanmış olamaz. Hayvanlardan genetik kapasitelerine uygun bir verim elde edilebilmesi için her gün 50 kadar besin elementinin sürekli bir şekilde vücuda alınması gerekmektedir. Aksi taktirde hayvanlardan beklenen verim alınamaz (68). Ancak yemlerin, bu ölçülerde hayvanların ihtiyacına göre verilmesi belli bir bilgi birikimini gerektirmektedir.

Ülkemizde girdi (damızlık hayvan, yem, kredi, teknik donanım v.b.) fiyatlarının yüksek ve temininin güç olması, buna karşılık ürün (süt, yumurta, damızlık hayvan, yavru, et, deri, yapağı, v.b.) değerlendirme ve pazarlamada karşılaşılan güçlükler hayvancılığın çekiciliğini örtmektedir. Dolayısıyla çiftçi ancak zorunlu olduğu için ve önemli bir gelecek beklemeden yetiştiricilik yapmaktadır (69). Tarım işletmelerimiz, ülkede hayvan varlığının önemli bir kısmını oluşturan yerli ırklardan, verimi daha yüksek saf kültür ırklarına yönelmektedirler. Ancak, eski besleme ve bakım alışkanlıklarını devam ettirdiklerinden yabancı ırklardan da verim elde edememektedirler. Hatta özel koşullarda bakımı gerektiren hayvanlarda bu koşulların sağlanamaması sonucunda hayvanlar ölmekte ve bu da küçük çiftçinin üzerinde büyük bir zarara neden olarak yıkım etkisi yaratmaktadır (70). Bu hayvanlarda kayıplara yol açan sebeplerin bazıları maddi imkansızlıklara dayanırken, esas önemli bir kısmı bilgi yetersizliğinden kaynaklanmaktadır.

Araştırmalara göre tarım işletmelerimizde hayvancılık faaliyetlerinden beklenen verimin alınamamasının diğer bazı sebepleri de; yerleşim birimlerinin dağınık olması, ulaşım şartlarının elverişsizliği, veteriner hekim ile hayvan sağlık memurlarının sayıca yetersizliği gibi nedenlerdir. Besicilik yapan tarım işletmelerinde ise, optimal besi süresine uyulmaması nedeniyle besinin kısa sürmesi sonucunda beklenen üretim seviyesine ulaşamadığı veya gereksiz yere uzatıldığında, boşyere daha fazla masraf yapıldığı, ayrıca bilgisiz yemleme yapıldığı gibi verimsizlik nedenleri tespit edilmiştir (71).

- (67) Bir tarım işletmesinde hayvan mevcudu hesaplanırken, bu miktar büyük baş hayvan birimi ile, bazen de canlı ağırlık ile ifade edilir. Bir büyük baş hayvanın canlı ağırlığı 500 kg olarak kabul edilir. 500 kilo canlı ağırlıkta ve günde 10 kg süt veren bir ineğe, yemleme kurallarına göre, günde 14 kg kuru madde, 0,8 kg hazmolabilir protein ve 5,5 kg nişasta kıymeti, besin ihtiyacı olarak hesab edilir. Veya senelik 5000 kg(50 kental) kuru madde, 300 kg hazmolabilir protein ve 2000 kg nişasta değeri hesab olunur. Genellikle bir yaşındaki genç sığırın yem ihtiyacının 0,5 , bir koyunun yem ihtiyacının ise 0,1 büyük baş hayvana eşdeğerde olduğu kabul edilir. Bkz. Açıl-Demirci, a.g.e, s.140.
- (68) Duran Bolat ve Diğerleri, «Doğu Anadolu Hayvancılığında Besleme», Doğu Anadolu'da Tarımın Verimlilik Sorunları Sempozyumu (9-10 Ekim 1990, Van), İçinde, MPM Yayın No : 431, Ankara-1990, s.132.
- (69) Salim Mutaş ve Diğerleri, «Batı Akdeniz Bölgesi Hayvancılığı», Akdeniz Bölgesi'nde Tarımın Verimlilik Sorunları Sempozyumu (7-9 Kasım 1990, Antalya), İçinde, MPM yayın No : 433, Ankara-1990, s.229.
- (70) Dilek Şencel, a.g.e, s.32.
- (71) Ahmet Erkuş-Rasih Demirci: Ülkemizin Değişik Bölgelerindeki Tarım İşletmelerinde Hayvancılık Faaliyetleri ve Bu Faaliyetlerin İşletme Bünyesindeki Yeri, Ank. Üniv. Zir. Fk. Yayın No: 887, Ankara-1983, s.13.

- İKİNCİ BÖLÜM -

TARIM İŞLETMELERİNİN GELİŞMESİNİ ETKİLEYEN UNSURLAR
VE
TARIM POLİTİKALARININ TARIM İŞLETMELERİNE ETKİSİ

2.1- TARIM İŞLETMELERİNİN GELİŞMESİNİ ETKİLEYEN UNSURLAR

20.yüzyılın teknik ve ekonomik gelişmesiyle, tarım işletmelerinde, mevcut üretim kaynaklarından maksimum düzeyde faydalanmanın, planlı ve programlı bir çalışma ile mümkün olabileceği gözönünde bulundurularak tarımsal faaliyetin geleneksel yapısı değiştirilmiş ve işletme organizasyonunda değişiklik ve yenilik yapılmıştır. Bunun sonucu olarak da iyi organize olmuş, büyük, ihtisaslaşmış ve bütün teknolojik imkanlardan yararlanan modern tarım işletmeciliği gelişmiştir.

Bir süreç olarak işleyen bu gelişmeye paralel olarak, az gelişmiş veya gelişmekte olan ekonomilerde de, küçük köylü işletmelerinin, prodüktif ve rantabl çalışan büyük çiftlik işletmelerine dönüştürülmesi zorunluluğu, ele alınması gereken bazı faktörler çerçevesinde kendini hissettirmektedir. Bu bağlamda planlama, mekanizasyon, pazarlama, kooperasyon - kooperatifleşme ve tarım politikaları, üretimden tüketime kadar, tarımsal faaliyetin modernizasyonu için büyük önem arzeden unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak tarım politikaları, ayrı bir bölüm olarak daha geniş bir şekilde inceleneneğinden, burada ayrıca ele alınmayacaktır.

2.1.1- Planlama

Planlama en genel tanımıyla, «bir amacı gerçekleştirmek için en iyi davranış biçimini seçme ve geliştirme niteliği taşıyan bilinçli bir süreçtir» (72). Tarımsal faaliyette ise planlama, belirli bir zamanda, bir işletmede sahip olunan arazi, işgücü, sermaye ve işletmecilik gibi üretim faktörlerinin, en etkin bir şekilde kullanılabilmesi için o işletmenin ne şekilde işletilmesi ya da nasıl organize edilmesi gerektiğinin yollarını gösterir (73). Bir başka anlatıma göre de, tarımsal üretimde, belirli bir işgücü ve masrafa karşılık mümkün olan en yüksek gelirin elde edilmesi, doğal şartlara da bağlı olarak kaynakların optimal bir şekilde organizasyonu ile mümkün olabilmektedir (74). Kaynakların optimal organizasyonunda ise, planlama zorunlu bir araçtır. Tarımsal üretimde kullanılan girdilerin, üretim süreci boyunca en ekonomik şekilde nasıl değerlendireceğinin önceden belirlenmesiyle oluşturulan bir çalışma planı, işletmeciye gerekli malzemeyi zamanında sağlama ve kullanılacak yardımcı araçları daha önceden hazırlayabilme imkânı verir.

2.1.1.1- Planlamanın Gerekliliği ve Çeşitleri

Daha önce de belirtildiği gibi, tarım işletmeleri, diğer sektörlerle göre çok daha fazla değişkenin, değişik faktörlerin etkisi altındadır. Böyle bir durumda varlıklarını koruyabilmeleri ve gelişebilmeleri, gelirlerinin artması, ancak kaynakların etkin kullanımı ve yapılabilecek üretim faaliyetlerinin en uygun kombinasyonunun sağlanmasıyla mümkündür. Bu da teknik ve ekonomik tedbirleri kapsayan

(72) Kemal Tosun, İşletme Yönetimi, Genel Esaslar, İst. Üniv. İşletme Fk.Yayın No: 226, İstanbul-1990, s.199.

(73) İbrahim Aksöz, a.g.e, s.239.

(74) Ahmet Erkuş-Rasih Demirci, Tarımsal İşletmecilik ve Planlama, Ank. Üniv. Zir. Fk.Yayın No: 944, Ankara-1985, s.3.

devamlı bir planlama ile sağlanabilir. Örneğin bir işletmede, mevcut koşullarda hangi ürünlerin yetiştirileceğini, bunlardan ne kadarlık üretimde bulunulacağını, üretim aşamasında ne gibi yöntemlerin izleneceğini, elde edilen ürünlerin nasıl değerlendirileceğini v.b. gibi en detayına kadar bütün yapılması gerekenleri tespit ederek bir program haline getirmek ve buna göre faaliyetleri yürütmek; kaynakların etkin kullanımı ve rantabilite amacına yönelik bir tarımsal işletmecilik planlaması çalışması olarak görülebilir. Ancak, yeni kurulan tarım işletmelerine pek rastlanmadığından dolayı bu planların, mevcut tarım işletmelerinin reorganize edilmesinde hayata geçirilerek, ortaya çıkacak yeni yapılanmada uygulamasına devam edilebilir.

Planlamanın işletmeye sağlayacağı yararlar şu şekilde özetlenebilir (75) :

- Tarımsal üretim faktörleri karşılığında, en yüksek gelir getirebilecek üretim kolları kombinasyonunun oluşturulmasını sağlar.
- Yapılacak çalışmalar için gereken sermaye miktarının belirlenmesine ve bu sermayenin, nerelerden ve nasıl temin edilebileceğinin kararlaştırılmasına,
- İşgücü varlığının, iyi planlanması neticesinde, meydana gelebilecek iş azalmelerinin ve/veya işgücü fazlalığının önlenmesine ya da azaltılmasına,
- Üretim kaynaklarının etkin bir şekilde değerlendirilmesiyle, bu alanda israfın önlenmesine,
- Tarım işletmesi kazancının artmasına ve bu kazancın dengeli bir şekilde kullanımına,
- İşletme sahibinin gelecekle ilgili tahminlerinde ve alacağı kararlarda, daha isabetli reel davranabilmesine ve
- Toprak verimliliğinin korunmasına, yardım eder.
- Ayrıca, kaynakların verimli kullanılmasıyla ulusal ekonominin gelişmesine de katkıda bulunur.

Tarımsal işletme planları dört grupta tasnif edilmektedir (76):

I-Zamana göre;

- a) Kısa vadeli planlar,
- b) Uzun vadeli planlar.

II-Kapsamına göre;

- a) Total işletme planlaması (tam plan).
- b) Kısmi işletme planlaması,

(75) Ahmet Erkuş-Rasih Demirci, a.g.e, s.8.

(76) Ahmet Erkuş, Zirai İşletme Analizi ve Planlanması, Türk Zirai Ekonomi Derneği Yayın No: 2, Ankara-1972, s.3-4.

III-Varılmak istenilen hedefe göre;

- a) Optimal veya suboptimal planlar,
- b) Minimum gideri belirlemeyi amaçlayan planlar.

IV-Uygulama alanına göre;

- a) Tedarik planlaması,
- b) Üretim planlaması,
- c) Yatırım planlaması,
- d) Finansman planlaması,
- e) Pazar planlaması.

Tarımsal işletmecilikte planlar, çeşitli bakımlardan tasnif edilmekle birlikte, genellikle uzun ve kısa vadeli planlar şeklinde düzenlenir. Kısa vadeli planlar yıllık olarak düzenlenen ve halihazırdaki doğal, teknik ve ekonomik koşullarda, mevcut üretim araçlarını kullanarak daha fazla kâr sağlamayı amaçlayan planlardır ve bir üretim dönemi için geçerli olur; uzun vadeli planlar ise işletmenin çalışma hedef ve istikametini gösteren, uzun bir süreyi kapsayan planlardır (77). Ancak uzun dönemde ürün ve girdi fiyatlarıyla teknolojide ve konjonktürde önemli değişimler meydana geldiğinden, uzun vadeli planlarda zamanla değişiklikler yapma ihtiyacı doğabilir. Örneğin işletmede uzun vadede süt inekçiliği yapılması planlanmış ve buna göre ahır tesisi kurulmuş olsun; et fiyatlarının yükselmesi veya diğer koşullarda meydana gelen bir değişiklik nedeniyle besicilik cazip hale geldiğinde, planda değişiklik yapılarak aynı tesisler besicilik amacıyla da kullanılabilir.

Hazırlanan planlar, işletmenin tümünü ilgilendiriyorsa, içeriyorsa tam plan sözkonusu olur. Tam plan, yapılacak bütün faaliyetleri içerir. Üretimde kullanılan girdiler ile üretilcek ürünlerin çeşit ve miktarını ve planlama dönemine ait ortalama yıllık geliri ihtiva eder (78).

Genellikle işletmenin bütün faaliyetlerinin organizasyonuna ihtiyaç duyulduğunda tam plan yapılır, örneğin yeni çiftlik alınmışsa veya kiralanmışsa, işletmenin tamamını organize edebilecek bir plana ihtiyaç duyulur. Ayrıca işletmenin yapısında veya üretim girdilerinin miktar ve kalitesinde önemli bir değişiklik olduğunda, mevcut işletme planının gözden geçirilerek yeniden düzenlenmesi gerekir. Mesela işletmede sermaye kaynağının artmasıyla, çiftçi daha önce yer vermediği hayvancılık girişiminde de bulunmak istiyorsa, bunu gözönünde bulundurarak işletme genel planını yeniden hazırlamalıdır. Öte yandan üretim yöntemi veya teknolojisinde önemli bir değişiklik olduğunda yine, yeniden tam bir planın hazırlanması gerekir. Sözgelimi, kuru tarımdan sulu tarıma geçildiğinde veya işletmeye yeni makina ve ekipman alındığında, bu durum işletme yapısının tamamını değişt-

(77) Ahmet Erkuş-Rasih Demirci, a.g.e, s.11.

(78) İbrahim Aksöz, a.g.e, s.242.

tireceğinden, işletme planının da bu yeni duruma göre yeniden hazırlanmasına ihtiyaç duyulur.

İşletmenin herhangi bir üretim birimi için özel olarak yapılan planlara da kısmi plan denir. Yapılacak sınırlı değişikliklerle, işletme gelirlerinde, başarılarında bir değişiklik olup olmayacağı, kısmi planlarla tespit edilir ve buna göre en uygun alternatif seçilir (79). Örneğin ürün çeşidinde, üretimde kullanılan kaynaklar veya teknolojilerde ya da direkt üretim yönteminde bir değişiklik yapılmak isteniyorsa, bu amaçla değişik alternatiflerin ikamesine karar verildiğinde, kısmi planlar yapılarak bu amaca ulaşılmaya çalışılır .

Optimal plan, halihazır şartlarda işletmeye en fazla geliri getirecek organizasyonu belirler. Suboptimal plan ile de, optimal plan ile belirlenen hedefe yaklaşma hedeflenir. Bazı özel durumlar için hazırlanan planlar, minimum masrafı bulmaya ve girdi kombinasyonunu da buna göre hazırlamaya yardım eder. Örneğin en uygun ve en ucuz yem kombinasyonunun tespit edilmesi amacıyla hazırlanan planlar gibi (80).

Üretim planlaması, hangi üründen ne kadar üretileceğini ve üretimin de nasıl bir metod ile yapılacağı konularını içerir. Ancak bu, üretim faktörleri değişmediği taktirde geçerli olur. Çünkü kaynaklardaki değişim, yatırım kapsamına girer. İşletmede üretim faktörlerinden hangisine, ne kadar yatırım yapılacağı ve bu yatırımın nasıl yapılacağını tespiti yarayan planlara da yatırım planlaması denilir. Buna karşılık, işletmenin mevcut parasal durumu ile, borçlanma yoluyla elde ettiği nakit sermayesinin, en ekonomik ve tasarruflu bir şekilde kullanılması, borçların ve taahhütlerin, kolay ve güvenli bir şekilde ifa edilmesi gibi çalışmalarını düzenleyen planlar da finansman planlaması olarak adlandırılır. Tedarik planlaması, üretimde kullanılacak girdileri temin etmede, bunların miktar, nitelik ve zamanlamasını belirlemeye yarar.

2.1.1.2- Planlama İçin Önceden Bilinmesi Gereken Veriler

İşletme planlaması yapılmadan önce işletmenin tamamı ve her bir üretim kolunda gerekli fiziki, teknik ve idari bilgilere sahip olunması gerekir. Tarım işletmesinde, üretim planlaması yapılmadan önce şunlar gözönünde bulundurulmalıdır (81): Çiftçi, üretim faaliyetinden ne beklediğini, amacının ne olduğunu belirlemelidir. Örneğin işletme gelirlerini artırıp, azami tasarrufu sağlayarak işletmenin büyütülmesini hedeflemek gibi. Ayrıca, faaliyete başlamadan önce işletmecinin kendi işletmesinin yapısal durumunu ve sahip olduğu olanakları; arazi, işgücü, sermaye ve makina varlığını iyice inceleyerek halihazırdaki durumunu tespit etmelidir. İşletmede yer verilecek üretim faaliyetlerinin özelliklerinin, bunların girdi

(79) İbrahim Aksöz, a.g.e, s.242.

(80) Ahmet Erkuş, a.g.e, s.4.

(81) İbrahim Aksöz, a.g.e, s.243.

taleplerinin, gelirlerde meydana gelebilecek değişimlerin, çeşitli girişimlerdeki risk durumlarının önceden bilinmesi ya da belirlenmesi de gereklidir. Çiftçi piyasadan haberdar olmalı, girdi ve ürün fiyatlarını takip etmelidir. Eğer planlama işletme dışından birisi tarafından yapılacaksa, işletmedeki nüfusun ve işletme sahibinin eğitim düzeyleri ve kabiliyetleri de gözönünde bulundurulmalıdır. Öte yandan çiftçi, faaliyetlerine başlamadan önce ya da çalışırken, sürekli olarak çevresindeki başarılı işletmelerin çalışmalarını takip etmelidir.

2.1.1.3- Planlama Yapılırken Gözönünde Bulundurulması Gereken Prensipler

Tarım işletmesi sahibi, sahip olduğu kaynakları en etkin bir şekilde kullanarak gelirini artırmak amacını taşır. Ancak bunu gerçekleştirebilmesi için, işletmecinin üretim ile ilgili vereceği kararlarda, bazı ekonomik prensiplere uygun hareket etmek zorundadır. Bunlar (82):

Marijinal Kıymet Prensibi : İşletmede kullanılan üretim faktörlerindeki küçük bir değişikliğin, çıktıda ne gibi bir etkiye neden olduğunu ya da çıktıda meydana gelen değişikliğin ekonomik olup olmadığını belirler. Tarım işletmecisi, üretimde kullanacağı girdilerin en ekonomik miktarını tespit etmek; belirli bir verimi elde etmek için, üretim faktörlerinin en az masraflı kombinasyonunu sağlamak; ve belirli bir masrafa karşılık en yüksek geliri getirecek ürün bileşimini belirlemek gibi konularda marijinal kıymet prensibinden yararlanarak uygulama kararlarını verir. Bir başka ifadeyle çiftçi, optimal girdi entansitesi, optimal masraf bileşimi ve optimal ürün bileşimini gerçekleştirmede, marjinal kıymet prensibi yoluyla elde ettiği verilere göre hareket ederek en yüksek kâr hedefine ulaşmaya çalışır. Sözgelimi, bitkisel üretimde gübre, birim alana ne kadar verilmeli ya da hayvan beslemede en uygun kesif yem miktarı ne olmalıdır, gibi soruların yanıtını ararken işletmecinin bu girdileri, marjinal masrafın marjinal gelire eşitleninceye kadar artırmaya çalışması, optimal girdi entansitesini sağlamaya yönelik "marjinal kıymet prensibinden faydalanma" örneğini teşkil eder.

Faydadan Kayıp Prensibi : Bir işletmede mevcut kaynaklardan birisi, farklı düzeylerde gelir getiren iki ayrı üretim faaliyetinden birinde kullanılmak isteniyorsa, bu faaliyetlerden biri, sınırlı olan kaynağı daha iyi değerlendirdiği için, diğeri aleyhine genişleyecektir. Böylece diğeri üretim faaliyetinin daralması sözkonusu olmaktadır. Bu üretim faaliyetinde meydana gelen daralma ile ortaya çıkan kayıp, genişleyen üretim faaliyetince yüklenilen bir masraf karakterindedir. Başka bir anlatımla, bir üretim faaliyetinden diğere geçildiğinde, üretimi azaltılan ürün bazında meydana gelen kayıp, faydadan kayıp olarak ifade edilebilir.

Bu prensipte, en yüksek geliri sağlamak için hangi üretim faaliyetine ne kadar yer verilmelidir, sorusunun cevabı aranıyor. Faydadan kayıp prensibine göre, sınırlı üretim faktörünün son biriminin, bir üretim faaliyetinden diğere geçildi-

ğinde, elde edilen ek gelir, faydadan kayba eşit olduğu noktada toplam gelir en yüksek olacaktır ve bu noktada optimal organizasyona erişilmiş demektir. Bu noktadan sonra, bir üretim faaliyetinden diğerine geçmekle toplam gelirden bir artış olmaz, dolayısıyla da üretim faaliyetinde yapılan değişiklik durdurulur.

Ortalama Masraf Prensibi : Bir üretim birimine düşen masrafa, ortalama masraf denir. Toplam sabit masrafların üretim miktarına bölünmesiyle ortalama sabit masraf, toplam değişen masrafın üretim miktarına bölünmesiyle ortalama değişen masraf ve toplam masrafın üretim miktarına bölünmesiyle de ortalama toplam masraf elde edilir.

Bu prensibe göre ürün fiyatı, en az ortalama değişen masrafı karşılıyorsa üretime devam edilir. Bu noktaya üretimin eşiği denir. Ortalama değişen masrafın ürün fiyatından yüksek olduğu bir noktada üretime devam etmek ekonomik olmaz. Şayet ürün fiyatı ortalama toplam masraftan düşük ama ortalama değişken masraftan büyükse de üretime devam edilir. Çünkü ürün değerinden ortalama değişen masraf düştükten sonra işletmeye belirli bir miktar gelir kalmaktadır. Böylece işletme, üretim hacmine bağlı olmayan sabit masraflardan dolayı meydana gelen zararını azaltmış olur. Ürün fiyatının ortalama toplam masrafları karşıladığı noktaya kâr eşiği denir. Bu noktada ortalama toplam masraf en düşük düzeydedir. Ürün fiyatı bu noktadan biraz yükselirse işletme kâr etmeye başlar. Ürün fiyatı daha da yükselerek marjinal masrafa eşit olduğu noktaya geldiğinde maksimum kâra ulaşılmış olur. İşte marjinal gelirin marjinal maliyete eşit olduğu bu üretim seviyesine, denge üretim seviyesi ya da işletme optimumu denir.

2.1.1.4- Planlama Yöntemleri

Tarım işletmelerinin planlamasında, bütçe yöntemi, doğrusal programlama, program planlaması ve ıslah edilmiş farklılık hesabı yöntemleri kullanılmaktadır. Bunlardan bütçe yöntemine konvansiyonel planlama yöntemi, diğerlerine de ekonometrik planlama yöntemleri denilmektedir (83):

Bütçe (Tahmin) Yöntemi : Bütçe yönteminde, ortalama kıymetler birbiriyle karşılaştırılarak, optimal organizasyonun bulunmasına çalışılmaktadır. Bu yöntemde mevcut organizasyondan hareketle yeni alternatifler hazırlanmakta ve birbirleriyle mukayese edilerek en kârlı olanı seçilmektedir. Diğer bir deyimle, konvansiyonel planlamada, toplanan veriler tablolaştırılarak birbirleriyle karşılaştırılır ve işletmeye en yüksek kazancı getireceği öngörülen seçilir. Bütçe yöntemlerinde işletme bir bütün olarak ele alınmakta, masraf ve başarı durumları işletmenin tümü için belirlenmektedir.

Ekonometrik Planlama Yöntemleri : Ekonometrik planlama yöntemlerinde, marjinal değerler esas alınarak hareket edilmektedir. Marjinal gelirlerle marjinal

(83) Ahmet Erkuş-Rasih Demirci, a.g.e, s.45-78.

giderlerin karşılaştırılması suretiyle, işletmenin optimal organizasyonu belirlenmektedir.

Doğrusal Planlama Yöntemi : Bir ekonometrik planlama metodu olarak, doğrusal planlama yöntemi, işletmenin amacı, amaca erişilmede yapılabilecek alternatif üretim faaliyetlerinin bileşimi ve üretim faktörlerinin kıt olmaları gibi üç ayrı kantitatif problemi, çok bilinmeyenli cebirsel işlemlerle çözmektedir. Yani önce bir hedef vardır, daha sonra bu hedefe ulaştıracak farklı imkanlar ve bir de bu imkanları sınırlayan koşullar söz konusudur. Bu üç değişkenli problem de ancak doğrusal programlama yöntemiyle çözümlenerek optimal organizasyon belirlenmektedir. Doğrusal planlamada optimal ürün bileşimi; üretim faaliyeti olarak iki değişik alternatif söz konusu ise geometrik çözüm yoluyla, ikiden fazla alternatif varsa, bu durumda simpleks metodla cebrik olarak hesaplanır.

Program Planlaması Yöntemi : Program planlaması yönteminde de marjinal verim ve marjinal masraflar arasındaki optimal denge esas alınmaktadır. Ancak bunda, simpleks yöntemle değil, daha basit bir hesaplama ile optimal organizasyona yaklaşılmaktadır. Program planlamasında, hayvancılık üretim faaliyetleri ile yem bitkileri üretim faaliyetleri birleştirilerek tek bir üretim faaliyeti şeklinde ele alınmaktadır. Program için gereken doneler toplandıktan ve hayvancılık ile yem bitkileri üretim faaliyeti birleştirildikten sonra, diğer üretim faaliyetlerini de içine alan bir tablo hazırlanır. Bu tablonun içeriğinde, üretim faaliyetlerinin birim başına brüt kârları, girdi talepleri ve azami yetiştirebilme kapasiteleri yer alır. Bunun ardından, üretim alanlarının birbirine üstünlüklerini gösteren ikinci bir tablo, seçim tablosu, hazırlanır ve sonuç olarak da bu iki tablo yardımıyla hazırlanan üçüncü bir tabloda, optimal organizasyon sistematik olarak hesaplanır.

Islah Edilmiş Farklılık Hesabı Yöntemi : Üçüncü bir ekonometrik planlama yöntemi olarak, ıslah edilmiş farklılık hesabı yönteminde, diğer ekonometrik planlama metodlarından farklı olarak, işletmenin halihazır organizasyonu esas alınmaktadır. Bu mevcut organizasyon bazı koşullarda ıslah edilebilir; eğer mevcut organizasyonda, henüz tam olarak tüketilmemiş üretim faktörlerini, girdileri talep eden ve pozitif net kâra sahip üretim faaliyetleri varsa; öte yandan, bir üretim faaliyeti bir diğeri aleyhine genişlemesi durumunda, faaliyeti genişleyen üretimden elde edilen ek gelir, faaliyeti azalan üretimle meydana gelen kayıptan daha büyükse, bu iki durumda mevcut organizasyon ıslah edilerek optimal organizasyona ulaşılmaya çalışılır. Bu yöntemin uygulamasında da, program planlamasında olduğu gibi, aynı nitelikteki tablolardan yararlanılır ve bu tablolar üzerinde ıslah hesapları yapılır.

2.1.2- Tarımsal Mekanizasyon

Tarımsal mekanizasyon, üretimde alet-makina, araç-gereç ve tesislerin modern tarım tekniğine uygun olarak kullanılması veya tarımsal üretimde yoğun üretim teknolojilerinin uygulanması olarak tarif edilebilir (84). Prof. Dr. Ercan Tezer'e göre tarımsal mekanizasyon: «Tarımsal üretimde, insan el emeği yerine veya insan iş verimliliğini geliştirmek için üretim tekniklerinin gereği olarak kullanılan her türlü enerji kaynağı ve mekanik araçların tasarım, yapım, geliştirme, uygulama deneyleri, pazarlama, işletme, bakım, onarım ve yayımı ile ilgili tüm hizmetler»'dir (85).

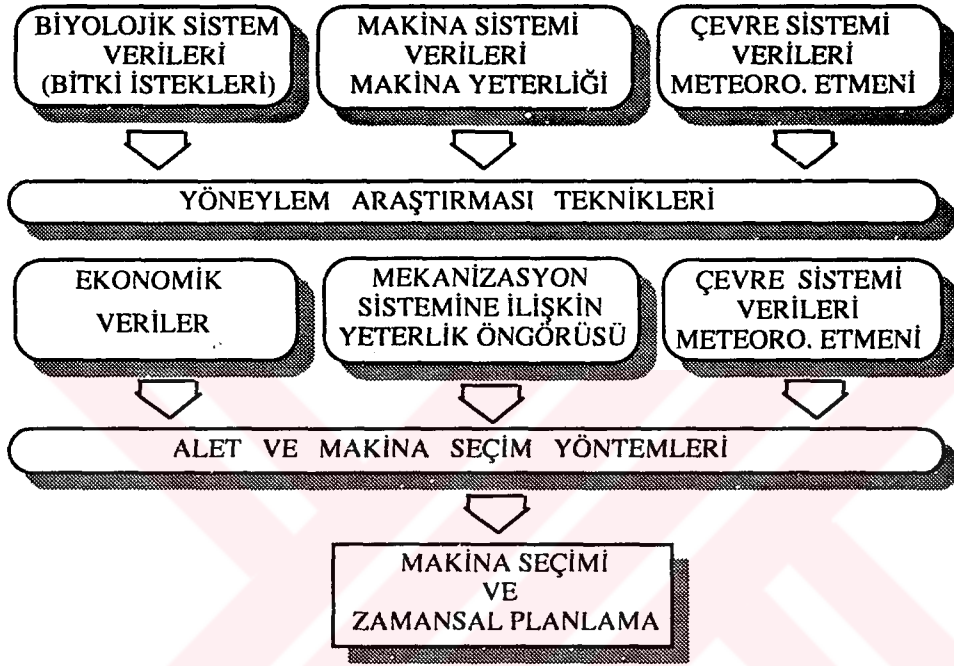
Tarımsal mekanizasyon denildiğinde genelde salt makinalaşma anlaşılmaktadır. Oysa tarımsal mekanizasyon, teknolojik girdilerin yanında insan gücü, toprak, bitki, iklim gibi faktörleri de etkileyen, hatta kapsayan, ekonomik ve sosyal yönleri olan bir bütündür. Bu bütünün içinde tarımsal mekanizasyon, girdilerin etkinliğini artıran, ekonomik kullanımını sağlayan ve çalışma şartlarını iyileştiren tamamlayıcı bir fatör ya da bir araç görevi görür. Zira teknik tarım uygulamaları ayrı ayrı ne kadar iyi olsa da, bunlar arasında sağlıklı bir kombinasyon oluşturulmadıkça, beklenen verimlilik ve rantabilite hedeflerinin gerisinde kalınacaktır. Bu nedenle tarımsal girdilerin dengeli ve akılcı kullanımı zorunludur. O halde bu dengeyi sağlamada, gerekli ilk şart, durumundaki mekanizasyon, işletmenin bütün safhaları üzerinde etkin olan ve genel olarak, işletmenin modernizasyonunu ve optimizasyonunu sağlayan, rantabl ve verimli çalışmasına yardım eden bir gelişme olarak özetlenebilir.

Daha önce de değinildiği gibi tarımsal üretimde, oldukça değişken koşullar ve çok sayıda üretim faktörü ile çalışılmaktadır. Bu da, tarımsal üretim faaliyetlerini karmaşıktırmakta, zorlaştırmakta ve riski artırmaktadır. Bunun yanında enerjinin pahalı olması ve tarımsal ürünlerin fiyatlarındaki artışın girdi fiyatlarının gerisinde kalması gibi sebepler, kaynakların etkin kullanımı sorununu doğurmuştur. Kaynak verimliliğini artırabilmek ve marjinal maliyeti azaltmak için kaynakların etkin ve ekonomik kullanımını sağlayabilecek bir planlamanın yapılması temel koşul haline gelmiştir. Bu bağlamda mekanizasyon planlaması büyük önem arz etmektedir. İşletmenin yapısına ve büyüklüğüne uygun güç kaynakları ile alet ve makinaların seçimini ve bunların zamansal planlamasını kapsayan mekanizasyon planlaması, işlerin hem zamanında hem de en ekonomik bir şekilde yapılmasını sağlamaktadır. Örneğin ekim nöbeti (münavebe), işgücü kullanımının planlanması ve yıllık toplam işgücü ihtiyacının belirlenmesi, büyük ölçüde mekanizasyon planlamasıyla tespit edilebilir.

İşletme düzeyinde mekanizasyon planlamasında, makina seçimini ve maki-

(84) Nurettin Alpkent, *Tarımsal Kalkınmada Mekanizasyon Planlaması*, MPM Yayın No: 417, 2.Baskı, Ankara-1991, s.9.
(85) Ercan Tezer, «Trımda Mekanizasyon», *Türkiye İl. Tarım Kongresi Tebliğleri*, içinde, TOKİB Yayını, Ankara-1981, s.353.

naların zamansal planlamasını etkileyen üç temel alt sistem var. Biyolojik (bitkisel) alt sistem, iklim alt sistemi ve makina-insan işgücü alt sisteminden oluşan bu sistemler arasındaki ilişkinin düzeyi (Şekil:1), direkt olarak mekanizasyon planlamasının başarısına yansımaktadır. Bu nedenle alt sistem girdileri arasındaki ilişkilerin iyi bilinmesi ve bunların en uygun bir şekilde kombine edilmesi gerekir (86). Bu sistem ile girdilerin çeşitli düzeylerdeki kombinasyonlarından değişik alternatifler oluşturup, bunlardan işletmeye en uygun olanını belirlemek mümkündür. Bu şekilde oluşturulmuş makina parkı, daha verimli ve rantabl etkinliklerin gerçekleşmesine olanak sağlar.

Şekil : 1. Tarımsal Mekanizasyonda SistemÇözümlemesi ve Makina Seçimi (Kaynak: Bölükoğlu-Arın, a.g.m, s.125)

Mekanizasyon planlamasında, tarımsal üretim faaliyetlerinin optimum zaman ve şekilde yapılmasına olanak sağlayan asgari mekanizasyon sisteminin seçimi, makina giderleri açısından da büyük önem arz etmektedir. Bilindiği gibi makina girdisinin, tarım işletmelerinin genel üretim giderleri içindeki payı yüksek düzeydedir. Mekanizasyon giderlerinin, toplam masraflar içindeki payı, işletmede bulunan makina sayısına, boyutlarına ve bunların üretim süreci içerisindeki kullanım biçimine bağlı olarak işletmeden işletmeye farklılık gösterir. Makina büyüklüğü ile yıllık makina giderleri arasındaki ilişkiler şu şekilde açıklanmaktadır (87): Bir işletmede kullanılan makinanın boyutu büyüdükçe, makinanın yıl içerisindeki kullanım süresi azalacağından dolayı insan işgücü gideri de oransal olarak azalmaktadır. Aynı şekilde makina boyutu büyüdükçe, üretim faaliyetleri zamanında yapılacağından, işlerin zamanında yapılmamasından kaynaklanan verim kayıpları, yani "zamanlılık gideri" de azalacaktır. Sabit giderler, değişken giderler,

(86) Halil Bölükoğlu-Selçuk Arın, «Tarımda Makinalaşma-Verimlilik İlişkisi ve Marmara Bölgesi Tarımında Mekanizasyon Düzeyi», Marmara Bölgesi'nde Tarımın Verimlilik Sorunları Sempozyumu, İçinde, MPM Yayın No:387, Ankara-1989, s.124.

(87) Halil Bölükoğlu-Selçuk Arın, a.g.m, s.122-123.

zamanlılık giderleri ve işgücü giderlerinin toplamından oluşan yıllık makina giderleri, makina boyutundaki artışla önce azalmakta, belirli bir noktadan sonra ise yükselmektedir. İşte en düşük gider noktası olarak adlandırılan bu nokta, belirli büyüklükteki bir işletme için yıllık gideri en az olan makina boyutunu belirtmektedir. Bu prensip gözönünde bulundurularak, işletmenin makina ihtiyacı tespit edildiğinde, atıl kapasiteye yol açmayan en ekonomik çözüme ulaşılmış olur.

Mekanizasyon planlamasının en önemli özelliği, işletme düzeyinde planlamadan, makro düzeyde devlet planlamasına kadar uzanan bir bütünlük taşımasıdır. Zira işletme düzeyinde ne kadar iyi bir mekanizasyon planlaması yapılırsa yapılsın, işletmenin ihtiyacına uygun nitelik ve büyüklükteki makina ve araç-gerecin temin edilebilmesi, bunların piyasada bulunmasına ve işletmenin alım gücü yetersiz ise, devletin böyle bir imkanı sağlayan sisteminin olup olmadığına bağlıdır. Yani öncelikle makro düzeyde bir mekanizasyon planlaması yapılarak uygun bir altyapı sisteminin oluşturulması gerekir. Bu sistem, tarım alet ve makinalarının (nicelik ve nitelik olarak) üretiminden, tarım işletmelerinde kullanımına kadar olan bütün safhaları içerir. Bu doğrultuda, imalatçı firmaların uygun nitelik ve kalitede tarım alet ve makinalarını üretmesi ve tarım işletmeleri düzeyinde de bir planlama çalışması yapılarak işletmenin yapısına uygun makinaların alınarak kullanılması sağlanmış olur.

Tarımsal mekanizasyon, ekim, dikim, hasat, harman, yemleme, sağma, mahsul işleme ve değerlendirme v.b. gibi bütün tarımsal faaliyetlerde etkinliğini göstererek şu yararları sağlar (88):

- üretimde yeni teknolojilerin uygulanmasına olanak sağlar,
- Üretim faaliyetlerinin zamanında yapılmasını sağlayarak, ürün kaybını önler, dolayısıyla zamanlılık giderleri azalmış olur.
- Tarımsal faaliyetlerin çalışma şartlarını kolaylaştırıp, daha rahat ve güvenli hale getirerek tarımda çalışan işgücünün yükünü azaltır.
- Tarım sektöründe teknik bilgi ve beceriyi geliştirerek sanayi sektörünün ihtiyaç duyduğu nitelikli işgücünün gelişmesine yardım eder. Hatta böylece tarım işletmelerinin optimal arazi büyüklüğüne kavuşması gerçekleşebilir.
- Birim alandan daha fazla ürün alınmasıyla ürün maliyetinin düşmesine ve ayrıca ürün niteliğinde değişme ve gelişme sağlanmasına yol açar.
- Tarımsal alet ve makina sanayiindeki gelişmeler yoluyla yeni iş alanlarının açılmasına imkan verir.

Bütün bu yararlarına rağmen tarımsal mekanizasyon, mevcut koşullar gözö-

(88) Ercan Tezer, a.g.m, s.354.

nünde bulundurulup, buna göre planlı bir şekilde yapılmazsa bazı sakıncaları da beraberinde getirir, hatta zararları faydasını reel olarak aşabilir. Örneğin plansız bir mekanizasyon uygulaması, işletmenin gider yükünün artmasına yol açar; yine plansız mekanizasyon sonucu istihdam sorunu ortaya çıkar ve kırsal kesimde işsizlik artar; tarım ve sanayi sektörü arasındaki denge, tarım sektörü aleyhine bozulabilir; plansız mekanizasyon sonucu kullanılan araçlarla, enerji israfı meydana gelebilir (89). Bu sakıncaların önlenmesi ve tarımsal işletmeciliğin gelişmesini sağlayacak şekilde en etkin mekanizasyon uygulamasının gerçekleştirilebilmesi için, yukarıda da değinildiği gibi, öncelikle makro düzeyde planlamalar gereklidir. Ancak ulusal düzeydeki mekanizasyon planlaması, hedefler ve çevre şartları ile birlikte ele alınarak yapılmalıdır (90). Örneğin, nadas alanlarının azaltılması, sulama alanlarının genişletilmesi, sera tarımının teşvik edilmesi, bir araziden ikinci ve üçüncü ürün elde edilmesi, kaliteli damızlık, tohumluk, fide ve fidan kullanılması, yeterli ve dengeli gübreleme, hayvanlarda yeterli ve dengeli besleme, etkin bir zirai mücadele, yeterli ve ucuz kredi politikası, tatminkâr fiyat, bilgili ve koordineli tarım teşkilatları, tarım sigortacılığı, yeni tarım teknolojileri, araştırma-geliştirme ve tarımsal yayım-öğretim hizmetleri, hem üretici hem de tüketiciyi koruyan ve iyi işleyen düzenli bir pazar yapısı ve pazarlama sistemi v.b. gibi tüm tarımsal girdi ve düzenlemeler tarımsal mekanizasyon ile birlikte ele alınarak planlanmalıdır.

2.1.3- Tarımsal Pazarlama

Pazarlama bir kavram olarak, «malların ve hizmetlerin, üreticiden tüketicilere doğru akışını yönlüten işletme faaliyetlerinin yerine getirilmesidir» (91). Bir başka tanıma göre «pazarlama, bir yönetim bilimi olarak, kişisel veya karşılıklı kazanç amacıyla, müşteriler ile arzu edilen değişimleri sağlayacak programların analizi, planlanması, uygulanması ve kontrolüdür» (92). Bunlara göre tarımsal pazarlama da, tarım ürünlerinin, üretimin başlangıcı olan tarım işletmesinden, tüketicinin sofrasına kadar geçirdiği safhaları içeren bir süreçtir diyebiliriz.

İşletme yöneticisi, hedeflediği gelişmeyi sağlayabilmesi için, işletme faaliyetlerini planlamak, örgütlemek, düzenlemek, yönleltmek denetlemek; bunları yaparken gereken bilgileri edinmek ve karşılaştığı değişik durumlar ve sorunlarla uğraşmak, işletmeyi değişikliklere uydurmak zorundadır. Günümüzde insan alışkanlıklarının ve yaşama biçiminin, çevresel koşulların değişmesiyle birlikte, insan ihtiyaçları da bir değişim ve bir çoğalma sürecine girmiştir. Bu duruma paralel olarak tarımsal üretimde de aile tüketimi amacıyla üretimden pazara dönük üretim yapma eğilimi hız kazanmıştır. Bunun yanısıra üretici ile tüketici arasındaki

(89) Ercan Tezer, a.g.m, s.354.

(90) Tarımsal Mekanizasyon 10. Ulusal Kongresi (5-7 Mayıs 1986, Adana), Bildiri Kitabı, İçinde, Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayını, Adana-1986, s.4.

(91) İlhan Cemalcılar ve Diğerleri, İşletmecilik Bilgisi, İşitme Özürlü Çocuklar Eğitim ve Araştırma Vakfı Yayın No: 3, Eskişehir-1983, s.145.

(92) A.Fethi Açıl-Rasih Demirci, a.g.e, s.281.

uzaklık gittikçe artmaktadır. Öte yandan tüketici tercihlerinin sürekli değişmesi de sözkonusudur. Bütün bu değişen şartlar birleştirildiğinde, iş hayatında tüketicinin öneminin ne kadar arttığı görülebilir. Bu da işletmenin geliştirilmesi hedefinde, pazarlamanın, üretimin belirleyicisi durumuna geldiğinin bir göstergesidir. Artık pazarlama anlayışıyla, tek başına bir satış anlaşılmayıp, toplumun ve tüketicilerin çıkarlarına ve beklentilerine hizmet etme amacı güdülmektedir. O halde tarımsal pazarlamanın asıl amacı, tüketicilere belirli bir malı mümkün olan en düşük fiyatla satmak ve üreticilere de, iyi bir fiyatla mümkün olduğu kadar fazla gelir sağlamaktır (93). Bu nedenle tarım işletmecisi, üretim faaliyetleri kadar, pazarlama faaliyetlerini de planlamalı, örgütlemeli, yönleltmeli ve denetlemelidir. Aynı şekilde çiftçi, yalnız üretimle ilgili teknik ve ekonomik bilgilere değil, ürünün satışı ile ilgili bilgilere de sahip olması zorunludur. Bunlar yapılırken de, tarımsal ürün arzı, fiyatlandırılması, satışın geliştirilmesi ve dağıtımın planlanması, programlı bir şekilde yürütülmelidir.

Tarımsal ürünler, tüketiciye ulaşıncaya kadar, takip ettiği yollarda bazı işlemlerden geçer; zaman, yer ve şekil olarak kendilerine birtakım hizmetler eklenir, sonuçta tüketicinin yararlanabileceği hale getirilir. Toplama, işleme ve dağıtım diye adlandırılan bu işlemlere Pazarlama hizmetleri denilmektedir. Bu hizmetler, tüketici talebini tatmin etmek üzere, arz ve talebi şekil, zaman ve yer itibarıyla birbirine denkleştiren bir mekanizma görevi görür. Bu hizmetlere ek olarak ayrıca, dereceleme, standardizasyon, kalite kontrol, paketlenme, depolama, taşıma-ulaşım, fiyatlandırma, satış, reklam ve piyasa ile ilgili bilgiler toplama gibi yardımcı hizmetler de tarımsal pazarlama kapsamına girmektedir (94). Tarım işletmecisi bu hizmetleri bilebildiği ve uyguladığı ölçüde başarılı olur ve ancak bu şekilde tüketicilerin isteklerini karşılayabilir.

Pazarlama hizmetinde öncelikle ürünlerin üreticilerden toplanması gerekir. Bunun ardından toplanan ürünler, kalitesine göre değişik bir şekilde fiyatlandırılarak sınıflandırılır. Bazı tarımsal ürünler, tüketimden önce işlenerek şekil değiştirir. Öte yandan tarımsal ürünler yılın belirli mevsimlerinde üretildiği halde, çoğunluğu gıda maddeleri olduğundan, tüketim talebi bütün yıl süresince devam eder. Böylece, bu durumdaki ürünlerin, üretimden itibaren satılıncaya kadar depolanması zorunlu hale gelir. Bunların dışında, üretim bölgeleri sadece belirli yerlerde olmasına karşın, tüketiciler bütün bölgelere dağınıktır. Bu nedenle üretilen ürünlerin iyi bir dağıtım ağıyla, tüketicilere ulaştırılması gerekir. Pazarlama hizmetleri zincirinin son halkası ise satıştır. Bütün bu pazarlama hizmetlerinin yerine getirilmesi, belirli bir masrafı da beraberinde getirmektedir. Çoğunlukla da pazarlama hizmeti, üretici ile tüketici arasında bazı aracı firmalar tarafından yerine getirilir ve doğal olarak bu özel firmalar da söz konusu maliyet unsurlarını fiyatlara yansıtırlar.

(93) A.Fethi Açıl-Rasih Demirci, a.g.e, s.283.

(94) A.Fethi Açıl-Rasih Demirci, a.g.e, s.284.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, tarımsal ürünler genellikle doğrudan tüketiciye satılmaz. Komisyoncu, aracı tüccar, dağıtıcı, toptancı, perakendeci, simsar v.b. gibi çok sayıda aracılar bulunur ve pazarlama hizmetlerini bu özel firma ve kuruluşlar paylaşırlar. Ürünler, üretimden sonra bu aracılar arasında, çeşitli kanallardan geçerek son tüketiciye ulaşır. Çoğunlukla da bu pazarlama kanalları uzundur. Örneğin, üretici-toptancı-yarı toptancı-perakendeci-tüketici gibi uzun pazarlama kanalları söz konusudur. Buna rağmen bazı üreticiler, ürünlerinin bir kısmını mahalli pazar yerlerine götürerek satarken, bir kısım ürünlerini toptancıya, diğer bir kısmını da perakendeciye satmak yoluyla değişik dağıtım kanallarını kullanmaktadır.(95)

Pazarlama kanallarındaki aracı sayısı arttıkça ürünlerin maliyeti de artar ve tüketiciye oldukça yüksek bir fiyattan yansır. Bunun yanında pazarlama kanalları uzadıkça denetim sorunları da artmaktadır. Maliyeti yükselen ürünlerin birçoğunda, özellikle sebze ve meyve ürünlerinde talep düşmekte ve zaten elde ettiği gelirle giderlerini bile rahatça karşılayamayan üretici, bu durumdan en fazla olumsuz etkilenen taraf olmaktadır. Bu nedenlerle üreticinin eline geçen fiyatla tüketicinin alım fiyatı arasındaki farkı azaltarak, bir başka deyimle pazarlama kanallarındaki aracı sayısını azaltarak, hem üreticiye daha yüksek bir fiyat ve dolaşısıyla daha çok gelir, hem de tüketiciye ucuz gıda maddesi sağlamak mümkündür. Üretici ve tüketicinin korunması amacıyla tarımsal müdahalede bulunan devletin, bu dağıtım kanallarıyla ilgili bir sistem geliştirerek, hukuksal bir düzenlemeyle sorunu çözmesi gerekir. Ülkemizde hep destekleme fiyat politikaları düşünülmüş, fakat tarımın geliştirilmesi ve çiftçilerin daha yüksek bir gelir düzeyine kavuşmalarını hedefleyen uzun vadeli ve köklü tedbirler alınmamıştır.

Pazarlamaya gereken önemin verilmesiyle bir taraftan tüketicinin daha kaliteli ve ucuz ürün temin etmesi imkanı sağlanırken, diğer taraftan da üreticinin ürettiği ürün karşılığında daha iyi bir fiyatla gelir düzeyinin artması gerçekleştirilmektedir. Ayrıca işletme düzeyinde pazarlama masrafının azaltılması, dağıtım sisteminin iyi düzenlenmesi, böylece satışın kolaylaştırılması ve artırılması ile işletmede büyüme ve gelişme sağlanabilmektedir.

Üretici ve tüketici arasındaki, toptancı, komisyoncu gibi özel firmalar, tarımsal üretimin geliştirilmesi, üreticinin kaliteli ürün yetiştirmesinin teşvik edilmesi ve pazarlama ile ilgili depolama, ambalajlama, işleme ve ulaştırma yatırımlarının yapılmasına katılmak istemezler. Aynı zamanda yapılan pazarlama giderlerini düşürmeleri de mümkün olmadığından, kâr marjlarını artırabilmek için üreticiye düşük fiyat verme yolunu tercih etmektedirler. Bunun yanı sıra eğer komisyoncu ve toptancı özel firmalar çok fazla sayıda değilse, kârlarını yükseltmek ve piyasa koşullarını kendi lehlerine işletebilmek için, kendi aralarında biraraya gelip fiyat tespit ederek, oligopson piyasa oluştururlar. Bu durumda pazarlama ilişkilerinde

(95) A.Fethi Açıl-Rasih Demirci, a.g.e, s.285.

zayıf pozisyonda bulunan üreticinin elde ettiği fiyat ile tüketicinin satın alınırken ödediği fiyat arasında yüzde 100'e varan farklar oluşmaktadır. Bu ve benzeri sıkıntılarının ortadan kaldırılması, ancak üreticilerin kendi aralarında kooperatifleşmeleri ve pazarlama faaliyetlerinin bu kooperatifler tarafından yapılmasıyla mümkün olabilir. Bu kooperatifler, pazarlama giderlerinin düşürülmesi için gereken altyapı yatırımlarını yapmaktan kaçınmaz. Ayrıca pazarlama hizmetini kooperatiflerin görmesiyle pazarlama kanalı kısılacacağından, ürünlerin maliyeti azalır ve böylece de hem üreticinin hem de tüketicinin yararına bir durum meydana gelmiş olur.

2.1.4- Kooperatifleşme, Kooperasyon ve Türk Tarım Kooperatiflerinde Karşılaşılan Sorunlar

Kooperatif (Co-operation), genel olarak birlikte çalışma anlamına gelen, ekonomik işbirliğini ifade eder. G.Kessler kooperatifin tanımını şu şekilde yapmaktadır: «Ortaklarına üretim veya tüketime yönelik konularda yardım etmek amacıyla, kendilerine ait ortak işletmelerinde çalışmak için, insanların serbestçe iktisaden birleşme ve biraraya gelmesine kooperatif denir.»(96) Diğer bir tanıma göre de kooperatifçilik, «benzer ekonomik şartlara sahip bir grup fertlerin karşılıklı yardımlaşma ilkesine dayanarak teşkilatlandırıdıkları ekonomik işbirliğidir.»(97) Buna göre kooperatif, ortakların hisse satın alarak kolayca ve gönüllü olarak girebildikleri, kooperatif ana sözleşmesi doğrultusunda istedikleri zaman çıkabildikleri bir kuruluştur. Bu bakış açısına göre kooperatifler, şirketler gibi sermayeyi değil, insanı önplanda tutmakta ve insana değer vermektedir (98). Tarımsal kooperasyon ise; "çiftçilerin belli iktisadi ve sosyal amaçları gerçekleştirmek üzere, gönüllülük esasına dayalı olarak, belli bir süre için sözleşmeli şekilde ortaklaşa faaliyette bulundukları işletmeler arası işbirliği şekli" biçiminde tarif edilmektedir (99). Bu tanımlara göre, belirli bir amaç doğrultusunda insanların işbirliği yapması, bir kurum çatısı altında birlikte hareket etmeleri "kooperatifçilik" olarak, tarım işletmelerinin sözleşmeli olarak belli süreler için işbirliği yapmaları da "tarımsal kooperasyon" olarak tanımlanabilir.

Bilindiği gibi tarımsal üretim, daha çok küçük ve aile işletmesi karakterindeki işletmeler tarafından yapılmaktadır. Önceki bölümlerde de değinildiği gibi bu tür işletmeler, genellikle yalnızca aile tüketimini karşılamak amacıyla geleneksel yöntemlerle üretim yapmaktadırlar. Bu bilinen yapılarıyla optimum ölçekten uzak kalmaları ve rasyonel olmayan bir şekilde üretim yapmaları nedeniyle bir taraftan mevcut kaynakların verimsizliği ve üreticinin gelir düzeyinin düşük kalması söz konusu olurken, diğer taraftan da tarımsal ürün arzı, nüfus ve gelir artışı sebe-

(96) A.Fethi Açıl-Rasih Demirci, a.g.e, s.298.

(97) A.Fethi Açıl-Rasih Demirci, a.g.e, s.299.

(98) A.Fethi Açıl-Rasih Demirci, a.g.e, s.299.

(99) Resul İzmirli, Tarımsal Üretimde Kooperasyon ve Türk Tarımına Uygulanabilirliği, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayın No: 61, Ankara-1985, s.9.

biyle hızla artan talebin oldukça gerisinde kalınmaktadır. Bu durumda hem doğal olarak üretici konumundaki tarım işletmesi açısından, hem de ihtiyaçlarını tatmin edemeyen tüketicinin talebinin karşılanabilmesi açısından tarımsal üretimi artırma zorunluluğu doğmaktadır.

Üretimin yetersizliğinin yanında ayrıca, özellikle ülkemizde eksik rekabet koşullarının hakim olduğu düzensiz bir piyasa organizasyonu hüküm sürmektedir. Bu durum, ürün talebi ile fiyat oluşumunu olumsuz bir şekilde etkileyerek arz ile talebin denkleşmesini engellemekte ve belirli bir istikrarsızlığa yol açmaktadır.

Bu sayılan problemlerin çözümü için, tarımsal işletmecilik ve tarımsal ürün piyasalarının mevcut yapılarında köklü değişiklikler yapılmasını zaruri hale getirmiştir. Bu değişiklik, ya tarımsal yapının esaslı bir reform hareketiyle, büyük işletmeler şeklinde, devlet tarafından yeniden düzenlenmesiyle; ya da uzun dönemde bir reform planını da içeren fakat esas olarak tarım işletmelerinin işbirliğine yöneltilmesiyle sağlanabilir. Birinci alternatifin kısa dönemde uygulanması mümkünse de, bunun getireceği faydalar, meydana gelebilecek sosyo-ekonomik denge bozukluklarının ortaya çıkaracağı zararların gerisinde kalacağı için ancak uzun dönemli çözüm yolunun bir parçası olarak uygulanabilir. Uzun dönemde tarımsal yapıyı iyileştirmeye yönelik bu tedbirlerin yanında, kısa dönemde tarımsal faaliyetin optimizasyonu için, çeşitli alanlarda işletmeler arası işbirliğinin sağlanmasıyla, küçük işletmeler hem gereken yeni teknolojileri tarımsal üretimde uygulama, hem de gerek piyasa talebini karşılama yönünden gerekse girdi temini yönünden, büyük işletmelerin avantajlarına kavuşacaklardır (100).

Ürün piyasası hakkında yeterli bilgiye sahip olmayan tarım işletmeleri, piyasayı iyi bilen ve hatta bazen yönlendiren aracı firmalar ve tüccar karşısında tek tek pazarlık gücüne sahip olmadıkları için fiyatları etkileyemezler. Oysa kooperatif halinde örgütlenen tarım işletmelerinin pazarlık gücü artmakta ve bu işbirliği, çiftçiye iyi bir fiyatla gelir artışı sağlamanın yanında tüketicilerin ödediği fiyatların da uygun bir düzeyde gerçekleşmesine yardımcı olmaktadır. Çünkü, uygun ve yeterli girdi, kredi temini ve üretim konularında işbirliği yapılması, ürün maliyetlerini düşeceğinden dolayı bu doğrudan tüketici fiyatlarına da yansıyacaktır.

Tarımsal işbirliği ve kooperatifçiliğin amaç ve faydalarını şu şekilde özetlemek mümkündür (101) :

1 - Kooperatif, girdi temini ve ürün satışlarında üyelerine daha elverişli şartlar sağlar. Buna karşılık kooperatifleşemeyen tarım işletmeleri, üretim girdilerini yüksek fiyattan almak zorunda kalacakları gibi aynı zamanda elde ettikleri ürünlerini de düşük fiyatlarla satmak durumunda kalırlar.

(100) Resul İzmirli, a.g.e, s.2.

(101) A.Fethi Açıl-Rasih Demirci, a.g.e, s.301-302.

2 - Kooperatifçilik, tarım işletmesinde üretim faktörlerinin daha rasyonel kullanılmasını sağlar. Örneğin, ortak tarım alet ve makineleri kullanımının sözkonusu olduğu işbirliği durumunda, tarım işletmeleri ihtiyaç duydukları makina kullanımını daha ekonomik bir şekilde gerçekleştirebilirler.

3 - Tarım işletmeleri, teknik, idari, finansal işlerle pazarlama ve satın alma gibi özel eğitim gerektiren işletmecilik faaliyetlerini iyi bir şekilde yürütemezler. Bu bakımdan kooperatifler önemli bir fonksiyonu yerine getirmekle İşletmelerin etkin bir şekilde yönetimine katkı sağlarlar.

4 - Kooperatifçilik, tarım kesimine finansal kaynak sağlamada önemli role sahiptir. Tek başına bir tarım işletmesi, uygun koşullarda veya hiç temin edemediği kredileri kooperatif kanalıyla elde edebilir.

5 - Kooperatifler, tarımsal araştırmaların yapılması ve sonuçların uygulamaya konulmasında teşvik unsuru olabildikleri gibi, yetiştirme, bakım ve üretim v.b gibi teknik konularda ortaklarını eğiterek önemli bir yayım hizmeti görürler.

6 - Kooperatifçilik ile çiftçiler, dereceleme, depolama, kalite kontrolü gibi pazarlama hizmetlerinden daha iyi yararlanır.

7 - Kooperatifleşme aynı zamanda sosyal olarak güçlenmeye de imkan sağlar. Şahıslar veya işletmeler biraraya gelince devletten her türlü kredi, hibe, teknik yardım v.s. temin etmek gibi konuları gerçekleştirebilirler. Öte yandan ortaklar, kendi işletmelerinde kooperatifin sağladığı hizmetlerle, ortalama maliyetlerini düşürebilirler. Yine kooperatifleşme ile aracı özel firmalar birçok konuda devre dışı kalmaktadır. Bu da kooperatif yardımıyla, ortakların piyasa güçlerinin artmasına sebep olmaktadır.

8 - Tarımsal kooperatifçilik makro düzeyde, tarım ürünlerinin nitelik ve nicelik bakımından ulusal ekonominin ihtiyaçları doğrultusunda üretilmesi, pazarlanması ve fiyat istikrarı ile ürün piyasalarının düzenlenmesi gibi hedeflere ulaşmaya yardımcı olur. Böylece tarımsal üretimin milli ekonomiye katkısı en yüksek seviyeye çıkabilir. Ayrıca kooperatifler, üretimin ve gelirin artırılması ile, üretimdeki yıllık dalgalanmaların önlenmesine yardımcı olur ve bir de ihracata konu olan tarım ürünlerinin, miktar ve vasıf yönünden gelişmesini, bizzat ihracat imkanlarının artırılmasını da amaçlar.

İşletmeleri veya kişileri kooperatifçiliğe yönelten ekonomik ve teknik sebeplerin temelinde, belli bir geliri en az masrafla elde etmek ve geliri yükseltmek düşüncesi vardır. Bu düşüncenin gerçekleştirilebilmesi ise, İşgücü, toprak, sermaye gibi üretim faktörlerinde maliyetin düşürülmesi ve bunların optimal kombinasyonunun sağlanmasının yanında, girdi ve ürün fiyatlarının oluşmasında tarım işletmelerinin etkinliğinin artırılmasıyla mümkün olabilir. Diğer bir deyimle bu amaçlara ulaşılması için mevcut yapıda işbirliği yapmak zorunludur. Çiftçileri ekono-

mik ve teknik yönden kooperasyona yönelten nedenler, çeşitli açılardan şu şekilde özetlenebilir (102) :

a) İşgücü açısından;

- Rasyonel çalışma metodları kullanılarak veya işbölümü yapılarak işgücünden tasarruf etmek,
- İhtisaslaşma yoluyla emek verimliliğinin artırılarak, birim arazi ve/veya hayvan birimi itibarıyla optimal ölçüde kullanılması ve tasarruf edilen işgücünün yeni üretim dallarında kullanılması imkanı,
- İşgücü ve makina kullanımında uygun koordinasyon sağlanarak etkinliğin artırılması ve iş azamilerinin dengelenmesi,
- İşletme faaliyetlerinde devamlılığın sağlanması ve çalışmalara esneklik kazandırılması bakımından işgücü ihtiyacının güvence altına alınması,
- İhtisaslaşma ile birlikte işlerin zamanında yapılması yoluyla verim artışının sağlanması.

Tarımsal üretimde işbirliği, işlerde uzmanlaşmayı teşvik etmekte, mevcut işgücünün optimal kullanılmasını mümkün kılmakta ve böylece rasyonel çalışma düzeninin kurulmasına yardımcı olmaktadır.

b) Toprak Açısından;

- Doğrudan veya dolaylı olarak ekiliş alanının genişletilmesi sayesinde münavebe (ekim nöbeti) düzenindeki çeşitlendirme imkanlarının ortaya çıkması,
 - Parsellerin azaltılması ve daha büyük arazi parçaları oluşturularak büyük ölçekli üretim birimlerinin avantajlarından faydalanma imkanlarına kavuşma.
- İşletmeler arası kooperasyon ile büyük arazi parçalarında verimli ve maliyet düşürücü tarım makinalarının kullanılması imkanı artmakta ve ayrıca toprak işleme masrafları da büyük arazide daha düşük olmaktadır.

c) Sermaye açısından;

- Sermaye, teknoloji ve bilginin iktisadi olarak kullanılmasıyla üretim masraflarının düşürülmesi,
- Tam kapasite ile kullanma, uzmanlaşma ve maliyet düşürücü etkiler sayesinde, tarım işletmelerinin makina ve inşaat masrafları yükünün hafifletilmesi,
- Mekanizasyondan, ek ve aşırı mâli yük getirilmeksizin, istifade etme, taknik ve tabii bilimlerdeki gelişmelere ayak uydurma imkanı,
- İşletmenin yatırım ihtiyacının azaltılması, sermayenin sağlamlaştırılması, ödeme gücünün iyileştirilmesi ve riskin dağıtılması,
- Üretim faktörlerinin mobilitelerinin artırılmasıyla tarımsal üretimin esnekliğinin artırılması ve değişen ekonomik şartlara uyum kabiliyetinin iyileştirilmesi,
- Tarımsal üretimde giderlerin ve maliyetin mümkün olduğunca düşürülerek işletmeye uygun bir gelirin sağlanması, çiftçiyi mevcut sermayesini amaca uygun ve ölçülü yatırmaya zorlamaktadır. Bu nedenle çiftçilerin işbirliğine girmeleri, aşı-

(102) Resul İzmirli, a.g.e, s.13-29.

rı bir mali yük altına girmeden işletmelerinde mekanizasyonu sağlamak ve mevcut makina ve binalardan optimal bir şekilde faydalanmak için etkin bir yoldur. Örneğin, makinaların ortaklaşa satın alınmasıyla işletme başına düşen sabit gider yükü hafiflediği gibi, uygun bir maliyetle kullanılabilmesi de gerçekleşmektedir.

d) Diğer ekonomik ve teknik sebepler;

- Kooperasyon yoluyla üretimin doğrudan veya dolaylı olarak çeşitlendirilmesiyle üretim riskinin azaltılması,

- Teminat yatırımları ve giderlerinden vazgeçilerek, tasarruf edilen sermayenin daha faydalı alanlara yatırılması,

- Çiftçilerin, üretim faktörleri taleplerini birleştirerek, fiyat indirimleri sağlayabilmeleri ve böylece üretim faktörlerinin daha ekonomik, sürekli ve garantili şekilde temin etmeleri mümkün olabilmektedir.

- Kooperasyon ile organizasyon ve mesleki bilgiler yönünden etkinliğin artırılması da hız kazanmaktadır.

- Yine işletmeler arası işbirliği sayesinde tarımsal ürün kalitesinin iyileştirilmesi, standart hale getirilmesi ve arzın daha dengeli ve yoğun hale getirilmesiyle büyük yararlar elde edilebilmektedir.

2.1.4.1- Tarımsal Kooperatif Çeşitleri

Tarımsal kooperatifler ekonomik amaçlarına ve gördükleri hizmete göre sınıflandırılmaktadır. Eğer kooperatif ortaklarına, kredi, girdi alımı, pazarlama gibi konulardan birinde hizmet ediyorsa, tek amaçlı kooperatifler olarak anılırlar. Örneğin, tarım satış ya da tarım kredi kooperatifleri tek amaçlı kooperatiflerdir. Şayet kooperatif birden fazla konuda (örneğin, girdi temini, kredi temini, pazarlama ve arazi veya makinaların ortak kullanımı gibi) faaliyet gösteriyorsa, çok amaçlı kooperatif olarak kabul edilirler. Mesela Köy Kalkınma Kooperatifleri gibi.

2.1.4.1.1- Tarım Satış Kooperatifleri

Tarım satış kooperatifleri, ortaklardan satın alınan ürünlerin, işlenip iç veya dış piyasalara sunulması, ürün piyasasının düzenlenmesi ve kontrolü; ortaklara teknik konularda hizmet götürülmesi ve/veya onların eğitilmesi gibi faaliyetleri yerine getirir (103).

Küçük aile işletmesi niteliğindeki çiftçiler, genellikle kendi ürünlerini kendilerinin satabilmesi imkanına sahip değildirler. Çünkü, işleme, sınıflandırma, ambalajlama ve dağıtım gibi pazarlama hizmetleri, ihtisaslaşmayı ve büyük yatırımı gerektirmektedir. Bu nedenle çiftçiler ürünlerini, genellikle tüccar veya komisyonculara satmak durumundadır. Bu aracı firmalar, tüketici fiyatlarını fazla etkileye-mediklerinden dolayı, kâr marjlarını yükseltebilmek için, kendilerine karşı pazarlık gücü zayıf olan üreticilerin ürünlerine değerinden daha az bir fiyat ödeme eği-

(103) A.Fethi Açıl-Rasih Demirci, a.g.e, s.307.

liminde olurlar. Üreticilerse özellikle bozulabilir nitelikteki mahsulünü bir an önce satmak zorundadır. İşte üretici açısından büyük mağduriyete yol açan bu yapılanmanın, yeniden düzenlenmesi veya sakıncalarının azaltılması bakımından tarım satış kooperatiflerinin önemi artmaktadır.

Buradan da anlaşılacağı üzere, tarımsal pazarlama kooperatiflerinin amacı, ortakların ürünlerini eniyi bir şekilde değerlendirmek, tüketicinin satın aldığı fiyatın, mümkün olduğu kadar fazla kısmını üreticiye döndürmek ve ürün piyasasını düzenleyerek ürün fiyatlarına istikrar kazandırmaktır. Bu kooperatifler, üyelerinin ürünlerini değerlendirmenin yanı sıra, onlara standardizasyon, kalite kontrolü ve işletmenin modernizasyonu konularında da yardımcı olur.

Ülkemizde, 2.11.1935 gün ve 2834 sayılı kanuna göre kurulan Tarım Satış Kooperatiflerinin amaçları arasında; ürünün işlenmesi, devamlı sürüm ve satışı, piyasanın düzenlenmesi, iç ve dış satımda, üretici ile tüketici arasındaki aracılığı kaldırarak, elde edilen faydaların üreticiye yansıtılmasının sağlanması, ürünlerin kalitesinin yükseltilmesi ve maliyetinin düşürülmesi, ortaklara üretimde ihtiyaçları olan her çeşit alet ve araçların ucuza sağlanması, v.b. gibi konular yer alır. Buna rağmen T.S. Kooperatifleri, söz konusu hizmetlerden yalnızca satış konusuna ağırlık vermişlerdir.(104) Ayrıca tarım satış kooperatiflerimizin, finansman, işletmecilik ve organizasyon yönünden önemli problemleri vardır. Tarım Satış Kooperatiflerinin bu problemleri aşıp başarılı olabilmeleri için, devlet müdahalelerinin en düşük seviyeye indirilmesi ve buna karşılık devletin denetim görevine katılması, yönetim görevi, devletin atadığı memurlarca değil, işletme ortaklarının demokratik yollarla seçtiği yönetim kurulu tarafından belirlenen üyelerin yerine getirmesi, bunların da politik düşüncelerden uzak çalışmaları, otofinansmana ağırlık verilmesi, kullanılan kredilerin reeskont faiz hadlerinin makul bir düzeye indirilmesi, kooperatif birimlerine yetişmiş eleman sağlanması, ortakların eğitilmesi ve başarılı kooperatiflerin ödüllendirilmesi gerekir.(105)

2.1.4.1.2- Tarım Kredi Kooperatifleri

Bu kooperatifler, ortakların uygun maliyet ve miktarda kredi sağlama amacıyla faaliyet gösterirler. Genellikle küçük tarım işletmeleri tek başlarına kredi alamadıklarından, ihtiyaç duyduğu finansmanı sağlayabilmek için bu kooperatiflere üye olurlar ve kooperatifler de ortaklarına ucuz kredi temin etmeye çalışırlar.

Ülkemizde ilk olarak 1929 yılında kurulan, fakat 1935 yılında çıkarılan 2836 sayılı kanun ile, Alman "Raiffeisen Kredi Kooperatifleri" prensiplerine göre değiştirilerek oluşturulan ve 1971'de 1581 sayılı kanunla yeniden düzenlenerek son şekli belirlenen, Tarım Kredi Kooperatifleri faaliyet göstermektedir (106). Ancak

(104) A.Fethi Açıl-Rasih Demirci, a.g.e, s.308.

(105) A.Fethi Açıl-Rasih Demirci, a.g.e, s.310.

(106) A.Fethi Açıl-Rasih Demirci, a.g.e, s.311.

Tarım kredi kooperatiflerimizce ortaklara verilen kredi miktarı oldukça yetersiz ve çiftçinin ihtiyaçlarını karşılamaktan uzaktır. Bu nedenle de verilen kredilerin amaç dışı kullanımı söz konusu olmaktadır. Aynı zamanda bu yolla ihtiyacını karşılayamayan çiftçinin çevreden yüksek faiz oranlarıyla borçlanması sonucu, kullanılan kredilerin geri ödemesinde de sorunlar çıkmaktadır. Bu sebeplerle ortaklara verilen krediler yeter miktarlarda olmalı ve amaca uygun kullanılıp kullanılmadığı kooperatiflerce iyi bir şekilde kontrol edilmelidir. Ayrıca kredilendirme uygulamaları daha çok aynı olmalı ve orta vadeli geri ödeme planı uygulanmalıdır.

2.1.4.1.3- Tarımsal Alım Kooperatifleri

Tarımsal alım kooperatifleri ortaklarına, makina ve araç-gereç, gübre, tohumluk, zirai ilaç, damızlık hayvan, yem v.b. gibi üretim girdilerini, uygun bir fiyatla ve iyi koşullarda temin ederek, bunlar için gereken teknik eğitimi de onlara verir.

Tarımsal alım kooperatiflerinin başarılı olabilmeleri için bölgesel ve ulusal düzeyde teşkilatlanmaları gerekir. Bölgesel alım kooperatifleri bir üst örgütlerini birlikte kurarak, tarımsal girdi üreten sanayi tesisleri kurabilirler. Aynı zamanda bu üst kuruluşlar, üreticileri eğitmek, araştırmalar yapmak, yayım yapmak ve devlet ile olan ilişkileri yürütmek gibi hizmetleri de yerine getirebilir (107).

Türkiye'de böyle bir kooperatif uygulaması yoktur, ancak kısmen bu alanda faaliyet gösteren Türkiye Zirai Donatım Kurumu, bir devlet kuruluşu olarak daha çok alet-makina ve gübre ithalatı veya imalatı ve dağıtım konularında çalışmaktadır. Kısmen de tarımsal mücadele ilaçları konusunda faaliyet göstermektedir. Fakat bu kurum, bir kamu kuruluşu olduğundan memur zihniyetiyle idare edilmekte ve çiftçilerle ilişkileri yetersiz olup, genellikle bir tüccar gibi davranarak satış yapmaktadır yalnızca.

2.1.4.1.4- Tarımsal Üretim Kooperatifleri

Tarımsal Üretim Kooperatifleri, tarımsal üretimde modern işletmeciliğin gerektirdiği tarım tekniklerini, küçük tarım işletmelerinin uygulayamaması ve arazi, sermaye gibi üretim faktörlerine duyulan gereksinimin artmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, "Arazi Kullanma Kooperatifleri" ya da "Kooperatif Çiftlikler" olarak da adlandırılırlar.(108)

Bu kooperatiflerin uygulama biçimleri ülkelere göre değişir. Türkiye'de daha çok İspanya ve Fransa'da uygulanan grup tarımına benzeyen üretim kooperatifçiliğine yönelme eğilimi vardır. Fransa ve İspanya'da çiftçiler, üretim faktörlerini birleştirerek Üretim Kooperatiflerini oluşturmaktadır. Tarımsal üretimi bu kooperatifler gerçekleştirmekte ve elde edilen ürünleri de satarak, kazancı, sermaye ve

(107) A.Fethi Açıl-Rasih Demirci, a.g.e, s.312.

(108) A.Fethi Açıl-Rasih Demirci, a.g.e, s.313.

arazi katkılarıyla emeklerine göre ortaklarına dağıtmaktadır. Ortaklar isteklerine ve kabiliyetlerine göre iş almakta ve esas ölçü olarak da ortakların yaptıkları bu işler baz alınmaktadır. Fransa ve İspanya'da uygulanan bu Kooperatif İşletmelerinde, mülkiyetler ayrı fakat yönetim ortaktır. Sosyalist ülkeler ve İsrail'de ise, üretim araçlarının kollektif mülkiyeti esas alınarak oluşturulan Üretim Kooperatifleri, kooperatif çiftlikler biçiminde teşkilatlanmışlardır. İran'da 1968 yılında, "modern köyler" veya "kollektif çiftlikler" de denilen ama ekonomik ve teknik işbirliğinin dışında kooperatiflere benzemeyen Tarımsal Anonim Şirketler Kurulmuştur. Ortaklar, işletmeye kattıkları arazinin değerine göre, yani kollektif çiftlikte kaç hissesi varsa ona göre kâr payı almakta ve fiili olarak çalışan çiftçiler de, çalışmalarının karşılığında, ayrıca aylık ücret almaktadırlar. Devlet de bu işletmelere müdür tayin etmekte, işletmelerin bina ve tesislerini yapmakta ve ucuz kredi vermektedir.(109)

2.1.4.1.5- Tarımsal Hizmet Kooperatifleri

Tarımsal Hizmet Kooperatifleri, çiftçinin ekonomik ve sosyal durumunu iyileştirmeye yönelik özel faaliyetlerde bulunan kooperatiflerdir. Bunlar, pazarlama ve kredi kooperatiflerinde olduğu gibi belirli bir faaliyeti değil; makina kullanma, tarımsal mücadele, hayvan ıslahı, suni tohumlama, sulama, taşıma, defter tutma, depolama ve soğutma gibi faaliyetlerden birçok hizmeti birarada yürütür. Türkiye'de devlet tarafından oluşturulan ve bu nedenle kooperatifçilik anlayışından uzak olunduğu için pek başarılı olamayan Toprak Su Kooperatifleri'nin dışında, tarımsal amaçlı hizmet kooperatifleri yoktur.(110)

2.1.4.1.6- Çok Amaçlı Tarımsal Kooperatifler

Tarımsal üretim, pazarlama, tüketim, kredi ve girdi temini gibi bir çok temel hizmeti götürmeyi amaçlayan ve bir bakıma ortağı olan çiftçilerin tarımsal faaliyetleriyle ilgili bir çok ihtiyaçlarını karşılayan kooperatiflerdir. Bu faaliyet kollarından her birinde hizmet götürecek kooperatifleri ayrı ayrı kurmak yerine, çok amaçlı bir yerel kooperatif kurarak, bütün bu hizmetleri çiftçiye birlikte sunmak, en uygun ve en ekonomik bir yöntemdir. Zira, yeterli eğitim seviyesi ve işletmecilik bilgisine sahip olamayan küçük çiftçiler, değişik ve çok sayıda tek amaçlı yerel kooperatifler tarafından sunulan hizmetlerden yeterince istifade edemezler. Çünkü, her birine ayrı ayrı üye olmak ve bunlarla olan mali işlerini yürütmek gibi zaman alıcı, karışık olan işlemler, çiftçinin istediği faydaları sağlayamamasının da ötesinde, maddi kayıba uğramasına da neden olabilmektedir. Bu nedenlerle çok amaçlı bir yerel kooperatif, küçük tarım işletmeleri açısından daha yararlıdır.

(109) A.Fethi Açıl-Rasih Demirci, a.g.e, s.314-316.

(110) A.Fethi Açıl-Rasih Demirci, a.g.e, s.316-317.

Türkiye'de çok amaçlı kooperatifçiliğin tek örneği, 1163 sayılı Kooperatifler Kanununa göre 1965 yılında kurulan, ancak bir çok yerde proje aşamasını geçemeyip sadece isim olarak kalan, Köy Kalkınma Kooperatifleridir. Devletin teşviki ile ama devletten bağımsız olarak kurulan bu kooperatifler, işletmeleri verimli hale getirmek, pazarlamayı düzenlemek, girdi ve kredi gibi ihtiyaçları karşılamak ve köy sanayisinin kurulmasını sağlamak gibi birden fazla amaçla kurulmuştur (111). Kooperatifçilik ilkelerine uygun bir şekilde teşkilatlanmış ve yine bu ilkelere göre yönetilen Köy Kalkınma Kooperatiflerinde, özellikle finansman yetersizliği nedeniyle, örgütlenmede coğrafi konumun dışında uzmanlaşmaya önem verilememiştir. Oysa bu kooperatiflerin ulusal düzeyde başarıya ulaşabilmeleri için, uzmanlaşmanın ön planda tutulduğu bir örgütlenmeye gitmeleri gerekmektedir.

2.1.4.2- Türk Tarım Kooperatiflerinde Yönetim ve Organizasyon Sorunları

Her türlü kooperatifçilik faaliyetlerinde başarıya ulaşmanın ortak şartları; belirlenen amaçlara uygun bir motivasyonla hareket eden ve konusunda eğitim almış nitelikli, yetkin bir kadro tarafından yönetilmesi; bu kadronun gerek ortaklar ve gerekse devlet tarafından, makro ve mikro hedeflere uygun çalışılıp çalışılmadığı bakımından etkin bir şekilde denetlenmesi; ve ortakların, kooperatifin yapısı, amaçları, faaliyetleri hakkında, v.s. bütün yönleriyle, yeterli ve sürekli olarak bilgi sahibi olmaları ve de kooperatifi amaçlarıyla benimseyerek, ilişkilerinde bilinçli hareket etmeleridir. Bütün bu koşulların hepsini birarada gerçekleştirdiğinde kooperatifçiliğin başarıya ulaşabileceğini söylemek mümkündür.

Bu bağlamda ülkemizdeki mevcut kooperatifçilik uygulamalarına bakıldığında, genel olarak, ileri düzeylerde başarıya ulaşmalarını beklemek olanaksızdır. Türkiye'de halen genellikle yönetiminde devlete bağlı, güdümlü bir kooperatifçili hareketi vardır. Bu tür güdümlü kooperatifçiliğin yapısında, ortaklar, yönetim ve devlet'in oluşturduğu üçlü bir çıkar grubu yer alır (112). Ortaklar, gelirini yükseltmek, daha iyi yaşamak, ailesinin ihtiyaçlarını daha yüksek düzeylerde gidermek, çocuklarını eğitmek v.b. gibi düşüncelerle üretimini artırma ve işletmesini geliştirme beklentisi içindedir. Bu nedenle kooperatife ortak olarak hem bu tür menfaatleri sağlamak, hem de aralarındaki rekabeti işbirliğine dönüştürerek, amaçları doğrultusunda etkili bir güce kavuşmaktadırlar.

Kooperatiflerde, yönetim kurulu, ortaklar genel kurulu tarafından seçilmekle beraber, yönetici durumundaki müdür, devlet tarafından doğrudan veya dolaylı olarak atanmakta ve ücreti ödenmektedir (113). Yönetici, kooperatif ortaklarının amaçlarına hizmet etmekte, fakat kendisinin ücretini veren devlete karşı sorumlu bulunmaktadır. Yani hizmet ettiği gruba karşı değil, kendisinin patronu duru-

(111) A.Fethi Açıl-Rasih Demirci, a.g.e, s.317-318.

(112) Cemil Kıvanç, Türkiye Ekonomisinde Tarımsal Amaçlı Kooperatifçilik İşletmeleri, Türkiye Kooperatifçilik Kurumu Yayın No: 48, Ankara-1982, s.155.

(113) Cemil Kıvanç, a.g.e, s.156.

mundaki devlete karşı sorumluluk altındadır ve kooperatifi de devletin istediği biçimde yönetir. Sahip olduğu işini kaybetmemek, iş yerini değiştirmemek için, siyasi amaçla kullanılsa ve/veya kooperatif çıkarlarına aykırı da olsa, şahsi menfaati gereği, devletin belirlediği çizgide bir işletme politikası uygulamak zorundadır.

Devlet, makro düzeyde genel ekonomik ve tarımsal gelişmeyi gerçekleştirebilmek ve piyasada tarım sektörü aleyhine bozulan dengeyi düzenleyerek üreticileri korumak için, uyguladığı ekonomi ve tarım politikaları doğrultusunda kooperatifleri kullanmak ister. Aynı zamanda, ortaklara sağlanan yararlarla politik itibar sağlanması sözkonusu olabildiğinden, genel ekonomiye zarar verse de, dolaylı menfaatin politik amaçla kullanıldığı da görülmektedir.

Menfaat üçgeni teorisine göre, bu şekildeki yapısıyla, güdümlü kooperatiflerin başarılı olması, menfaat gruplarının uyuşmasına bağlıdır. Çünkü bir kooperatifin işletme organizasyonundaki menfaat grupları arasında uyuşma olursa, kooperatif verimli ve rantabl bir işletme olarak çalışır, aksi taktirde bir kamu kuruluşu haline döner. Türkiye'de ortaya çıkan güdümlü kooperatifçilikte, genellikle ortaklar menfaatlerinin azaldığını görerek genel kurul toplantılarına dahi çok azı katılmaktadır. Bu da kooperatifi büyük ölçüde başarısızlığa yöneltmekte ve işletme olmaktan çıkarıp bir devlet organı haline dönüştürmektedir.(114)

Çıkar grupları arasındaki uyuşmazlıkların en olumsuz sonuçlarından biri, kooperatiflerde siyasi amaçların, ekonomik amaçlara üstün gelmesidir. Devlet çoğu zaman politik çıkar sebepleriyle kooperatifleri, kendi konuları dışında iştiraklere zorlamaktadır. Böyle bir yatırım da, ortakların yararlarına kullanılabilecek kaynakların israfına yolaçmaktadır (115). Bu da devletin ve yönetimin işine gelirken, bunun olumsuz sonuçları ve mali yükü, kooperatif ortaklarının üzerine kalmaktadır. Zira kooperatif sermayesi ve tüm mal varlığı ortaklara ait olmasına rağmen, ortaklar bunlar üzerinde karar verme bağımsızlığına sahip değildirler.

Ortaklarla yönetim arasında çıkan çıkar çatışmaları çoğu kez ortakların aleyhine sonuçlanmaktadır. Bu çıkar çatışmaları nedeniyle ortaklar hem kendi işletmelerinde, hemde yine kendi işletmeleri sayılan kooperatifte zarara girmektedir. Yönetim devletten gelen kararlara, ortakların menfaatleri aleyhine de olsa, kendi çıkarları gereği uymaktadır. Bugün tarım satış ve kredi kooperatiflerinde üye sayısının artmaması, hatta azalması ve üye olanların da kooperatife mal tesliminde isteksiz olmaları, taahhütlerini yerine getirmemeleri, bu uyuşmazlıklardan ileri geldiği belirtilmektedir (116).

(114) Cemil Kıvanç, a.g.e, s.155.

(115) Cemil Kıvanç, a.g.e, s.160.

(116) Cemil Kıvanç, a.g.e, s.161.

2.2- TARIM POLİTİKALARI VE TARIM POLİTİKALARININ TARIM İŞLETMELERİNE ETKİSİ

2.2.1- Tarım Politikalarının Tanımı, Kapsamı ve Tarıma Devlet Müdahalesini Gerekli Kılan Etkenler

Tarım Politikaları, «çiftçilerin ekonomik yaşantılarını iyileştirmek, tarımsal üretimi kamu yararına uygun teşvik etmek ve düzenlemek ile, kırsal toplumların refahını yükseltmek ve tüketicileri aşırı fiyat artışlarından korumak amacıyla uygulanan, devletin aldığı tedbirler dizisi» olarak tanımlanmaktadır (117). Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, artan nüfus ile birlikte ulusal gelir seviyesindeki artışın getirdiği talep artışları, tarımsal ürünlere olan ihtiyacı artırmaktadır. Bu doğrultuda, mevcut tarımsal üretim kaynaklarından daha etkin bir şekilde yararlanarak üretim artışını sağlamak için ülke düzeyinde, başta yapısal düzenlemeler olmak üzere, ayrıca altyapı yatırımları, piyasa düzenlemeleri, üretim dengesinin sağlanması v.s. gibi makro düzeydeki çalışmalar ve tedbirler zorunlu hale gelmektedir. Bunun, tek tek tarım işletmelerinin alacağı tedbirlerle gerçekleştirilmesi mümkün olmadığından, devletin tarım sektörüne değişik şekillerde müdahale etmesini gerektirmektedir. Sanayileşmiş ve liberal ekonomilerin hakim olduğu ülkelerde de farklı nedenlerle tarıma müdahale edilmektedir. Bu ülkelerde özellikle tarımsal üretimin artması veya tarım ürünleri ithalatının artmasıyla, ürün fiyatlarının ve dolayısıyla da üretici gelirlerinin düşmesini önlemek üzere tarıma müdahalede bulunulur. İşte devletin, hangi nedenlerle olursa olsun, bu müdahalelerde bulunurken aldığı kararlar, önlemler ve her türlü uygulama, "tarım politikaları" kapsamına girer. Bu bakımdan birbirinin çalışma alanlarına giren tarım politikaları ile tarımsal işletmecilik, adeta bir bütün oluşturmaktadır. Yani, karşılıklı olarak birbirini sürekli bir şekilde etkilemektedirler.

Burada, devlet müdahalelerinde ve dolayısıyla tarım politikalarının belirlenmesinde; tarımın ekonomiye katkısı, iktisadi kalkınmada tarımın rolü ve tarımın stratejik önemine değinmekte yarar var. Tarım potansiyel olarak büyüme ve gelişmeye dört tip katkıda bulunabilir (118) :

- Tarım dışı sektörlerin genişlemesi, yalnızca tarım sektörünün gıda arzına değil, aynı zamanda imalat sanayiinde (tekstil sektörü gibi) hammadde olarak kullanılan, tarımsal sanayi ürünleri arzına da bağlıdır.

- Ekonomik gelişmenin özellikle başlangıcında, hatta daha sonra da, gelişmekte olan ekonomiler için, pazar potansiyeli olarak, kırsal kesimin ağırlığı fazladır. Tarımsal nüfus, yerli sanayinin ürettiği üretim ve tüketim mallarına yarattığı iç talep bakımından büyük öneme sahiptir.

(117) A.Fethi Açıl-Rasih Demirci, a.g.e, s.324.

(118) Erol H. Çakmak, «Türkiye'de Kesimlerarası İlişkiler, Genel Ekonomi ve Tarım Politikaları», Akdeniz Bölgesinde Tarımın Verimlilik Sorunları Sempozyumu, İçinde, MPM Yayın No: 433, Ankara-1990, s.16.

- Ekonomik büyüme ve gelişme ile birlikte tarım sektörünün genel ekonomi içindeki görece öneminde azalma olacağından, tarım sektörü diğer kesimlere sermaye kaynağı olarak görülür. Buna paralel olarak ayrıca, tarımdan diğer alanlara doğru bir emek transferi de yaşanır.

- Tarım sektörü ihracat gelirlerini artırarak veya ithal ikameci üretimini genişleterek, ödemeler dengesini düzeltici katkıda bulunabilir.

İktisadi gelişme stratejileri ve genel ekonomi politikalarında tarımın yeri açısından farklı görüşler ileri sürülmüştür. Ekonomik gelişmede tarıma öncelik veren görüşlerin yanı sıra sanayiye öncelik verenler ve ikisini birlikte ele alan düşünceler vardır. Tarıma öncelik veren görüşte, tarım sektöründe üretimin sanayi sektörüne oranla daha az yatırımla artırılacağı, tarım sektörüne yapılan yatırımların, sanayi sektörüne göre daha az alt yapı gerektireceği, böylece daha basit ve daha sınırlı sermaye kullanılmak suretiyle verimin artırılacağı, verim ve üretimin artmasıyla da bir sermaye birikiminin oluşacağı ve bu sermayenin sanayi sektörüne aktarılmasıyla da ekonomik kalkınmanın hızlandırılmış olacağı savunulmaktadır (119).

Buna karşılık kalkınmada sanayiye öncelik veren görüşlere göre, iktisadi kalkınma tüm kaynakların harekete geçirilerek oluşturulan dinamik bir ortamla mümkün olabilmektedir. Bu dinamizmi ise, GSMH içindeki payı hızla artan sanayi sektörü sağlayabilir. Sanayi sektörü üretiminin GSMH içindeki payının artmasıyla; ekonomide müteşebbislerin payını artıracak, teknik ve idari kadroların yetiştirilmesini sağlayacak, ekonomide teknik ve yönetim bilgi seviyesini yükseltecek ve mali kurumlar gelişme gösterecektir. Yine aynı görüşe göre tarıma öncelik verilmesiyle kısa dönemde bazı başarılar elde edilse bile, uzun dönemde ekonomik gelişmenin geliştirilemeyeceği ileri sürülerek, bu nedenle kalkınmada sanayiye öncelik verilmesi gerektiği düşünülmektedir (120).

Her iki görüşü birlikte ele alan görüşte ise, iktisadi gelişmenin sadece sanayileşmekten ibaret olmadığı, sosyo-ekonomik kesimleri de kapsadığı görüşüne yer verilerek, tarım mı? sanayi mi? sorusu yerine, ne kadar tarım, ne kadar sanayi tartışması yapılmaktadır. Çünkü tarım ve sanayi, birbirlerini tamamlayıcı nitelik taşımakta olup aynı zamanda sektörler arasında sıkı bir etkileşim ve işbirliği olduğu öne çıkarılmaktadır. Tarım sektöründeki gelirler arttıkça, sanayi malları üretimi uyarılmaktadır. Böylece, tarım ve sanayi sektörleri birbirlerini besleyen iki pazar durumunda olduğuna göre, sektörlerden birinde ortaya çıkacak bir kriz, diğerini de etkileyecektir. Dolayısıyla iki sektörü birbirinden ayırarak birisini ihmal etmek akılcı bir davranış değildir. Ancak tarım ve sanayi arasındaki bu ilişkiler, ülkelerin sahip olduğu sosyo-ekonomik yapıya göre değişir. Çünkü tarımsal üretim potansiyeli, doğal kaynaklar, nüfus artış hızı, eğitim ve teknik düzey gibi fak-

(119) Yusuf Tuna, a.g.e, s.45-46.

(120) Yusuf Tuna, a.g.e, s.48.

törler, iktisadi kalkınmada belirleyici rol oynar (121). Böylece iktisadi gelişmenin şartları gözönüne alınarak bir strateji belirlenmesi en doğru ve en akılcı yol olarak ortaya çıkmaktadır. Bu stratejilere göre oluşturulacak tarım politikalarının tarım sektöründe istenilen gelişmeyi sağlayabilmesi için, önce tarımın genel ekonomik gelişme içindeki rolünün değiştirilmesi gerekmektedir.

Tarımın, ekonomiye olan katkılarının yanında ayrıca, günümüzde etkisi gittikçe daha fazla hissedilen, stratejik ve jeopolitik önemi, gerek ekonomik gelişme stratejilerinde ve gerekse tarım politikalarının belirlenmesinde, gözönünde bulundurulmuş unsurlar arasında öncelikli olarak yer almalıdır.

Son yıllarda dünyada yaşanan ve giderek artan bir hızla devam eden sosyopolitik gelişmeler, milliyetçilik akımları, uluslararası boyutta dinsel kutuplaşma ve gerginlikler, gıda maddelerinin kaynağı olarak tarımın stratejik önemini önümüzdeki yıllarda daha fazla artıracak gibi görünmektedir. Dünya çapında globalleşme idealleri ve söylemlerinin, büyük çaba ve gayretlere rağmen soyut düzeyde kalması ya da bölgesel güçler oluşmasına dönük bir görünüm almasına karşın; Dünya'nın bir çok bölgesinde halen artarak devam eden, dini ve milli duygulara bağlı bağımsızlık hareketleri, çatışmalar ve bölünmeler; uluslararası dengeleri zorlayan, büyük gerginliklere yolaçan ve önlenemeyen somut gerçekler olarak, giderek yayılma eğilimi göstermektedir. Bu durum, istenmemesine ve dile alınmamasına rağmen, yakın gelecekte dünyada ekonomik, siyasi ve askeri krizlere yol açabilecek gelişmelerin habercisi olarak, önde gelen güçlü ülkelerle uluslararası kuruluşlarda, ciddi kaygılara neden olurken, bu tür gelişmelerin dünya gündemine de daha fazla girmesi, yeni yapılanmalara gidilebileceğinin, stratejiler değiştirilerek yeni hedeflerin belirlenebileceğinin işaretlerini vermektedir.

Dünyadaki bu yeni gelişmeler doğrultusunda, ülkelerin gıda maddeleri ihtiyacı bakımından, kendi kendine yetebilirlik niteliklerinin önemi artmaktadır. Bu sebeple mevcut kaynakların, özellikle de toprak ve su kaynaklarının korunması, arazilerin amaç dışı kullanımının önlenmesi, tarımda üretim ve verimliliği artıracak tedbirlerin artırılması; hayati öneme sahip faktörler olarak, tarım ve genel ekonomi politikalarında gözönünde bulundurulmalı, gelişme stratejilerinin belirlenmesinde, tarım arka plana itilerek ihmal edilmemelidir.

2.2.2- Tarım Politikalarının Amaçları

Tarım politikaları ile varılmak istenen hedefler çeşitlidir. Uzun dönemde üretim ve verim artışı amaçlanmaktadır. Bunun yanında ayrıca; tarım sektöründe gelişme hızının ekonomik sorunlara sebebiyet vermiyecek düzeyde tutulması, tarımsal üreticilerin hayat seviyelerinin yükseltilmesi, iç talebin karşılanması, beslenme şartlarının iyileştirilmesi, ihracat imkanlarının artırılması, arazi kullanımında dengenin sağlanması ve kaynaklardan en iyi ve verimli bir şekilde yararlan-

(121) Yusuf Tuna, a.g.e, s.50.

nılması, tarım politikalarının amaçları arasında sayılabilir (122). Ancak varılmak istenen hedefler gerçekçi olmalı ve amaç ölçüleri miktar olarak tespit edilmelidir.

Tarım politikaları arz ve talep arasında bir denge sağlayacak şekilde, üretimi yönlendirmeyi de amaçlar. Tarım politikalarının üretime yönelik amacıyla, genellikle işletmelerin modernizasyonu, çiftçilerin kullandıkları üretim girdilerinin seviyesinin ve etkinliğinin artırılması, ayrıca üretim planlaması yoluyla tüketim ve ihracat politikasına dönük çalışmaların düzenlenmesi hedeflenir. Tarım politikalarının en önemli hedeflerinden biri de, tarımsal üretimde, ülkenin mümkün olduğu kadar kendi kendine yeterli olması ve bir de kalite ve standardizasyonun sağlanmasıdır (123). Bunların dışında tarım politikaları, üretici ve tüketici açısından, piyasa düzenleyici sistem getirmeyi de amaçlar.

AET ülkeleri arasında var olan, Roma Antlaşması'nın 39'uncu maddesinde, Ortak Tarım Politikasının amaçları şu şekilde belirlenmiştir (124) :

- a) Teknik ilerlemeyi geliştirerek tarımsal üretimin rasyonel gelişmesini sağlamak ve üretim faktörlerinin, özellikle işgücünün optimal kullanımını gerçekleştirmek suretiyle tarımda verimliliği artırmak,
- b) Böylece, özellikle tarımda çalışanların kişisel gelirlerini artırarak, tarımsal nüfusa adil bir yaşama standardı sağlamak,
- c) Pazarları istikrara kavuşturmak,
- d) İhtiyaçların karşılanmasını güven altına almak,
- e) Tüketicilere yapılan satışlarda uygun fiyatlar sağlamak.

Bu amaçlarla yürütülecek politikanın temelini, ortak piyasa düzenleri ve ortak fiyat politikası oluşturmaktadır. Bunun yanında Roma Antlaşması, birçok korumacılık tedbirlerini de içermektedir. Bu tedbirler, toplulukta tarım sektöründe çalışanların gelirlerinin sanayi sektöründe çalışanların gelirleri ile uyumlu bir duruma getirilmesini ve dolayısıyla genel refah düzeyinin artmasını ve korunmasını amaçlamaktadır. Bu nedenle, AT ülkelerindeki korumacılık tedbirleri, ülkemizin ve diğer gelişmekte olan ülkelerin uyguladığı korumacılık tedbirlerinden farklı amaçlara dayanır (125). Ancak, tarım sektörünün yapısal niteliği dolayısıyla, ortak tarım politikası uzun süre yürürlüğe konamamıştır.

Tarım politikasının amaçlarını kısaca özetlemek gerekirse, tarım politikalarının hedefleri arasında, gelir ve üretimi artırma amacı, verimliliği artırma amacı, istihdamı geliştirme amacı, tarımda kendi kendine yetme ve ihracatı artırma amacı gibi genel amaçlarının yanı sıra; kalkınmayı hızlandırıcı yatırımlara öncelik ve-

(122) A.Fethi Açıl-Rasih Demirci, a.g.e, s.327.

(123) A.Fethi Açıl-Rasih Demirci, a.g.e, s.327-332.

(124) Avrupa Tarımsal Yönerme ve Garanti Fonu, DPT Yayın No: 1988, Ankara-1985, s.4.

(125) ABD Tarımı ve AT Ortak Tarım Politikası, DPT Yayınları G.Y., Ankara-1991, İkinci Bölüm, s.1.

rilmesi, toprak ve tarım reformu, bölgesel kalkınma planlarının uygulanması, tarımsal kredilerin uygun şartlarla üreticiye verilmesi, kooperatifçiliğin teşviki, teşkilatlanması ve uygulanması, ayrıca tarımsal sanayiinin kurulmasının sağlanması ile sektörün kalkındırılması (126) gibi tarımsal gelişme programları, tali amaçlar olarak yer alır.

2.2.3- Tarım Politikalarının Araçları

Devlet, tarım politikalarıyla ulaşmak istediği amaçlara ulaşabilmek için değişik yöntemlere başvurur. Bu uygulamaların her biri, tarım politikasının birer aracıdır. Bunlar; fiyat politikaları, yapısal politikalar ve sosyal politikalar şeklinde sınıflandırılabilir.

Fiyat politikaları : Hemen hemen bütün devletlerin kullandığı en önemli bir tarım politikası aracı durumundadır. Fiyat politikası, üretimde istikrarı sağlayarak üretici ve tüketicileri korumak amacıyla, ekonomide serbest fiyat oluşumunu gerçekleştirecek devlet müdahaleleridir. Arz ve talep dengesinin sağlanması, fiyat politikasının ön tedbiridir. Kısa vadede fiyat politikası, çiftçilerin gelirlerini artırmaya ve tüketicilere uygun fiyatlarla gıda maddesi sağlamaya çalışır. Ancak, ekonomik istikrarın sağlanmasında ve üretici ve tüketicileri korumada, uzun vadeli fiyat politikası daha etkindir (127). AT ülkelerinde tarımsal fiyat politikaları, iç ve dış piyasa koşulları gözönüne alınarak, çiftçileri teşvik, destekleme ve koruma amacıyla, her bir ürün için ve her yıl ortak bir fiyat tespit edilip, uygulanmaktadır (128).

Bilindiği gibi tarımsal üretimde, iklim şartlarının değişkenliği nedeniyle, mevsimden mevsime veya yıldan yıla meydana gelen dalgalanmalara karşılık, toplam talebin sabit olması, tarım ürünlerinin fiyatlarında ve dolayısıyla çiftçi gelirlerinde önemli değişmelere neden olmaktadır. İşte bu nedenle devletin, tarımda gelir düzeyinin yükseltilmesi, fiyatların istikrarı, tüketicinin korunması ve tarımsal üretimin ülke ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde planlanması amaçlarıyla tarımsal ürün fiyatlarına müdahalesi zorunlu hale gelmektedir.

Tarımsal ürün fiyatlarının, fiyat politikalarından etkilenmesi, arz ve talebin

(126) A.T.Mosher', tarımsal kalkınmanın sağlanmasında ya da tarımsal politikaların doğru tespit edilmesinde alınacak tedbirleri iki grupta toplayarak şu ilkeleri ortaya koymuştur:

- 1 - Tarımsal kalkınma için zorunlu olan ilkeler
 - a) Tarımsal ürünlerin satışı için pazar bulunması
 - b) Yeni teknolojilerin tarıma uygulanması
 - c) Gereken üretim girdilerinin kolayca sağlanması
 - d) Üretimi teşvik edici fiyatların tespiti
 - e) Taşıma olanaklarının yeterli düzeye getirilerek geliştirilmesi
- 2 - Tarımsal kalkınmayı hızlandırıcı ilkeler
 - a) Tarımsal eğitim
 - b) Üretim için gerekli kredi
 - c) Çiftçilerin teşkilatlanmaları
 - d) Tarım arazilerinin ıslahı
 - e) Tarımsal kalkınma için gerekli, milli üretim planlaması.

Bkz. A.Fethi Açıl-Rasih Demirci, a.g.e, s.340.

(127) A.Fethi Açıl-Rasih Demirci, a.g.e, s.333.

(128) ABD Tarımı ve AT Ortak Tarım Politikası, DPT Yay. g.y., Ankara-1991, İkinci Bölüm, s.2.

yönlendirilmesi yoluyla ya da doğrudan doğruya fiyatları etkilemekle gerçekleştirilmektedir. Örneğin arzdaki artış, yani üretimin fazla olması ve piyasaya sürülmesi, fiyatları düşürücü etki yaparak üreticilerin gelirlerini azaltabilmektedir. Böyle bir durumda devlet, arzı kısıtlayıcı tedbirler alır. Eğer arzı çoğalan ürünün, ihracatını artırmak kolay değilse, arzı azaltmak için ekiliş alanını azaltmak veya stokları artırmak, şayet desteklenen bir mahsulse, desteklemeyi durdurmak gibi önlemler alınır. (129)

Ürün fiyatlarının istikrarını sağlamaya çalışan devlet, bu amacına ulaşmak için, talebi artırmak suretiyle de piyasaya müdahale eder. Uygulamada, bu tür müdahaleler genellikle devletin destekleme alımları şeklinde görülür. Devlet ayrıca reklam ve tanıtım faaliyetleriyle talep oluşturmaya, ürünün işlenerek değişik mamüller haline getirilmesi ve ordu, okul, yurt gibi kamu kurumlarınca ürün tüketiminin artırılması yoluyla da talep oluşturma olanağına sahiptir.

Devletin doğrudan doğruya fiyatlara müdahalesi ise, üretimi artırmak ve tarım işletmelerinin gelirler düzeylerini yükseltmek amacıyla uygulanır. İhraç imkanı olan ürünlere, üreticileri teşvik etmek için; iç tüketime dönük ürünlerde ise, bunları üreten çiftçilerin gelirlerini artırmak için destekleme fiyatları uygulanır. Örneğin, antep fıstığı, ihracatı artırma imkanı olan bir ürün olduğundan, buğday ise halkın temel gıda maddelerinden olduğu için, bu ürünleri üreten çiftçiler fiyat yoluyla desteklenir.

Sonuç olarak denebilir ki, fiyat politikası ile, üretimin teşviki, üretici gelirlerinin artırılması, gelir dağılımındaki dengesizliğin kısmen giderilmesi, üretimde ülkenin kendine yeterliliğinin sağlanması, ihracatın artırılması, aşırı fiyat yükselmelerine karşı tüketicilerin korunması, ürün piyasasını düzenleyerek fiyatların denetlenmesi ve fiyat istikrarının sağlanması gibi yararlı sonuçlar elde edilmektedir. Ancak, tarım politikası oluşturmak amacıyla fiyat tespit ederken objektif olmak, bilimsel verilere dayalı olarak tutarlı tahminlerde bulunmak ve politik yaklaşımlardan uzak durmak gerekir (130).

Yapısal Politikalar : Tarım politikası araçlarından önemli birisi de, tarımsal yapı ile ilgili sorunları çözmeyi ve tarımı modernleştirmeyi amaçlayan yapısal politikalar. Ülkemizde ve gelişmekte olan ülkelerde tarımsal işletmeler, genellikle yeter gelirli büyüklükte olmayan küçük aile işletmesi niteliğindedir. Bu işletmelerde düzenli bir üretim planı uygulama, rasyonel makinalaşma ve modern teknolojinin gerektirdiği düzeyde gübre, tohumluk, zirai ilaç gibi girdilerin kullanımı için, yeterli miktar toprağa sahip olmayan bu işletmelerin yapısal değişikliklere ihtiyaçları vardır.

Bu yapısal değişikliklerden bir tanesi, arazi-mülkiyet rejiminin yeniden dü-

(129) A.Fethi Açıl-Rasih Demirci, a.g.e, s.333.

(130) A.Fethi Açıl-Rasih Demirci, a.g.e, s.335.

zenlenmesidir. Böyle bir düzenleme ile tarım işletmelerinin parçalanarak küçülmesi önlenebilir veya parçalanmış tarım arazileri birleştirilerek işletme büyüklükleri modern işletmecilik uygulamalarına elverişli hale getirilebilir. Ancak, toplam nüfusun büyük bir bölümünü tarım kesiminin oluşturduğu Türkiye gibi ülkelerde, bu yapısal değişikliğin sağlanması kısa vadede imkansız olmakla birlikte, uzun vadede de tarım sektöründen diğer sektörler doğru nüfus aktarımı sözkonusu olacağından, sanayileşme ile birlikte gerçekleştirilmesi zorunludur. Uzun vadede köklü bir yapısal reformu gerektiren bu sorunun çözümü için, işletilemeyen hazine arazilerinin ve belirli ölçülerden daha geniş olan büyük işletmelerden devletçe satın alınacak arazilerin, topraksız ve az topraklı çiftçilere dağıtılması, nadas alanlarının azaltılması, sulanan alanların çoğaltılması, arazi toplulaştırılması ve birim alandan sağlanan verimlerin artırılması gibi önlemleri almak gerekir. Bu amaçlarla oluşturulacak tarımsal yerleşim politikası, kırsal bölgelere bazı alt yapı hizmetleri ile tarımsal, sosyal ve kültürel hizmetleri en verimli olarak götürecek şekilde uygulanmalıdır (131).

Tarımda yapısal politika unsurlarından biri de tarımsal kredi uygulamalarıdır. Tarımsal krediler, çiftçilerin ihtiyaç duydukları borç sermayelerini karşılayarak finansal güçlerini artırmak, böylece işletmelerin daha rasyonel ve rantabl çalışmalarını sağlamak, kırsal kesimde verimliliği çoğaltarak gelir artışını gerçekleştirmek maksadıyla verilir. Fakat, kredilerin verilmiş ve kullanılmış şeklinde herhangi bir aksaklık ya da eğitim seviyesi ve kontrol sisteminde bir yetersizlik söz konusu olursa, üretim dönemi sonunda, çiftçinin gelirinde ve sermayesinde genellikle bir artış sağlayamaz.

Ülkemizde tarımsal kredi politikasını oluşturma ve bunun gibi, tarımla ilgili yatırımların finansmanı, teşviki, tarımsal ürünlerin ithalat ve ihracatı, destekleme fiyat politikasının yürütülmesi v.s. gibi tarımsal üretimle ilgili her türlü politikaları ortaya koyacak ve yürütecek bağımsız tek bir kuruluş yoktur. Bu politikalar birkaç değişik bakanlığın sorumlulukları alanına girdiğinden tarım sektörü bu durumdan olumsuz etkilenmektedir. Bu nedenle tarımsal politikayı yürütecek ve politik araçları tespit edecek merkezi tek bir bakanlık olarak, Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı bu alanda tek organizatör olması ve bu bakanlığın da bir teşkilat kanununun ve sorumluluklarını açıkça belirleyen bir yönetmeliğinin olması, tarım sektöründe beklenen iyileşmenin sağlanabilmesi için zorunludur. Bu doğrultuda Tarım Bakanlığının, tarımsal politikaların tümünü etkin bir biçimde ortaya koyacak ve yürütecek şekilde, yeniden organize edilmesi de gerekmektedir.

Tarımsal girdi kullanımını, işletme düzeyinde ve ulusal düzeyde optimize edebilecek düzenlemeler de üretimde verimliliği ve rasyonelliği gerçekleştirecek bir yapısal politika unsuru olarak kabul edilebilir. Zira, gerçekçi bir tarımsal girdi politikası uygulanabildiğinde; makina kullanımı, sulama, gübreleme, zirai mücadele-

(131) A.Fethi Açıl-Rasih Demirci, a.g.e, s.336.

le, nitelikli tohumluk-fidan kullanımı, hayvancılıkta yemleme v.s. gibi girdilerin optimal kullanımı gerçekleştirilebileceğinden, bunun sonucunda verimin artırılması ve nadas alanların minimum düzeye indirilmesi mümkündür. Ancak, tarımsal girdilerin birçoğu sanayi ürünüdür (traktör, gübre, yem v.b. üretimi gibi) ve büyük sermayeli yatırımları gerektirmektedir. Bu bakımdan, henüz ulusal düzeyde kendi kurumlarını oluşturamamış, kooperatifleşmeyi yeterince gerçekleştirememiş ya da geliştirememiş bir tarım sektörüne sahip olan ülkemizde ve diğer gelişmekte olan ülkelerde, bu yatırımların devlet tarafından yapılması ve bu alanlarda devletin öncülük etmesi gerekir. Bu üretimler çoğunlukla çiftçi kuruluşlarında gerçekleştirilebilecek düzeye gelinse bile, çiftçilere ucuz ve yeterli girdi temin edebilmelerini sağlamak bakımından, devletin birtakım düzenlemeler koyma, yönlendirme ve kontrol etme gibi görevleri, tarımsal girdi politikaları kapsamında devam eder. Bu yapı, tarımsal gelişme açısından zorunludur.

Tarımsal girdi konusunda en çok uygulanan politika, çiftçiye ucuz girdi temin etme yöntemidir. Bu genellikle sübvansiyon yoluyla sağlanmaktadır. Türkiye'de genellikle gübre ve tohumluklarda sübvansiyon uygulanmaktadır (132). Ayrıca bir başka yöntem olarak da kredili satış uygulaması da girdi temininde olumlu sonuçlar vermektedir.

Tarımsal yapının geliştirilerek modernize edilmesinde uygulanacak tarım politikalarından önemli bir tanesi de eğitim, araştırma ve yayım faaliyetleridir. Zira tarımsal kalkınmada gerekli olan teknolojik uygulamalar belirli bir bilgi birikimini, yani nitelikli işgücünü gerektirmektedir. Bu da; hem mevcut tarım işletmelerindeki işgücünün (bilgi ve hünelerlerinin artırılması, gelişmesi ve yeni teknolojiyi takip edebilecek ve uygulayacak düzeye gelmeleri için) eğitilmesi ve hem de tarım sektörü ile ilgili konularda çalışan eğitimci, araştırmacı, ziraat mühendisi ve teknisyenleri, veteriner hekimler ve diğer teknik personelin istihdamının yaygınlaştırılması ile mümkündür. T.Schultz eğitimin kalkınmadaki rolünü belirtirken " Kişi başına gerçek gelirlerin artmasındaki nedenin insanlara yapılan yatırımlardan kaynaklandığını" ileri sürmektedir (133). Bu nedenle tarım politikalarının belirlenmesinde eğitim, araştırma ve yayım faaliyetlerine özel bir önem verilmelidir.

Ülkemizde tarımsal eğitim, ondan fazla Ziraat Fakültesi ile orta öğrenim seviyesinde eğitim yapan az sayıdaki tarım meslek liselerinde yapılmaktadır. Ancak, önemli bir sorun olarak, bu kurumlarda verilen eğitim uygulamaya pek aktarılamamaktadır. Çünkü, mevcut tarım işletmelerimizin yapısı, nitelikli teknik personel istihdam edebilecek düzeye gelmediği gibi, genellikle küçük aile işletmesi niteliğindeki bu işletmeler orta veya yüksek düzeydeki herhangi bir eğitime ilgi göstermezken, bu okullarda eğitim gören öğrencilerin büyük çoğunluğu, mezun olduktan sonra mesleki alanlarının dışında bir iş yapmak zorunda kalmakta, diğer

(132) A.Fethi Açıl-Rasih Demirci, a.g.e, s.339.

(133) A.Fethi Açıl-Rasih Demirci, a.g.e, s.341.

az bir kısmı da bu alanda devlet memuru olarak iş görmektedir. Bu durum ülkemizde tarımsal eğitim ve yayım politikasının ve mevcut yapılanmanın rasyonel olmayışından kaynaklanmaktadır. Yani hem devlet büyük miktarda eğitim yatırımı yaparak belirli bir masrafı üstlenmekte, hem de bu eğitimin uygulamaya aktarılabilmesiyle verimsiz üretimden kaynaklanan üretim kayıplarını, dolayısıyla masrafını üstlenerek, her iki alanda da kaynak israfına katlanmaktadır. Örneğin Almanya'da zirai öğretim alanındaki yapılanma, dört grupta toplanan tarımsal eğitim okullarıyla oluşturulmuştur. Bunlar, Tarım Meslek Okulları, İhtisas Okulları, Mühendislik Okulları ve Ziraat Yüksek Okulları ya da Ziraat Fakülteleri olup, bunlardan Tarım Meslek Okulları her ilçede vardır ve tarım sektöründe çalışan bütün gençler için bu okullara devam etmek zorunludur. Bu okullarda eğitimin gerçekleştirilmesi ve tarımda uygulaması, bakanlık ve yerel belediyelerin koordineli bir işbirliği ile yürütülmektedir (134).

Sosyal Politikalar : Tarım politikalarının gelir, üretim, verimlilik, istihdam gibi amaçlarına ulaşmada sosyal politikalar, en az fiyat politikaları ve yapısal politikalar kadar önemlidir. Çünkü tarım kesiminin sosyal yaşamları için gereken hizmetin onlara götürülmesiyle, tarım tekniğinin iyileşmesi ve gelir düzeylerinin yükselmesi daha sağlıklı olmaktadır.

Sosyal politikaların kullandığı araçlardan birisi, tarımsal vergi düzenlemeleridir. Vergi indirimi, yeni vergi koyulması, mevcut uygulamalardaki sorunları gidererek, vergi dağılımındaki sosyal adaleti sağlamak, biçimlerinde devlet müdahaleleri sözkonusu olabilmektedir.(135) Bunun dışında, çiftçilere sosyal güvenlik hakları tanımak ve tarımsal üretimde sigorta uygulamasını geliştirmek de bir sosyal politika aracıdır. Tarımsal ürünler, hayvanlar, çiftlik binası ve evi, ve alet-makinalar sigortalananarak, çiftçilerin tabii afetler ve diğer nedenlerden kaynaklanan risklere karşı korunması gerekir. Ancak ülkemizde tarımsal sigorta uygulaması oldukça sınırlı düzeyde olup, geliştirilememiştir. Bu alanda özellikle hukuksal düzenlemeler getirilmelidir.

Öte yandan, köylere sağlık hizmetlerinin götürülmesi de çiftçiye moral yönünden destekleyen bir sosyal tarım politikası aracı olarak kabul edilmektedir. Sağlık hizmetlerinden başka, kültür ve eğitim faaliyetleri, PTT v.s. gibi şehir hayatındaki bazı imkanların köylülere sağlanmasıyla, köyden şehire sağlıksız göçü önleyerek olumlu bir sosyal etki bırakmaktadır (136).

Sonuç olarak, fiyat politikası, yapısal politikalar ve sosyal politikalar gibi tarım politikası araçlarından dengeli bir şekilde yararlanılmalı ve bunların karşılıklı etkileri de gözönünde bulundurulmalıdır. Bu şekilde tarım politikası araçlarından en iyi bir şekilde yararlanılarak kaynak israfı önlenmiş olur.

(134) Ulrich Planck-Mehmet Bülbül, F.Almanya'da Zirai Öğretim, Ank. Üniv. Zir. Fk.Yayın No: 505, Ankara-1975, s.5-6.

(135) A.Fethi Açıl-Rasih Demirci, a.g.e, s.343.

(136) A.Fethi Açıl-Rasih Demirci, a.g.e, s.344.

2.2.4- Türkiye'de Tarımsal Yapı ve Tarımın Genel Ekonomi İçindeki Yeri

Türkiye'de toplam toprak varlığının % 36,76'sını (28.557.000 ha) kültür arazisi, % 26'sını orman arazisi, % 23,74'ünü de çayır ve mer'a arazisi oluşturmaktadır (Tablo:3). Kültür arazisinin ise % 58,14'ünü tarla arazisi, % 29,29'unu nadasa bırakılan arazi alanları oluşturmaktadır. Bu oranlardan da anlaşılabileceği gibi toplam toprak varlığımızın % 63,24'ü tarımsal üretim dışında kalmaktadır. Bu durum, Türkiye'nin yer yüzü şekillerinin elverişsiz yapısından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte Türkiye çok çeşitli iklim ve toprak çeşidine, değişik topoğrafik

Tablo : 3, Türkiye'de Toprak Varlığının Kullanım Şekline Göre Dağılımı

Kullanım Şekli	Genişlik	Oran (%)
Kültür Arazisi	28.557.000	36,76
- Tarla Arazisi	16.605.000	
- Nadas	8.367.000	
- Meyvelikler	1.352.000	
- Sebzelikler	571.000	
- Zeytinlikler	812.000	
- Bağ Bahçeleri	850.000	
Orman Arazisi	20.199.000	26,00
Çayır ve Mer'a Arazisi	18.450.000	23,74
İslah Edilebilir Arazi	1.000.000	1,28
İstifade Edilemeyen Alanlar	9.492.000	12,22
TOPLAM	77.698.000	100,00

Kaynak : Yusuf Tuna; Tarımda Verimlilik Artışının Ekonomik Sonuçları...s.76

özelliklere sahiptir. Bu olanaklar nedeniyle, tropikal ürünler dışında hemen her türlü ürün ülkemizde yetiştirilebilmektedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde hayvancılık ağır basarken, diğer bölgelerde ağırlıklı olarak bitkisel üretim yapılmaktadır. İç bölgelerimizde ise genellikle kuru tarla tarımı hakim durumdadır. Ülkemiz bu imkanlarıyla, önemli bir gıda ithaline ihtiyacı olmayan ve tarımda kendine yeterli olan az sayıdaki ülkeler arasındadır.

Tarım alanlarının kullanımına göre ekili alanların yeri önemli miktardadır ve nadas alanları, ekili alanlar lehine gittikçe azalma olduğu gözlenmektedir. Bu da girdi kullanımının artmasıyla gerçekleşmiş ve dolayısıyla bu şekilde üretim artışı da sağlanmış, özellikle de makina kullanımının artmasıyla çayır ve mer'a alanlarının önemli bir kısmı, ekili alana dönüşerek üretime dahil olmuştur (137). Yıllar itibariyle ekim alanlarının, bu az miktardaki genişlemesine rağmen; Türkiye'de artan nüfusun yanı sıra kişi başına düşen gelirdeki artışlar, tarıma dayalı sanayi kesimindeki gelişmeler, ihracat ile ilgili gelişmeler ve dış pazar olanaklarının genişlemesi nedenleri ile tarımsal ürünlere olan talebin her yıl artması sonucu, arz yetersizliğinde bir iyileşme olmamıştır. Türkiye tarımında önemli olan, mevcut

(137) Yusuf Tuna, a.g.e, s.77.

ekim alanlarının artırılması yanında, üretimde verimlilik artışının sağlanmasıdır. Çünkü Türkiye'de tarım genellikle geleneksel bir yapıya sahip ve ekstansif (yetersiz girdi kullanımı) bir şekilde üretim yapılmaktadır.

İşletme yapısına gelince, tarımsal üretimi gerçekleştiren işletmelerin kurumsal yapısı, önemli ayrıcalıklar göstermektedir. Türkiye'de tarım işletmelerinin büyük çoğunluğu, işletmecilik açısından ekonomik tarımsal üretim yapabilecek arazi büyüklüğüne, bir başka ifadeyle yeter gelirli işletme büyüklüğüne sahip değildir. Aynı zamanda bu işletmelerin büyük çoğunluğu tek başına çalışan işletmeler durumundadır. Oysa tarım işletmelerinin sahip oldukları arazilerin, rasyonel, en üst potansiyel sınırında ve verimli kullanılabilmesi için, çağdaş tarım teknik ve yöntemlerinin kolaylıkla ve en az emekle uygulanabileceği optimum bir işletme genişliğinde bulunması veya işletmelerin bu olanaklardan yararlanabilmek için arazilerini birleştirerek, kooperasyona gitmeleri gerekir. Ülkemizde tarım işletmelerinin arazi mülkiyetinden kaynaklanan dengesiz dağılımına ek olarak, tarım işletmelerinin arazi varlıklarının parçalı, birbirinden uzak, dağınık ve küçük parsellerden oluşması, tarımsal yapı bozukluklarını ortaya çıkarmakta ve bu yapı bozukluğu çoğu zaman verimdeki düşüklüğün temel sebebi olabilmektedir.

Tarımsal nüfusun artışına karşılık, artan nüfusun diğer ekonomik kesimlere aynı hızla aktarılamaması ve miras yasalarının uygulanmasındaki aksaklıklar nedeniyle tarım işletmelerinin arazileri giderek parçalanmakta ve işletmeler yeter gelirli işletme büyüklüğünün altına düşmektedir. Böylece tarım işletmelerinin sayısı gittikçe artmaktadır. Yapılan istatistiklere göre Türkiye'de 1952 yılında 2.5 milyon civarında tarım işletmesi varken, 1970'te yaklaşık olarak 3 milyon civarında, 1980 yılı tarım sayımı sonuçlarına göre ise 3.141.169 işletme olduğu tespit edilmiştir. Tarım işletmeleri sayısının artışı yanında, işletme genişlikleri de küçülmektedir. Örneğin, 1950'de 1-20 hektar büyüklükleri arasındaki işletmelerin ortalama genişliği 10,8 hektar iken, 1980'de 9,4'e düşmüştür (138). Bu da işletmelerin gittikçe küçüldüğünü göstermektedir.

Tarım işletmelerinin küçük olması, bu işletmelerde sermaye birikimini güçleştirmekte ve bu nedenle yatırım olanakları da sınırlı bulunmaktadır. Böylece tarımsal üretimi geliştirmek son derece güçleşmekte ve bunun için etkin planlama çalışmalarına ihtiyaç göstermektedir. Bu nedenle yapısal tarım politikaları belirlenirken, mevcut potansiyel tarım kaynaklarından tam olarak yararlanma olanağının sağlanması konusu, tarım sektörünün ayrıcalıkları dikkate alınarak, özel bir planlama ve uygulama yaklaşımı ile ele alınmalıdır.

Türkiye'de tarım işletmeleri arasındaki farklılıkların fazla olması da tarımsal yapının bir diğer özelliğidir. İşletmelerin çoğu aile tüketimine dönük üretim yapar-

(138) Yusuf Tuna, z.g.c, s.81.

ken, bazı tarım işletmeleri ise pazra yönelik üretim faaliyetlerinde bulunurlar. Mevcut tarım işletmelerinin % 86'sında bitkisel ve hayvansal üretim faaliyetleri birlikte yapılmakta, % 11,5'inde yalnızca bitkisel üretim ve % 2,5'inde ise sadece hayvancılık yapılmaktadır (139). Bunun haricinde, coğrafi bölgelerinin ve iklim şartlarının farklılık göstermesi ile tarım işletmelerinin de buna bağlı olarak yapıları ve işleyişleri, değişiklik göstermektedir (140). Büyük tarım işletmelerinde modern teknolojilerin kullanıldığı bir üretim faaliyeti yapılmakta, küçük işletmelerde ise geleneksel üretim yapısı hakimiyetini sürdürmektedir. Ancak, nüfus ve hukuki sebepler yanında, tarımda teknoloji kullanımının da artmasıyla, tarımdaki yapı değişikliği, küçük işletmeler aleyhine gelişmektedir.

Türkiye'de toprak mülkiyeti ve bunların dağılımı da tarım sektörünün yapısını etkilemektedir. Ülkemiz toprak dağılımında dengesiz bir durum söz konusu olup, küçük mülk sahipleri büyük bir oran teşkil etmektedir. Toprakların parçalanmasıyla küçük mülk sahipleri artmış ve büyük toprak sahipleri, sayıca oransal olarak azalmıştır, fakat bu duruma rağmen, toplam arazi varlığının büyük kısmının, büyük işletmelerin elinde olması nedeniyle toprak dağılımındaki dengesizlik gittikçe büyümüştür. 1980 Tarım Sayımına göre tarım işletmelerinin % 82,3'ünü oluşturan küçük işletmeler, toplam tarım alanlarının % 41,3'ünü işlerken, 100 de-kardan büyük araziye sahip olan ve % 17,7 oranındaki orta ve büyük işletmeler, toplam alanın % 58,7'sini kullanmaktadır. Bu işletmelerin büyüklüğü de, ortalama 207 dekadır (141). Bu duruma göre, ülkemizde tarım işletmeciliği açısından küçük aile işletmeciliğinin hakim olduğu, tarım arazileri bakımından da çoğunluğunu orta ve büyük işletmelerin işlediği bir tarımsal yapı olduğu söylenebilir.

Toprak dağılımındaki bu dengesizlik, coğrafi bölgelere göre de değişmektedir. Örneğin Türkiye'nin orta ve batı bölgelerinde, büyük toprak sahipleri olmasına rağmen, tarıma daha elverişli toprağa sahip olan bu bölgede, tarım alanları aileler arasında kısmen eşit bir oranda paylaşılmaktadır. Doğu bölgelerimiz ise daha çok feodal bir görüntü arz etmektedir. Büyük toprak sahipleri, topraklarını ya kiraya ya da ortaklığa vererek veya yabancı işçi çalıştırarak üretim faaliyetinde bulunmaktadır. Ancak doğu bölgelerinde toprak daha çok kiraya verilmekte ve üretim de geleneksel metodlarla yapılmaktadır. Buna karşılık orta ve batı bölgelerde ise oransal olarak, teknolojik imkanlardan yararlanılarak kısmen daha entansif ve verimli üretim yapılmaktadır (142).

Bu durumun yanı sıra, Türkiye'de tarım kesiminde yaşadığı ve mesleği çiftçilik olduğu halde, toprağı olmayan ve tarımda işçi olarak çalışan nüfus oldukça fazladır. Araştırmalara göre, topraksız aileler, bölgelere göre % 26 ve % 33 arasın-

(139) TZOB, *Zirai ve İktisadi Rapor, 1988-1989*, Türkiye Ziraat Odaları Birliği Yayın No: 163, Ankara-1990, s.48.

(140) Yusuf Tuna, a.g.e, s.82.

(141) TZOB, a.g.r, s.50.

(142) Yusuf Tuna, a.g.e, s.87-88.

da değişirken, % 45 gibi en yüksek oranla Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer almaktadır (143).

Türkiye topraklarında kiracılık ve ortakçılık uygulamaları da kısmen görülen arazi tasarruf şekillerindendir. Toprak dilinlerinin genişliği arttıkça kiracılık veya ortakçılık oranı da buna paralel olarak artmıştır, ancak bu uygulamaya, yıllara göre nisbi olarak azalma eğilimindedir (144).

Öte yandan tarım arazilerinin mülkiyet ve tasarruf durumu da karışıktır. Çünkü henüz mevcut arazilerinin üçte ikisinin kadastro çalışmaları, parselasyonu yapılmamıştır. Toprakların sınır ve alan genişlikleri konusunda mevcut olan tapu ve kadastro kayıtları da sağlıklı ve güvenli bulunmamaktadır. Bu nedenle, işletme esasına dayanarak yapılan tarım istatistikleri de pek güvenilir, gerçekçi bilgiler vermemektedir.

Pazar yapısına gelince; tarım ürünlerinde pazarlama sistemi ve piyasa işleyişinde, kısmen serbest piyasa koşulları hakim olmakla birlikte, genellikle devlet destekleme alımlarıyla ürün piyasalarına müdahale etmektedir. Tarım ürünlerinin pazarlanmasında yerel pazarlar, tüccarlar, kooperatifler, toptancı halleri, borsalar, tanzim satışlar, destekleme alımı yapan kamu kurumları, ihracatçı kuruluşlar ve tarım ürünleri iç ve dış ticareti yapan diğer kuruluşlar, piyasa yapısının temel faktörlerini oluşturmaktadır. Ancak, bu kuruluşlar arasında etkili bir işbirliği ve koordinasyon bulunmadığından ve de bu piyasayı üretici ve tüketici menfaatleri doğrultusunda etkili bir şekilde düzenleyen ve kontrol eden bir hukuk sistemi oluşturulamadığından, tarımsal pazarlamada önemli sorunlar yaşanmaktadır.

Buraya kadar anlatılan ülkemizin tarımsal yapısı, ekonomik ve sosyal açıdan olumsuz bir nitelik taşımaktadır. Bir taraftan tarım işletmelerinin çok büyük bir kısmı yeter gelire sahip olmadığı için geçim sıkıntısı çekerken, diğer taraftan, kendi işletmelerinde modern tarım tekniklerini uygulayamadıklarından verimli bir üretim gerçekleştirememektedirler. Aynı zamanda bu şekilde, rantabl olmayan ve yüksek maliyetli bir tarımsal üretimin yapılması, bu üretimin bozuk bir piyasa düzeni içerisinde pazarlanmaya çalışılması; ekonomisi büyük oranda tarıma dayalı olan ülkemizde, genel ekonominin ve tarımın gelişmesini, arazilerin verimli olarak kullanılmasını, üreticinin gelir düzeyinin yükselmesini ve sonuçta tarımın milli gelire yeterli katkıda bulunmasını, engellemektedir.

Yukarıda da belirtildiği gibi Türkiye Ekonomisi'nde tarım sektörü, önemli bir ağırlığa sahiptir. Planlı kalkınma dönemlerinden sonra, sanayi sektörüne büyük ağırlık verilmesi ile, tarım sektöründe meydana gelen nisbi üretim artışlarına rağmen, bu sektörün Milli Gelir'deki payı gittikçe azalmaktadır. Ancak buna rağmen, GSMH içindeki payı, istihdam ettiği nüfus miktarı, ihracat gelirlerindeki pa-

(143) Yusuf Tuna, a.g.e, s.89.

(144) Yusuf Tuna, a.g.e, s.90.

yının yüksek olması ve geliştirilebilecek potansiyel kaynakları nedenleriyle, Türkiye Ekonomisi içindeki önemini korumaktadır. Bunların dışında tarım, özellikle ülkemizde ve diğer gelişmekte olan ülkelerde, ulusal ekonomiye önemli ölçüde katma değer sağladığı gibi, mevcut sistem içerisinde faaliyette bulunan sanayi ve ticaret sektörlerinin en büyük alıcısı durumundadır. Ayrıca sanayiye önemli miktarda hammadde sağlayarak, imalatta düşük maliyetin sağlanmasına büyük katkıda bulunur. Esas itibarıyla tarım, sanayinin ve ticaretin gelişmesinin can suyunu veren önemli ve etkili bir sektördür.

1987 yılı sabit fiyatlarıyla tarımın GSMH'daki payı, 1992 yılında % 15.9 olmuştur (145). Bu oran Almanya ve ABD'de % 3,1, İngiltere'de % 3,3, Fransa'da % 5,9, Belçika'da % 3,9 ve AT'de yaklaşık olarak ortalama % 5,3 tür (146). Yine tarım sektörü, toplam ülke nüfusunun % 47'sini (1993) istihdam ettiğinden, genel ekonomideki önemini göstermektedir. Bunun yanında, tarım ve işlenmiş tarım ürünlerinin ihracattaki birleşik payı da % 24,1 gibi nerdeyse toplam ihracatın dörtte birini oluşturmaktadır (147).

2.2.5- Türkiye'de Uygulanan Tarım Politikaları ve Etkileri

Türkiye'de, yapısal olarak uzun ve kısa vadede köklü değişiklikleri ve düzenlemeleri gerektiren, aynı zamanda genel ekonomik yapının bel kemiği olan tarım sektörüne, devlet, destekleme ve sübvansiyon politikalarıyla müdahale ederek tarım politikasını oluşturmaktadır. Destekleme politikası kapsamında, daha çok tarımsal ürünlerin pazarlama sorunu çözümlenmeye çalışılmaktadır.

Tarımsal ürünlerde; devlet alımları, destekleme alımları ve serbest alımlar olmak üzere üç farklı biçimde satış sistemi uygulanmaktadır. Devlet, üretici ve tüketicinin korunması, ülkenin gıda ihtiyaçlarının karşılanması, fiyat istikrarını, üretimin düzenlenmesini, devletçe kurulmuş sanayinin ihtiyaçlarını karşılamak gibi sebeplerle, muhtelif kuruluşlar (Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Et ve Balık Kurumu v.b.gibi) vasıtasıyla bazı tarım ürünlerini (şeker pancarı, anason, haşhaş v.b. gibi) satın almaktadır. Bu alımlarda ürün fiyatları, Bakanlar Kurulu tarafından veya bakanlar kurulu kararının bazı bakanlara verdiği yetkilere binaen, adı geçen bakanlıkların onayı ile tespit edilmektedir (148).

Destekleme alımlarında ise devlet, ilgili ürünler (A.fıstığı, fındık, zeytin, pamuk, ayçiçeği, tahıl ürünleri v.b.) için destekleme alım fiyatı tespit ve ilan ederek, bu ürünlerin belli bir fiyattan aşağı satılmamasını temin etme amacını taşımaktadır. Ayrıca, destekleme alımları kapsamındaki ürünlerin fiyatının, tespit edilen fiyatın altına düşmemesi için devlet, çeşitli girişimlerde bulunmakta ve önlemler almaktadır. Destekleme alımlarında devletin girişimi, genellikle yarı resmi nitelikte-

(145) Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı, Türk Tarımında Gelişmeler, Ankara-1993, s.5.

(146) Yusuf Tuna, a.g.e. s.62.

(147) Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı, Türk Tarımında Gelişmeler, Ankara-1993, s.13,17.

(148) TZOB, a.g.r, s.137.

ki kooperatif birlikler (Çukobirlik, Fiskobirlik, Triş, Güneydoğu Birlik v.b.gibi) veya Toprak mahsulleri Ofisi aracılığıyla piyasaya girerek ürünleri satınalmak biçimindedir. Böylece serbest piyasada da o ürünlerin fiyatları, birliklerin alım fiyatları civarında işlem görmektedir. Destekleme alımlarında alım fiyatlarını Bakanlar Kurulu ve Yüksek Planlama Kurulu kararları veya bazı Bakanlara Bakanlar Kurulu kararları ile verilen yetkilere istinaden ilgili bakanın onayıyla belirlenerek ilan edilmektedir (149).

Serbest alımlara konu olan tarımsal ürünler, (meyve ve sebzeler, bazı bakliyatlar, yumru bitkiler, yem bitkileri, canlı hayvan, et, tavuk, yumurta v.b. gibi) serbest olarak pazarlarda, borsalarda ve toptancı hallerinde satılmaktadır. Devlet bu gibi ürünlerin alım, satım ve fiyatlandırma işlemlerine müdahale etmez. Dolayısıyla bu ürünlerin fiyat ve satış garantileri yoktur. Bu yüzden üreticiler bu ürünlerini pazarlamakta oldukça zorluk çekmekte ve çoğu zaman bunlar, değerinin altında bir bedelle aracı firmalar tarafından satın alınmaktadır.

Devlet, destekleme fiyat politikası ve alımları dışında ayrıca, üreticiye ucuz girdi temin etmek amacıyla, tarımsal girdilere yapılan sübvansiyonlara da başvurmaktadır. Devlet başta gübre olmak üzere, yem, zirai ilaç, tohumluk, damızlık hayvan gibi girdilerde tarım işletmelerini sübvansiyon ederek destek olmaktadır.

Destekleme ödemeleri; hayvancılık ve besicilik faaliyetleri için, Toplu Konut İdaresi Başkanlığına bağlı olan Geliştirme ve Destekleme Fonu'ndan yapılırken, diğerlerinde Para-Kredi ve Koordinasyon Kurulu'na bağlı olan Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu'ndan yapılmaktadır (150).

Türkiye'de uygulanan bu tarım politikaları, kısa vadede kısmen de olsa üreticiyi koruyabilmiştir. Ancak, bu politikaların önemli faydalarının yanında, devlet müdahalesinin amacının iyi belirlenememesinin etkisi ve uzun vadeli yapısal çözümlerin üretilmemesi nedenleriyle, tarım kesimindeki problemlerin halledilmesinde pek ilerleme sağlanamamış ve tarımda çalışan nüfusun gelir düzeyi diğer sektörlerin düzeyine çıkarılamamıştır. Aynı zamanda uygun bir yapısal sistem oluşturulmadığı için, uygulanan tarım politikalarının, tarım sektörünü sistematik bir biçimde, iyileştirmeye yol açacak bir çizgide yürümediği, hatta bu nedenle ortaya çıkan bazı sakıncaların giderilemediği görülmektedir. Örneğin, herhangi bir bölgede o yıl mahsul bolluğu olsa da, bazı işletmelerde ürünler mahvolmuş olabilir. Bu durumda bu işletmelerin sorununu, genel politika tedbirleriyle çözmek imkansızdır. Bu gibi sorunların çözüm yolu, Tarım Sigortası uygulamalarıdır. Bu ise ülkemizde henüz geliştirilememiştir.

Uygulanan tarım politikalarının ortaya çıkardığı diğer bir sorun da, ürün fiyatlarının belirlenmesinde siyasal iktidarların popülist yaklaşımları neticesinde,

(149) TZOB, a.g.r, s.138.

(150) TZOB, a.g.r, s.156.

politik çıkarın ekonomik hedeflerin önüne geçmesiyle, kaynak dağılımının bozulmasıdır. Öte yandan, bitkisel girdilerde sübvansiyon uygulanırken, hayvansal ürünler bu tür desteklerden yoksun bırakılmakta ve dolayısıyla uzun dönemde Türkiye Ekonomisi'nde, hayvancılığın ve hayvansal ürünlerin geliştirilmesi aleyhine bir ortam oluşturmaktadır.

Tarımsal gelir, tarıma verilen dolaylı destekler ile; kredi, destekleme alımı, borç affı, ihracat destekleri v.b. gibi verilen dolaysız desteklerden etkilenmektedir. Türkiye'de tarımsal gelirlerin düşük olmasının yanında ayrıca, bölgesel farklılıklardan doğan, tarımın kendi içinde gelir dağılımı bozukluğu sorunu vardır. Tarım kesiminin gelir düşüklüğünün en büyük nedeni, şüphesiz tarımda çalışan nüfusun % 47 gibi yüksek bir oranda olması ve bu nüfusun planlı bir şekilde diğer sektörlere aktarılamamasındandır. Bölgesel gelir dağılımı bozukluğu ya da farklılığı da, tarımsal koruma ve destek politikalarının belli bölgelere ağırlık verilerek eşitliksiz bir biçimde uygulanmasıyla, düşük gelirli bölgelerin diğer bölgelere göre daha geri bir teknoloji ile üretim yapması sonucunu doğurmuştur. Örneğin, tarımsal üretim değeri dikkate alındığında; Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgeleri en kötü durumdadır. Bu bölgelerde hem toprak dağılımı oldukça bozuk, hem de geleneksel üretim yapısı hakim durumdadır. Karadeniz ve İç Anadolu bölgeleri orta düzeyde, Akdeniz, Ege ve Marmara Bölgeleri ise nisbeten daha gelişmiş seviyede olan tarımsal bölgelerdir. Hatta Akdeniz Bölgesi, tarımsal üretim değeri bakımından Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin iki-üç katına yaklaşmaktadır. Öte yandan, kaynak kullanma miktarı ve maliyeti açısından, bölgeler arasındaki eşitsizliğin yanı sıra, işletme grupları arasında da bir farklılık vardır. Örneğin gelişmiş bölgelerde bile küçük üreticiler büyük üreticilere göre daha ağır bir faiz yükü altındadır. Çünkü, tarımsal kredi sağlayan kuruluşlar, daha çok büyük işletmelerin kaynak bulma sorunlarına yardımcı olurken, küçük işletmeler de bu ihtiyaçlarını, çok yüksek faizli tüccar ve tefeci kaynaklarından karşılamak durumundadır (151). Bu sorunların, salt uygulanan mevcut tarımsal destekleme politikalarıyla aşılması olanaksızdır. Zira, bu tip sorunların kökeninde yapısal bozukluk yatmaktadır.

Tarım sektörüne yönelik en önemli devlet müdahalelerinden biri de destekleme alımlarıdır. Bu politikanın devlete getirdiği çok ağır mali külfete rağmen, destekleme sisteminden kaynaklanan problemler nedeniyle, uygulama, amacına ulaşmamakta ve bu desteklemede kaynaklar çoğunlukla birliklere ve tüccara gitmektedir. Tarım Satış Kooperatifleri'nin ürün alım fiyatları çok yüksek olsa bile, alım yöntemlerindeki yanlış uygulamalar(örneğin, ürün bedellerinin geciktirilmesi v.b.gibi) dolayısıyla, üretici gelirine yansıyan iyileşme asgari düzeyde kalmaktadır. Ayrıca, özellikle tütün ekimi gibi devlet tarafından üretimi izne bağlanarak sı-

(151) Fatma Doğruel, Tarım Destekleme Politikaları ve Sonuçları: ABD,AT ve Türkiye, İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 1993-29, İstanbul-1993, s.72.

nırlandırılan tarımsal faaliyetlerde, izlenen yanlış politikalardan milli ekonomi de büyük zararlar görmekte ve önemli miktarlarda kaynak israfı söz konusu olabilmektedir. Bilhassa iktidarların politik çıkar amacıyla, ulusal ekonominin zararına sebep olacak biçimde de olsa, bu durumu kullanmak istemeleri nedeniyle, uygulama büyük oranda istirmara yolaçmakta (örneğin yaygın olarak bilinen şekliyle, ekim yapabilecek arazisi olmayan ve herhangi bir tarımsal faaliyette bulunmayan sermayedarlar, çok büyük miktarlarda ekim izni belgeleri alarak bu belgeleri köylü üreticilere kullandırmak suretiyle haksız kazanç sağlayabilmektedirler) ve böylece ihtiyaç fazlası alımı yapılması sonucu, arz talebi aştığı ve yeni pazarlar da bulunamadığı için, alınan tütünlerin büyük kısmı (1994 yılı tahminlerine göre, 850 milyon doları aşan değerde) yakılarak imha edilmektedir.

Türk tarımını etkileyen en önemli hadiselerden biri de, tarım ürünlerine yapılan yanlış ithalat politikalarıdır. Bu politikalar neticesinde hayvancılık, çeltikçilik ve muz üreticiliği büyük darbeler yemiş ve son zamanlarda da yaş sebze ve meyvecilik ile pamuk üreticiliği önemli boyutta dış rekabet tehdidi altına girmiştir.

Ülkemizde ve bütün dünyada tarım arazileri genişlememekte, aksine, erozyon, çoraklaşma, şehirleşme, sanayi ve turizm tesisleri gibi birçok nedenle gittikçe azalmaktadır. Özellikle kentleşme ve sanayileşme ile ilgili yatırımlar, yerleşim yerleri, en verimli tarım arazileri üzerinde kurulmakta ve böylece önemli bir tarımsal üretim potansiyeli yok olmaktadır. Dünya nüfusunun hızla artmasıyla gıda maddelerinin değeri de gittikçe artmaktadır. Bu bakımdan önemli bir stratejik değere sahip olan tarım ürünlerinin gelecekte petrolden çok daha değerli hale geleceği hesaba katıldığında, tarım arazilerinin, kısa vadede daha ekonomik olduğu görülse de, tarım dışı amaçlarla kullanımı devlet tarafından sınırlandırılmalı ve hatta önlenmelidir. Bu amaçla ülkemizde de Toprak ve Tarım Reformu yasalarında, verimli tarım arazilerinin tarım dışı amaçlara tahsisini kısıtlayıcı ve denetleyici hükümlere yer verilmiştir. Ancak ne yazık ki, bu hükümler, önce değiştirilerek etkinliği zayıflatılmış, sonra da yasa iptal edilmiştir. (152). Böylece tarım politikaları, iyi nitelikli tarım arazilerinin tahribi ve yok olması pahasına bir sanayileşme ve yerleşme politikasına yenik düşmüş ve topraklarımızı rasyonel kullanma imkanları ortadan kalkmıştır. Örneğin, çok verimli ve sulu bir arazinin üzerinde kurulan bir otomotiv fabrikasının açılışını yapan en üst düzeydeki devlet yetkilisinin, tesislerin böyle bir arazinin üzerine kurulmasının yanlış olmadığını vurgularken "bu arazide yetiştirilecek patatesler, iki adet Toyota otomobil etmez" anlamında bir ifade kullanması, ülkemiz açısından durumun vahametini göstermektedir.

(152) TZOB, *Tarım Arazilerinin Tarım Dışı Amaçla Kullanılmasını Önleme Tedbirleri Hakkında Rapor*, Türkiye Ziraat Odaları Birliği, Yayın No: 129, Ankara-Aralık/1980, s.3.

- ÜÇÜNCÜ BÖLÜM -

ALAN ARAŞTIRMASI

(Nizip İlçesi Tarım İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma)

3.1- NİZİP İLÇESİ TARIM İŞLETMELERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada araştırılmak istenen, bölge tarım işletmelerinin, nasıl bir kaynağa sahip olduklarını, bu kaynakları ne şekilde kullandıklarını ve üretim kararlarını nelere bağlı olarak aldıklarını, doğal yapının ve teknik tarımsal hizmetler veren kamu kurumları ile izlenen destekleme fiyat politikalarının bu işletmelerin kararları üzerindeki etkisini ortaya çıkarmaktır. Kısacası, işletmelerin yapıları, gelir ve verim durumları ve kararlarını alırken hangi faktörlerin etkisi altında kaldıkları incelenmektedir. Böylece işletmelerin gelişmişlik düzeyi de anlaşılabilir.

Araştırma beş bölümden oluşmaktadır. Girişten sonra araştırma ile ilgili verileri toplama ve değerlendirme metoduyla ilgili bilgi verilmekte, bunu, araştırma yönteminin tarımsal durumu hakkında genel bilgilerin verildiği üçüncü bölüm izlenmektedir, daha sonra da, araştırma sonucu elde edilen bulguların değerlendirmesi ve sonuç yer almaktadır.

3.1.1- Araştırmanın Kapsamı, Kullanılan Veriler ve Yöntem

Ülkemiz tarım işletmelerinde muhasebe kayıtları, envanter, mali kayıtlar ve fiziki üretim kayıtlarının tutulduğu bir sistem bulunmadığından, aynı zamanda işletme standartlarını ortaya koyacak araştırmalar da yeterli olmadığından dolayı, araştırmada kullanılan veriler, seçilen işletmelerde anket çalışması yapılarak elde edilmiştir. Ayrıca konuyla ilgili Nizip Tarım İlçe Müdürlüğü brifing raporları ile literatürlerden, çeşitli istatistikî yayınlardan ve ilgili kuruluşların dökümanlarından da istifade edilmiştir. Araştırmada, Tarım İlçe Müdürlüğü'nün, yaklaşık olarak ortalama verilerin elde edilebileceği konusunda önerdiği, farklı tarımsal üretim ve verim yapısına sahip iki bölgesinden beş ayrı köy, inceleme alanı olarak ele alınmıştır. (Altındağ, Cağıt, İkizce, Kurucahöyük ve Taşkesen köyleri)

Anket formunun hazırlanmasında, daha önce tarımsal işletmelerin ekonomik durumlarının tespiti ile ilgili olarak geliştirilmiş çalışmalardan, özellikle Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi öğretim üyelerinden Doç.Dr.Ahmet ÖZÇELİK'in eserlerinden ve bizzat verdiği ön bilgilerden de yararlanılarak, araştırma amacına uygun anket formu oluşturulmaya çalışıldı. Bu anket çalışmasında, Ekim-1994 tarihinde, köy muhtarları ve köyün ileri gelenlerinin verdiği bilgiler doğrultusunda seçilen altmış işletmeden, kendileriyle anket yapılmasını kabul eden 38 işletme üzerinde yapılan çalışmalar sonucu elde edilen veriler, araştırmanın esas materyalini oluşturmaktadır. Öte yandan, anket sorularının hazırlanması sırasında, köy ortamında toplumun, bireyleri (dolayısıyla işletme sahiplerini), davranış ve tutumları açısından etkiledikleri hesaba katılarak buna uygun seçenekler oluşturulmuştur. Araştırma bizzat araştırmacı tarafından yapılarak, bu sırada gözlemlerde bulunma ve derinlemesine mülakat fırsatından yararlanılarak sayısal verilerin alınamadığı

alanlarda yorum yapabilme olanağı sağlanmıştır.

Örneğe giren işletmelerde çiftçilerle yüzyüze yapılan görüşmeler sonucu doldurulan, tablo sorularla birlikte 75 adet civarında sorunun yer aldığı anket formları, işletme büyüklüklerine göre; 1 - 100 dekar, 101 - 250 dekar ve 251 dekardan fazla araziye sahip olan işletmeler şeklinde olmak üzere, farklı yapı ve özelliklere sahip olabilmeleri dolayısıyla üç gruba ayrılarak gözden geçirilip, gerekli hesaplamalar yapılmış ve bazı özet tablolar oluşturulmuştur. İncelenen işletmelerde aile tüketimine yönelik, sulu tarlaların küçük bölümlerinde üretilen ve genellikle pazara sunulmayan erik, kaysı, zerdali, incir, ceviz, domates, biber, patlıcan, soğan, sarımsak v.b. ürünler araştırmada değerlendirme dışında tutulmuştur. Bununla birlikte bu ürünlerin aile tüketiminden artan kısmı, işletmeciler tarafından ilçe pazarında satılmaktadır.

Araştırma kapsamına alınan işletmelerde kullanılan işgücünün cinsiyet, yaş ve eğitim durumu tespit edilmiş, ancak değişik yaşlardaki işgücünün, yıl içindeki çalışma miktarı ve çalışma gücü denk olmadığından, bunlar Tablo:4'deki normlara göre (153) erkek işgücü birimine çevrilmiştir (EİB).

Tablo : 4. İşgücünün Cinsiyet ve Yaş Gruplarına Göre İş Başarma Kudreti

Yaş	Erkek	Kadın
0 - 6	-----	-----
7 - 14	0,50	0,50
15 - 65	1,00	0,75
65 - +	-----	-----

İşletmecilerden anket ile bilgi toplamada, özellikle üretim, girdiler ve masraflarla ilgili bilgilere verilen cevapların gerçekliğe uygunluk oranının oldukça düşük olduğu gözlenmektedir. Bunun nedenleri, cevap verenlerin kendilerinin de yerine getirdikleri faaliyetler konusunda yeterli bilgiye sahip olmamaları, herhangi bir kayıt tutmuyor olmaları ve ayrıca çiftçilerin bazı kaygılarla sahip oldukları bilgileri eksik veya yanlış vermekte bir sakınca görmemeleridir. Örneğin bir çiftçinin açıkça ifade ettiği "başımı belaya mı sokacağım" gibi düşünceler, bize bölgedeki çiftçilerin mantaliteleri ile ilgili önemli ipuçları vermektedir. Böylece bazı sorulara alınan cevaplar, ya yetersiz kalmış, ya da yanıtsız kalmıştır. Bu alanlardaki eksiklikler, norm verilerden yararlanılarak giderilmeye çalışılmıştır. Bunun yanında, bazı uygulamalarda işletmelerin, değişik coğrafi ve ekonomik koşullara bağlı olarak farklı yapılara ve karmaşık uygulamalara sahip olmaları nedeniyle, özellikle yapılan faaliyetlerde uygulanan yöntemler ve nedenleri ile finansman, pazarlama, gelir durumları, eğitim-yayım, kooperasyon ve devletten beklentilerle ilgili sorulara verilen yanıtlardan,özet tablolar oluşturacak sayısal veriler elde edilemediğinden, bu konularda gözlem ve mülakatlara dayanan yorumlarla değerlendirme yapılmıştır.

(153) Ahmet Özçelik, a.g.e. s.3.

3.1.2- Araştırma Yöresinin Tarımsal Durumu Hakkında Genel Bilgiler (154)

3.1.2.1- Nizip İlçesinin Coğrafi Durumu

Nizip Güneydoğu Anadolu bölgesinin orta ıfırat bölümünde Gaziantep iline bağılı bir ilçedir. Doğuda Fırat Nehri sınır olmak üzere Birecik ilçesi ile güneyde Karkamış ilçesi ile batıda il merkezi ve kuzeyde Yavuzeli İlçesi ile çevrilmiştir.

İlçenin deniz seviyesinden yüksekliği 534 - 463 kodları arasındadır. Nizip E24 karayolu üzerinde olup Gaziantep ilinin 45 km. doğusunda, Türkiye-Suriye sınırının 32 km. kuzeyinde ve Fırat Nehrinin 15 km. batısındadır. Tarımsal üretiminin önemli bir kısmının gerçekleştirildiği Barak Ovasının kuzeyinde yer alan ilçe, kuzeyden güneye ve batıdan doğuya doğru eğimlidir.

3.1.2.2- İlçenin Nüfus Yapısı

1990 yılı nüfus sayımına göre Nizip ilçesinin toplam nüfusu 106.381 kişidir. Şehiriçi nüfusu 58.604, köyler ve bucak nüfusları toplamı ise 47.777 kişidir. Bunların toplam nüfus içindeki oranları ise sırasıyla şöyle, % 55,09 ve % 44,91'dir. İlçenin nüfusu 1950-1990 yılları arasında sürekli olarak artış göstermiştir.

1990 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre nüfusun % 49,43'ü erkek, % 50,57'si ise kadındır. Bu oranlar şehir nüfusu için sırasıyla şöyle, % 50,61 ve % 49,39'dur, köyler nüfusu ise % 47,97 ve % 52,03'dür. Görüldüğü gibi şehir nüfusunda erkek ve kadın nüfus oranları yaklaşık iken, köyler nüfusunda kadınların oranı erkeklerden daha fazladır. İlçenin nüfus yoğunluğu ise 102 kişidir.

3.1.2.3 - İklim, Sıcaklık ve Yağış Durumu

Nizip Güneydoğu Anadolu bölgesinde yer alması nedeniyle karasal iklimin etkisindedir. Fakat az da olsa Akdeniz ikliminin özellikleri de mevcuttur. Yaz mevsimleri kurak ve çok sıcak geçer. Yaz aylarının ortalama sıcaklığı 36 - 39 °C gibi yüksek değerler gösterir. Kış mevsiminde ise sıcaklık düşer ve yağışlı geçer, don olayı ise oldukça az görülür. Nizip'teki bu iklim yapısı Martene'a göre Akdeniz ikliminin step tipidir.(Akdeniz ikliminden karasal iklime geçiş). İlçede yıllık ortalama sıcaklık 16 °C civarındadır.

Yağışın yıllık ortalama miktarı, yirmi yıllık rasat dönemi içinde 456,6 mm. olarak tespit edilmiştir. En az yağış alan aylar, Haziran, Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarıdır. Buna karşılık en fazla yağış ise Aralık, Ocak ve Şubat aylarında olmaktadır. İlçenin güneyine gidildikçe yağış azalmakta kuzeyinde ise artmaktadır. Kar yağışı genellikle Ocak ve Şubat aylarında gerçekleşmekte ve 10 cm.'yi geçme-

(154) Nizip Tarım İlçe Müdürlüğü Brifing Raporları ve Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı Dosyaları.

mektedir. Yaz mevsiminin özelliği, çok sıcak geçmesinin yanısıra kurak da geçmesidir. Bunun en önemli nedenleri ise yağış azlığının yanısıra, nisbi nem oranının yaz aylarında düşük olmasıdır. Nizip ve çevresinde esen rüzgarlar kuzey, kuzey-batı ve batı vektörlüdür.

3.1.2.4 - Toprak ve Bitki Örtüsü

Toprak, kütlelerin aşınıp ufalanması ile oluşan en büyük canlı ortamıdır. Toprağın çeşitliliği ve derinliği tarımsal üretim açısından çok önemlidir. Toprağın bu çeşitliliği ve kalınlığı ise bölgenin arazi yapısı, iklim, coğrafya ve bitki örtüsü şartlarına bağlıdır. İlçe toprakları genel olarak killi, kireçli ve geçirgen kahverengi topraklardır. İlçenin güneyine inildikçe, toprak kalınlığı artmaktadır. Arazilerin % 11,9'u düz ve düze yakın eğimli, % 22,34'ü derin, % 22,7'si orta derin ve % 27,9'u sığ topraklardır. Yine arazilerin % 46,7'si orta, % 41'i ise şiddetli ve çok şiddetli erozyonun etkisi altındadır. Sulu tarım uygulanan sahaların 1.700 dekarında drenaj yetersizliği görülmektedir.

Doğal bitki örtüsünü maki ve step oluşturmaktadır. Makilik kısımlar, kuzeyde yüksek ve yağışın nisbeten bol olduğu bölgelerde yer almaktadır. Step sahaları ise doğu ve güney kısımlarda görülür. İlçede en çok rastlanan step bitkileri çoban pençesi, devediken, gevan, hezeran, sütleyen, yabani arpa, kekik ve keberdir. Keberin ticari değeri son zamanlarda oldukça artmıştır.

3.1.2.5 - İlçede Arazi Varlığı ve Tarımsal Üretim

Nizip ilçesinde arazilerin % 72'sinde tarımsal üretim yapılmaktadır. Toplam tarımsal arazinin dağılımı ise Tablo :5'deki gibidir:

Tablo : 5. Nizip İlçesinin Arazi Varlığı (Dekar)		
Tarım arazisi toplamı		590.610
A - Sulu (Top)	40.435	
B - Kuru (Top)	550.175	
Mera arazisi		125.000
Orman		28.000
Kullanılmayan arazi		2.600
TOPLAM ARAZİ		746.210

Kaynak : Tarım İlçe Müdürlüğü raporları

Tarım arazilerinin % 66,2'si I., II., III. ve IV. sınıflardan oluşmaktadır. Yukarıdaki arazi dağılımının yüzölçüme göre oranları da şöyledir; % 35,4'ü kuru tarım, % 4,9'u sulu tarım, % 0,4'ü bağ ve bahçe, 286.810 dekar olan ve ilçe yüzölçümünün % 22'sini kaplayan Antep Fıstığı yetiştiriciliği ilde en fazla Nizip'te yetiştirilmektedir. Bu miktar toplam Antep Fıstığı tarımının uygulandığı arazilerin % 57,2'sine tekabül etmektedir. Zeytincilik ise Gaziantep bölgesinde Kilis ilçesinden sonra en fazla tarımı uygulanan ilçe durumundadır ve % 9,1'lik alan kaplamaktadır.

Nizip ve çevresinin ekonomik kaynağı tarım ve tarıma dayalı sanayidir. İlçede Nizip Çayından başka bir akarsu ve göl olmadığı gibi taban suyu da oldukça derindir. Bu nedenle tarımsal faaliyetlerin önemli bir kısmı kuru tarım şeklindedir. Ancak Hancağız Barajının devreye girmesiyle (1991) yaklaşık 32.000 dekar tarım arazisi sulu tarıma açılmıştır.

Suyun azlığı ve dolayısıyla kuru tarım nedeniyle tarım ürünlerinin sayısı sınırlıdır. Bu arazilerin büyük kısmında antep fıstığı ve zeytin yetiştirilmektedir. Tarla tarımı olarak da arpa, kırmızı mercimek ve buğday ön sırayı almaktadır. Ayrıca kavun, karpuz, bamya, acur, nohut ve susam yetiştiriciliği de yapılmaktadır. Bunların dışında bahçe bitkisi olarak, üzüm, incir, badem, nar, ceviz, dut, erik, kaysı, zerdali, armut, ayva, elma, T. hurma, kiraz, şeftali, ve vişne; sebze olarak, domates, patlıcan, biber, hıyar, kabak, soğan, sarımsak, ıspanak, nane, turp, marul, maydanoz, havuç, bakla, Pazı ve taze fasulye; endüstri bitkisi olarak da pamuk tarımı yapılmaktadır.

Son yıllarda zeytin ağacı sayısında ve tahıl arazisi miktarında önemli bir azalma olmuş, bunların yerini, taban fiyat uygulaması ve ihracat imkanlarının artması nedeniyle ekonomik değeri artan, antep fıstığı tarımı almıştır. Yağışların azlığı ve düzensizliği kuru tarla ziraatinde oldukça olumsuz etkiye neden olmuştur. Bunun yanı sıra uzun süre aynı tohumluğun kullanılması nedeniyle, tohumluk vasfını kaybedip dejenere olması, toprak işlemenin, maliyetlerinin artması nedeniyle, yüzeysel bir şekilde yapılması ve böylece taban zeminin demirimsi sert bir tabaka oluşturması, topraktaki minerallerin zenginleşmesini sağlayan münavebe sisteminin uygulanmaması, yine maliyet yüksekliği ile finansman zorlukları nedeniyle gübreleme ve zirai mücadeleye gereken önemin verilmemesi ve de bilinçsizce uygulanması, kuru tarla tarımındaki önemli eksiklik ve sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.1.2.6 - İlçede Hayvan Varlığı

İlçede bitkisel üretim yanında, hayvancılık faaliyeti de ilçe ekonomisine katkısı bakımından önem taşımaktadır. İşletmelerde daha çok aile ihtiyacına cevap verecek seviyede koyunculuk, sığırcılık ve tavukçuluk faaliyeti yapılmaktadır. 1994 yılı verilerine göre ilçenin hayvan varlığı Tablo : 6'da gösterilmiştir.

Nizip'te bulunan koyunlar daha ziyade Hallik cinsi hayvanlardır. Sığırların çoğu yerli sarı ırk olmakla birlikte, Hollanda ve Honstein gibi kültür ırkı ve melez hayvanların sayısı da gün geçtikçe artmaktadır. İlçede kara kıl keçisi önemli miktarda varlığını korumaktadır. Kümes hayvanı olarak da genellikle yumurta tavukçuluğu hakimdir, bunun yanında önemli miktarda hindi, kaz ve ördek de yetiştirilmektedir. Et tavukçuluğu ise yoktur.

Hayvancılıkta işletmede üretilen yemlerle birlikte, sanayi yemi kullanımı da

Tablo : 6, Nizip İlçesinin Hayvan Varlığı (1994)

Hayvanın nev'i	Hayvan.Sayısı (Adet)
Sığır	3.500
At	2.572
Eşek	1.855
Koyun	42.000
Keçi	18.000
Tavuk	70.000
Hindi	9.000
Kaz	4.000
Ördek	1.000

Kaynak : Tarım İlçe Müdürlüğü Raporları

fazladır. Ancak kaba ve kesif yemin önemli bir kısmı satın alınarak kullanılmaktadır. Veteriner hizmetleri ise tamamen T.İlçe Müdürlüğü tarafından sağlanmaktadır.

3.1.2.7 - İlçede Tarım Alet ve Makinaları Varlığı

İlçede tarım alet ve makina kullanımı, işletmelerin sahip olduğu arazi yapısı ve miktarına göre farklılıklar göstermektedir. Orta ve dik eğimli arazinin hakim olduğu bölgelerde tarım tekniği oldukça ilkelidir. Bu bölgelerin birçok kısmı, traktörün kullanılamıyacağı dikliktedir, bu nedenle de toprak işlemede karasaban önemi hala korumaktadır. Orta eğimli arazilerde traktör kullanımı genel olarak uygulanmakta ise de aynı zamanda en az yılda bir kez karasabanla sürmek gerektiği inancı hakimdir. Düz ve düze yakın arazi yapısına sahip olan Barak Ovası bölgesinde ise mekanizasyon düzeyi oldukça yüksektir. Özellikle tarla tarımının hemen tüm işlemleri tarım alet ve makinaları kullanılarak gerçekleştirilmektedir. İlçede kullanılan tarım alet ve makina varlığı Tablo : 7 'de gösterilmiştir.

Tablo : 7, Nizip İlçesi Tarım Alet ve Makinaları Varlığı (1994)

Alet ve Makinanın Adı	Miktarı (Adet)
Traktör	870
Pulluk (Diskli)	175
Pulluk (Soklu)	638
Kültüvatör	810
Mibzer	234
Merdane	50
G.Dağıtıcısı	200
Römork	815
Ç.Biçme	91
Sapdöver	93
Karasaban	2 983
Sırt Pulv.	556
Pulv.	286
Motopomp	272

Kaynak : Tarım İlçe Müdürlüğü Raporları

İlçede traktör çeki gücüne sahip olmayan işletmeciler, bu makinalarla yapılacak işlerini ücret karşılığında köydeki traktör sahiplerine yaptırmaktadır. Trak-

törler aynı zamanda taşıma ve tarım dışı nakliyat gibi işlerde de kullanılmaktadır.

3.1.2.8 - İlçenin Ulaşım ve Pazarlama Durumu

İlçedeki tarımsal ürünler, Güneydoğu Birlik Tarım Satış Kooperatifi, Toprak Mahsulleri Ofisi ve Tekel gibi kurumlara satılmakla birlikte tüccara da satılmaktadır. Meyve ve sebze ürünleri ilçe ve il toptancı haline pazarlanmaktadır. Tarımsal girdiler de Türkiye Ziraî Donatım Kurumu, T.C.Ziraat Bankası ve serbest piyasadan da temin edilebilmektedir.

İlçenin bütün köylerine ulaşım her mevsimde mümkün olup, asfalt yol miktarı oldukça azdır. Hemen tüm köylerden Nizip'e ve birçokundan da Gaziantep'e günlük köy servisleri vardır. Çiftçiler küçük miktarlardaki taşıma işlerini ve bireysel ulaşım ihtiyaçlarını bu servisler aracılığıyla gidermektedirler. Ancak hasat dönemlerinde çiftçiler ürünlerini, genellikle işletmeye ait traktörlerle, diğer bir kısmı da kiralanarak tutulan traktör ya da pikaplarla yapmaktadırlar.

3.1.3- Araştırma Bulguları

3.1.3.1 - İncelenen İşletmelerin Yapısı ve Kaynak Kullanım Durumları

3.1.3.1.1 - İncelenen İşletmelerde Nüfus yapısı ve İşgücü Durumları

Tarımsal faaliyeti yürüten işgücünün kaynağının nüfus olması sebebiyle önemi büyüktür, ancak nüfus miktar ve oranlarını belirtmeden önce işgücü kullanımında son dönemlerde meydana gelen sosyolojik durum değişikliklerine değinmekte yarar var. Köylerde yaşayan tarım işletmecileri, yaptıkları üretim faaliyetleri ile, aile içi tüketim ihtiyacını karşılama ve geçim sağlama amacını taşımaktadır. Bu nedenle, son yıllarda gittikçe zorlaşan ülkenin ekonomik koşulları ile, bilinçsiz kullanım sonucu verimsizleşen arazilerden elde edilen reel gelirin düşmesi sonucu çiftçilerin, gelir düzeylerini korumak amacıyla, sahip oldukları işgücünün bir kısmını tarım dışı faaliyetlere kaydırma eğiliminde oldukları gözlemlenmektedir. Bu durumdaki birçok işletmecilerin meslek gruplarından birkaçını bir arada gerçekleştirdikleri görülmektedir. Ancak faaliyetlerin içiçeliği, konunun açıklıkla incelenmesinin önünde bir engel oluşturmaktadır. Örneğin bazı büyük aile niteliğindeki işletmelerde duruma göre üç erkek, aynı veya farklı iş alanlarından gelir sağlamaktadır. Bu meslekler genellikle, el sanatlarının dışında inşaat işçiliği, ustalık, şoförlük, memurluk, fabrika işçiliği, bakkallık, bekçilik ve tarım - hayvancılık ürünleri ticareti gibi işlerdir. Aynı zamanda bu gibi mesleklere genellikle genç nüfusun yönelmesi, yeni evlenen gençlerin kendilerine ayrı bir aile ortamı ve geçim kaynağı bulma eğilimi, bu kesimin, özellikle dik yamaçlı tarım arazisine sahip olan bölgelerde, tarımsal faaliyetlerden tamamen kopmasına, kente göçe ve tarım arazilerinin de yaşlı nüfusa terkedilmesine yolaçmaktadır.

İncelenen işletmelerde ortalama aile nüfus miktarı 7,5'tur. Bunun 3,58'i erkek, 3,92'si ise kadındır, yani kadın nüfus sayısı erkeklerden fazladır. İşletme büyüklük gruplarına göre ise, 1-100 dekar büyüklük grubundaki işletmelerde ortalama aile nüfus miktarı 5,64 , 101-250 dekar büyüklük grubundaki işletmelerde 7.42, 251 dekar ve daha büyük işletmelerde ise ortalama 14,64'dür. Görüldüğü gibi arazi genişliği arttıkça ortalama nüfus miktarı da artmaktadır. (Tablo:8)

Tablodan da görüleceği gibi yaş gruplarına göre nüfusun büyük çoğunluğunu, 15 - 64 yaşları arasındaki nüfus oluşturmaktadır (% 65,96). 7 - 14 yaş grubu % 19,30 ile ikinci sırada yer alıyor. Esas işgücünü oluşturan bu iki grubun toplamına baktığımızda, % 85,26 gibi yüksek bir oranla, incelenen işletmelerin sahip olduğu işgücü potansiyelini göstermektedir. 0 - 6 yaşları arasındaki nüfusun oranı % 10.88 , 65 yaş ve yukarısı ise % 3,86'dır.

İncelenen işletmelerde 7 ve daha yukarı yaşlardaki nüfusun, işletmeler ortalamasına göre % 84,65'i okuma yazma bilmektedir. Bu oran erkeklerde % 93,55 ve kadınlarda % 76,15'tir (Tablo:9).

Tablo : 8, İncelenen İşletmelerin Nüfus Miktarı, Nüfusun Yaş Grubu ve Cinsiyete Göre Dağılımı

Yaş Grup- ları	İşletme		Büyüklük		Grupları		İşletmeler Ortalaması									
	1 - 100		101 - 250		251 - +		Erkek	Kadın	Toplam	Ad.	%					
	Erkek	Kadın	Toplam	Ad.	%	Erkek						Kadın	Toplam	Ad.	%	
0 - 6	0,22	0,30	0,52	9,23	-	0,11	0,11	1,49	1,16	1,83	2,99	20,46	0,32	0,50	0,82	10,88
7 - 14	0,52	0,56	1,08	19,23	0,44	0,88	1,32	17,91	1,50	1,50	3,00	20,46	0,66	0,79	1,45	19,30
15 - 64	2,09	1,78	3,87	68,64	2,55	3,00	5,55	74,62	3,83	4,33	8,16	55,68	2,47	2,47	4,95	65,96
65 - +	0,04	0,13	0,17	3,08	0,22	0,22	0,44	5,98	0,33	0,16	0,49	3,40	0,13	0,16	0,29	3,86
Toplam	2,87	2,77	5,64	100,00	3,21	4,21	7,42	100,00	6,82	7,82	14,64	100,00	3,58	3,92	7,50	100,00

Tablo: 9. İncelenen İşletmelerde 7 ve Daha Yukarı Yaştaki Nüfusun Okuma-Yazma Oranlarının, Cinsiyete Göre Dağılımı

İşletme Büyüklük Grupları	Erkek %	Kadın %	Toplam %
1 - 100	93,44	70,17	82,20
101 - 250	89,65	81,08	84,84
251 - +	97,06	80,55	88,57
İşletmeler Ortalaması	93,55	76,15	84,65

Görüldüğü gibi erkek nüfusun okur-yazarlık oranı daha yüksektir. Okuma yazma bilen nüfusun % 19,53'ü öğrenci, % 74,42'si ilk okul, % 3,26'sı orta okul, % 2,33'ü lise ve % 0,46'sı yüksek okul mezunudur. İşletme büyüklük gruplarına göre okur-yazarlık oranı ise, 1-100 dekar büyüklükteki işletmelerde ortalama % 82,20, 101-250 dekar grubunda % 84,84 ve 251 dekardan büyük işletmelerde % 88,57'dir. İşletme büyüklüğü arttıkça okur-yazarlık oranını da arttığı görülmektedir. Lise ve yüksek öğrenim görenler genellikle tarım dışı işlerde çalışmaktadırlar. Tarım ile ilgili veya ticaretle ilgili eğitim alan işgücüne rastlanmamıştır. Ancak bazı işletmeciler YAYÇEP yayınlarını takip ettiklerini söylediler de, çiftçiler buradan aldıkları bilgilerden çok, kendi çevrelerinde geçerli olan uygulamaları uygulamaktadırlar.

Araştırma kapsamına giren işletmelerde, nüfusun yaş grupları ve cinsiyet bakımından iş başarma kudretleri gözönünde bulundurularak (Tablo: 4'deki verilere göre) yapılan hesaplamalarda işgücü varlığı, işletmeler ortalamasında 5,26 erkek işgücü birimidir (EİB). İşletmeler büyüdükçe, sahip oldukları işgücü miktarı da artmaktadır. 1-100 dekar büyüklükteki işletmelerde işgücü varlığı 3,91 (EİB) iken bu miktar, 101-250 dekar büyüklük grubunda 6,52'ye ve 251 dekardan büyük olan işletmelerde ise 8,54'e çıkmaktadır. (Tablo:10)

Tablo: 10. İncelenen İşletmelerde EİB Cinsinden İşgücü Varlığı ve Mevcut İşgücü Miktarının İşletme İhtiyacına Göre Kullanım Durumu

İşletme Büyüklük Grupları	İşletme Başına Düşen EİB	Yıllık EİG Saati (*)	İşletmelerin Yıllık İşgücü İhtiyacı (**)	İşgücü Fazlalığı	Oran %
1.	2.	3.	4.	5. (3-4)	6. (5/3)
1 - 100	3,91	9.384	1.564	7.820	83,33
101 - 250	6,52	15.684	4.922	10.726	68,39
251 - +	8,54	20.496	16.715	3.781	18,45
Ortalama	5,26	12.624	4.335	8.289	65,66

(*) EİB'nin 300 günlük toplam işgücü miktarı (1x 2.400).

Günlük çalışma süresi sekiz saat olarak hesaplanmıştır. (TİGS)

(**) İbrahim Aksöz, a.g.e, s.189'daki norm verilerin ortalaması alınarak hesaplanmıştır.

Tarımsal işletmelerde yıllık çalışma günleri hava koşullarına bağlı olarak normalden daha azdır. Ancak araştırmanın yapıldığı bölgede yağışlı günlerin az olması ve soğuk havanın kısa sürmesi nedeniyle nisbeten çalışma günleri sayısı fazladır. Bir başka açıdan şunu söyleyebiliriz, yıl içerisinde çalışılamıyacak günler sayısı en fazla 65 gündür. Bu, tespit edilen bir yıl içindeki çalışılabilecek 300 gün ile, günlük çalışma süresinin (8 saat) çarpımı sonucu bulunan değer, yıllık tarım işgücü saati oluşturmaktadır (2.400 Tigs). Bu değer ile sahip olunan erkek işgücü biriminin çarpılması neticesinde de işletmelerin, yıllık toplam potansiyel erkek işgücü miktarını saat cinsinden bulmuş oluruz (Tigs). Buna göre Tablo:10'da görüldüğü gibi, 1-100 da. büyüklükteki işletmelerde 9.384 Tigs, 101-250 da. büyüklük grubunda 15.684 Tigs, 251 da. ve daha büyük işletmelerde ise 20.496 Tigs ve işletmeler ortalamasında ise 12.624 Tigs işgücü miktarı mevcuttur.

İncelenen işletmelerin tarımsal ve hayvansal üretimleri için gereken işgücü ihtiyaçları norm verilere göre hesaplanmıştır (155). Buna göre 1-100 da. büyüklükteki işletmelerde 1.564 Tigs, 101-250 da. büyüklük grubunda 4.922 Tigs, 251 da. ve daha büyük olan işletmelerde 16.715 Tigs ve işletmeler ortalamasında ise 4.335 Tig saati yıllık işgücü ihtiyacı vardır. Bu duruma göre işgücü miktarındaki fazlalık işletme genişliklerine göre şöyledir: 1-100 da. büyüklük grubunda % 83,3, 101-250 da. grubunda % 68,55 , 251 da. ve daha büyük işletmelerde % 18,44 ve işletmeler ortalamasında da % 65,60. Bu rakamlara pazar günleri dahil edilmemiştir. Bu oranda işgücü fazlalığı görünmesine rağmen, incelenen işletmelerin birçoğu, özellikle iş azamisinin olduğu hasat dönemlerinde, işlerinin zamanında yapılması için zorunlu olarak ücretli işçi çalıştırmaktadır. Ancak yaklaşık olarak, işgücünün ortalama % 25'inin tarım dışı işlerde çalıştığı gözönüne alındığında, işgücü fazlalığı % 40,65'e düşmektedir.

3.1.3.1.2 - İncelenen İşletmelerde Arazi Varlığı ve Parçalanma Durumları ile Mülkiyet ve Tasarruf Şekilleri

Arazi varlığı tarımsal işletmeciliğin ana kaynağı olması. bir üretim faktörü olarak kıt ve artırılmaz olması bakımından büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle tarım işletmelerinin işletmecilik başarıları büyük ölçüde, sahip olduğu toprağı rasyonel bir şekilde değerlendirmesine bağlıdır. Bu ise arazi mülkiyet ve tasarruf şekli ile yakından ilgilidir. Araştırılan işletmelerde mülk arazi kullanımı yaygın ise de arazinin aşırı derecede bölünmüşlüğü ve ortalama arazi büyüklüklerinin oldukça düşük olması, modern tarım tekniğinin yaygınlaştırılmasına ve produktivitenin sağlanmasına ciddi bir engel olarak görülmektedir. Tablo:11'deki verilere göre incelenen işletmelere ait olan arazi parsel sayısı ortalama 9,82 parçadır. Türkiye ortalaması 5 parçadır (156) Yine bu arazilerin herbir parçasının ortalama bü-

(155) İbrahim Aksöz, a.g.e, s.189'daki norm verilerin ortalaması alınarak hesaplanmıştır.

(156) Yusuf Tuna, a.g.e, s.82.

Tablo: 11. İncelenen İşletmelerde Arazilerin Büyüklüğü ve Parçalanma Durumu

İşletme Büyüklük Grupları da. 1.	İşletme Arazisi Miktarı da. 2.	Ortalama Parça Sayısı (adet) 3.	Bir Parçanın Ortalama Büyüklüğü da. 4. (2/3)
1 - 100	43,30	6,69	6,47
101 - 250	149,66	13,22	11,32
251 - +	433,34	16,66	26,00
Ortalama	130,08	9,82	13,25

yüklüğü ise 13,25 dekadır. İşletme büyüklüklerine göre de, 1-100 da. büyüklük grubunda 6,69 adet olan ortalama parça sayısına karşılık bir parçanın ortalama genişliği 6,47 da.dır. 101-250 da. grubunda parça sayısı 13,22, ortalama arazi genişliği 11,32 dakar iken 251 dekardan büyük işletmelerde 16,66 adet olan parça sayısına karşılık ortalama parça büyüklüğü de 26 dekadır. İşletme genişliği arttıkça parça sayısı ile birlikte bir parçanın ortalama genişliği de artmaktadır. Görüldüğü gibi incelenen işletmelerde ortalama parça sayısı Türkiye ortalamasının iki katına yakındır.

Yapılan anket çalışmasından elde edilen verilerde mülk arazi miktarları, işletme genişliklerine göre, 1-100 da. büyüklük grubuna giren işletmelerde ortalama 42,82 dekar, 101-250 da. grubunda 149,66 da., 251 dekardan büyük işletmelerde 450 da. ve işletmeler ortalamasında da 132,42 dekadır (Tablo:12). Bilimsel tanımlara göre işletme arazisi, mülkiyet bağları dikkate alınmaksızın çiftçi ailesi

Tablo : 12. İncelenen İşletmelerde Arazi Mülkiyet ve Tasarruf Şekli

İşletme Büyüklük Grupları da. 1	Mülk Arazi da. 2.	Kira & Ortaklığa Tutulan Arazi da. 3.	Kira & Ortaklığa Verilen Arazi da. 4.	Kullanılan Arazi Miktarı da. 5. (2+3)-4
1 - 100	42,82	0,87	0,39	43,30
101 - 250	149,66	-	-	149,66
251 - +	450	-	16,66	433,34
Ortalama	132,42	0,53	2,17	130,08
Oran (%)	100,00	0,40	2,21	98,23

tarafından işletilen toplam arazi miktarıdır (157). Yapılan hesaplamada, mülk araziler ile ortaklığa işlenen arazi miktarının toplamından, ortaklığa veya kiraya verilen arazi miktarı düşülerek işletme arazisi bulunmuştur. İncelenen işletmelerde, işletme başına düşen ortalama arazi miktarı 130,08 dekar olarak Türkiye ortalamasının (64,00 da) üzerindedir (158).

İncelenen işletmelerde Kiracılık uygulamalarına hiç rastlanmazken, nadir

(157) Ahmet Özçelik, Ankara Şeker Fabrikası Civarındaki Şeker Pancarı İle Buğday İçin Fiziki Üretim Girdileri ve Üretimin Fonksiyonel Analizi, Ank.Ünv.Zir.Fk. Yayın No: 1113, Ankara-1989, s.25.

(158) TOKİB, Türk Tarımında Gelişmeler, Ankara-18 Kasım 1993, s.31.

olarak görülen ortakçılık girişimleri de daha çok, işgücü ihtiyacının fazla olması nedeniyle sulu tarım yapılan nane tarımında, yani 1-100 da. büyüklük grubundaki işletmeler arasında görülmektedir. İşlediği toprağı az olup işgücü fazlası olan işletmeciler ortakçılığa talip olmaktadır. Tablo:12'de de görüldüğü gibi mülk arazi kullanım oranı, işletmeler ortalamasında % 98,23'tür. Ortaklığa tutularak işlenen arazilerin oranı % 0,40 ,ortaklığa verilen arazilerin oranı ise % 2,21 dir. Buradan da anlaşılacağı üzere, işletmelerde ortakçılık girişimlerinde arz talepten fazladır. Bu da, gizli işsizliğin, bir "çalışma isteksizliği" alışkanlığına yol açmasından doğan bir sonuç gibi görünmektedir.

3.1.3.1.3 - İncelenen İşletmelerde Arazi Nevî'leri ve Yetiştirilen Ürünler

İşletmelerde arazi çeşidi olarak yaygın bir şekilde antep fıstığı, zeytin ve tahıl arazilerine rastlanmaktadır. Bunların dışında, bağ ve bahçe arazileri mevcuttur. İşletme arazileri içinde antep fıstığı ve zeytinlik alanları genellikle iç içe olup, % 55,35'lik bir oranla en fazla yer almaktadır. Bundan sonra tarla arazileri % 33,87 ile ikinci sırada yer alırken üçüncü olarak % 10,76 oranında bağ, ve son olarak da % 0,17 nispetinde meyve bahçesi arazileri bulunmaktadır.(Tablo:13)

Tablo : 13.İncelenen İşletmelerde Arazi Nevî'leri

İşletme Büyüklük Grupları	Tarla Arazisi			Meyve Bahçesi da.	Fıstık ve Zeytinlik da.	Bağ da.	Arazi Toplamı da.
	Sulu da.	Kuru da.	Toplam da.				
1 - 100	0,96	5,91	6,87	0,33	33,37	3,13	43,3
101 - 250	0,66	53,88	54,55	0,11	84,54	10,44	149,66
251 - +	-	170,83	170,83	-	204	58,50	433,33
Ortalama	0,74	43,32	44,05	0,22	72	14	130,08
Oran (%)	1,66	98,34	33,87	0,17	55,35	10,76	100,00

İncelenen işletmelerde sulu arazi oranı, tarla arazilerinin % 1,66'sı kadar olup, 251 dekardan büyük olan işletmelerde rastlanmamıştır. Sulama yapılan bu az miktardaki arazilerin su kaynağı, köylülerin kendi ilkel yöntemleri ve kısıtlı imkanlarıyla kullandıkları taban suyudur. Tarla arazilerinin geriye kalan çoğunluğu % 98,34 oranında kuru tarla arazisidir ve genellikle müanavebesiz olarak arpa tarımı yapılmaktadır. Ancak arpa ve zeytin arazilerinin yerine son zamanlarda ekonomik değeri artan antep fıstığı ve bağ arazisi tesis etme eğilimi artmıştır. Bunun en önemli nedeni ise Güneydoğu tarım satış kooperatifinin ihracat imkanlarını artırmasıyla oluşan yüksek fiyatlar ve taban fiyatı uygulaması ile nispeten zeytin ve arpa tarımına göre maliyetinin ve işgücü ihtiyacının düşük olmasıdır. Ancak, yeni tesis edilen antep fıstığı arazisinden en erken 7 yıl sonra (bilimsel uygulamalarla 4 yıl sonra) mahsul alınmaktadır. Bununla birlikte uygulanan yanlış yöntemlerle mevcut antep fıstığı arazilerinin verimsizleşmesi sonucu 2, bazan 3 yılda bir mahsul alınması, son bir yıldır antep fıstığı ağaçlarında zararlılarla mücadelede başa-

rının sağlanamaması ve GAP projesi çerçevesinde bölgeye devletin, sulama da dahil, altyapı yatırımları yapacağı beklentisi, işletmelerin iç tüketim ihtiyacının karşılanması ve ürün çeşitliliği ile pazarlama imkanlarının artması gibi nedenlerle, her işletme, arazisinin bir kısmını tarla arazisi olarak bırakmaktadır. İşletmelerde nadasa bırakılan arazi oranı son yıllarda gittikçe düşmektedir, ancak bunun karşılığında münavebe uygulaması yapılmadığı için tarla arazilerinin verimi de gittikçe düşmektedir. İşletmeler ortalamasına göre arazilerin % 8,42'si nadasa bırakılmaktadır. Bu oran, 1-100 da. büyüklük grubundaki işletmelerde % 0,65, 101-250 da. büyüklük grubunda % 5,55 ve 251 dekardan büyük işletmelerde de % 9,80'dir. İşletme büyüklüğü arttıkça nadas oranının da buna paralel olarak arttığı görülmektedir.

Araştırma yöresinde, sadece sulu arazilerin bulunduğu işletmelerde az miktarda meyve ve sebze tarımı yapılmaktadır. Bu ürünler esas olarak iç tüketime yönelik olup, aile tüketiminden artan miktar, ilçe veya il toptancı haline götürülerek pazarlanıyor. Ancak sebze üretimi, iç tüketimden artmadığı için, parasal gelir kaynağı olmaktan uzaktır. Sulu arazilerde de ekonomik değeri fazla olan ve bir kez ekildikten sonra beş yıl arka arkaya, yılda üç kez olmak üzere, ürün veren nane tarımına geçilmek amacıyla meyve bahçelerinin sökülmesi ile karşılaşılmaktadır.

3.1.3.1.4 - Arazi Varlığı İle İşgücü ve Çeki Gücü Arasındaki İlişkiler

İşletmelerin yapılarını ve entansitesini belirleyen en önemli faktörün, arazi miktarı ile nüfus ve alet-makina varlığı arasındaki ilişki olduğu söylenebilir. Tablo:14'de görüldüğü gibi işletmeler ortalamasına göre erkek işgücü birimine düşen arazi miktarı 24,72 dekardır. İşletme büyüklüğü arttıkça işgücü birimine düşen arazi miktarı da artıyor. I. grup işletmelerde EİB'ine düşen arazi miktarı 11,06 da. iken, II. grup işletmelerde 22,93 da. ve III. grup işletmelerde de 50,73 dekardır. Bir dekara düşen işgücü miktarı ise, yıllık 97,11 tarımsal işgücü saatidir. Bunun işletme genişliğine göre dağılımı da şöyle: 1-100 da. işletme büyüklüğünde bir dekarlık bir arazi miktarına yıllık 216,87 TİGS, 101-250 da. büyüklüğündeki işletmelerde 104,67 TİGS ve 251 dekardan büyük olan işletmelerde ise 47,31 TİGS düşmektedir.

Çeki gücüne (159) gelince, işletmeler ortalamasında bir işletmeye 0,50 ad. traktör, bir başka ifadeyle ortalama 2 işletmeye bir traktör düşmektedir. Bu oran, 1-100 da. grubundaki işletmelerde yaklaşık 6 (1/0,17) işletmeye bir traktör, 101-250 da. büyüklüğündeki işletmelerde ortalama 1,3 (1/0,77) işletmeye bir traktör, 251 dekardan büyük işletmelerde de bir işletmeye 1,33 adet traktör, şeklindedir (Tablo:14). İşletme başına düşen traktör varlığına göre 1-100 da büyüklükteki işletmelerde yıllık 156,91 traktör saat , 101-250 da. grubunda 710,71 traktör saat,

(159) Tarım işletmelerinde, çift sürme, taşıma, ulaşım v.b. gibi işleri gören hayvan veya makinalar çeki gücü olarak adlandırılır.

Tablo : 14, İşletmelerde Arazi Varlığı İle İşgücü ve Çekigücü Arasındaki İlişkiler

İşletme Büyük­lük Grupları da.	ElB'ine Düşen Arazi Miktarı (da/ElB)	Dekara Düşen İşgücü Miktarı (Tİgs/da)	İşletme Başına Düşen Traktör Sayısı (Trkt.ad/İşlt.ad)	Traktör Başına Düşen Arazi Miktarı (da/Trkt.ad)
1 - 100	11,96	216,87	0,17	249
101 - 250	22,93	104,67	0,77	192,43
251 - +	50,73	47,31	1,33	325
Ortalama	24,72	97,11	0,50	260,16

251 dekardan büyük işletmelerde de 1.135,82 traktör saat traktör ceki gücü mevcuttur (Hesaplamalarda, bir traktörün tam kapasitede I. ve II. grup işletmelerde yılda 923 saat çalışabileceği, III. grupta ise 854 saat kullanılabileceği esas alınarak, bu değerler ile işletme başına düşen traktör sayıları çarpılarak mevcut traktör çeki gücü bulunmuştur)-(160). Fakat bu traktör çeki gücü miktarı ancak % 30-40 civarında değerlendirilebilmektedir.

İncelenen işletmelerde bir traktöre düşen ortalama arazi miktarı 260,16 dekadır. I.grup işletmelerde bir traktöre 249 da. düşerken, II. grup işletmelerde 192,43 da. ve III. grupta da 325 da. düşmektedir. 1991 genel tarım sayımına göre Türkiye ortalamasında bir traktöre yaklaşık 340 da. arazi düşüyor (161). Bu oran, Dünya ortalamasında 548 dekadır (162). Bu verilerle İncelenen işletmeleri karşılaştırdığımızda, Dünya ve Türkiye ortalamasına göre daha iyi gibi görünüyorsa da gelişmiş tarım tekniklerinin uygulandığı Hollanda, Japonya v.b. ülkelerin ortalamalarına göre 5-6 misli daha düşüktür (bkz.Tablo:2). Niceliksel olarak durum bu iken, bir traktörden elde edilen katma değer bazında bir karşılaştırma yapıldığında aradaki fark daha da artacaktır.

3.1.3.1.5 - İncelenen İşletmelerde Sermaye Yapısı

Tarımsal üretimin gerçekleştirilmesinde kullanılan muhtelif sermaye unsurlarının birbirlerine göre olan durumları, işletmelerin rantabl çalışıp çalışmadıklarını gösterir. Bitki ve hayvan yetiştiriciliği ile mamuleciliği birlikte yapan normal bir tarım işletmesinin, organize ve rasyonel bir şekilde çalışabilmesi için, toplam sermayenin % 25'ini toprak, % 25'ini bina, % 25'ini hayvan varlığı, % 10'unu alet ve makineler, % 10'unu malzeme ve mühimmat ve % 5'ini de para sermayesi oluşturmalıdır (163). İşletmelerin yapısına ve üretimin ağırlık noktasına göre bu oranlar değişiklikler gösterebilir.

İncelenen işletmelerde ise toplam sermayelerinin % 71,41'ini toprak sermayesi oluşturuyor (Tablo:15). Diğer sermaye çeşitlerinin oranları ise; bina sermaye-

- (160) Ahmet Özçelik, Tarım İşletmelerinde Teknik Gelişmenin Optimal İşletme Organizasyonlarına Etkisinin Araştırılması, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayın No: 49, (Doktora Tezi), Ankara-1985, s.62.
(161) DİE Tarım İstatistikleri Özeti-1991, s.2.
(162) FAO Production Yearbook-1992, Vol: 46, Bölüm I ve 109.
(163) A.Fethi Açıl-Rasih Demirci, a.g.e, s.162.

si % 8,62, hayvan sermayesi % 1,43 alet ve makinalar % 7,23, depodaki mahsul ve bitki sermayesi % 1, yardımcı maddeler ve ev eşyası % 3,78 ve para sermayesi de % 6,76'dır. Görüldüğü gibi sermaye çeşitlerinin toplam sermaye içindeki oran-

Tablo :15. İncelenen İşletmelerde, Sermaye Çeşitlerinin Toplam Sermaye İçindeki Oranları ve İşletme Başına Düşen Öz Sermaye Miktarı (*)

Sermaye Çeşitleri	İşletme Büyüklük Grupları			İşletmeler Ortalaması	
	1 - 100	101 - 250	251 - +	İşletme Başına Düşen Ortalama Sermaye Mikt. (1000TL)	Toplam Sermayeye Oranı %
	Toplam Sermayeye Oranı %	Toplam Sermayeye Oranı %	Toplam Sermayeye Oranı %		
Toprak Serm.	65,79	71,48	75,44	1.920.776	71,41
Bina Sermayesi	17,46	8,22	2,47	231.921	8,62
Hayvan Serm.	1,71	1,17	1,41	38.578	1,43
Alet & Makinalar	4,76	7,75	8,67	194.526	7,23
Depodaki Ürün	0,19	0,84	-	7.895	0,29
Bitki Sermayesi	1,11	0,68	0,43	18.987	0,71
Yardımcı Madd.	0,30	0,23	0,25	6.910	0,26
Ev Eşyası	5,01	3,48	2,46	94.737	3,52
Para Sermayesi	3,69	6,24	9,31	181.579	6,76
Tolam Aktifler	100,02	100,09	100,46	2.695.909	100,23
Borçlar	0,02	0,09	0,46	6.210	0,23
Öz Serm. Oranı	100,00	100,00	100,00	-----	100,00
Öz Serm.1000TL	1.348.495	3.155.605	7.094.617	2.689.699	-

(*) Verilerin hesaplanmasında 1994 yılı fiatları ve işletmecilerin beyanı esas alınmış olup, amortismanlar değerlendirmeye tabi tutulmamıştır.

larının dağılımı oldukça dengesiz. Diğer bir ifade ile mevcut toprağın rasyonel bir şekilde değerlendirilmesi için gereken bina, hayvan ve makina sermayeleri yeter-siz. Bu da, ya mevcut kaynakların büyük bir kısmının atıl kalmasına ve/veya ba-zı işlerin zamanında yapılmamasına ve dolayısıyla verimde % 32 ile % 50 arasında kayba yol açacak potansiyel bir neden oluşturuyor(164).

İşletme başına düşen ortalama öz sermaye miktarı 2.695.909.000 TL.'dir. (1\$ = 35.000 TL.). İşletme büyüklük gruplarına göre ise, I. grupta işletme başına orta-lama 1.348.495.000 TL, II. grupta 3.155.605.200 TL. ve III. grupta da 7.094.617.000 TL. düşmektedir. İşletmelerin bu sermayelerinin kârlılığını hesap-lamak için rantabilite oranını bulmaya ihtiyaç vardır. Rantabilite, bir işletmenin belirli bir süre içerisinde elde ettiği kârın, öz sermayesine oranıdır (incelenen işlet-melerde kredi kullanımı, değerlendirmeyi etkilemiyecek boyutlarda az olduğundan ve detaylı bilgi verilmediğinden dolayı, tarımsal gelir net kâr olarak kabul edilmiş-tir). Buna göre formül şu şekilde yazılabilir:

$$\text{Rantabilite} = \frac{\text{Net Kâr} \times 100}{\text{Öz Sermaye}}$$

(164) A.Fethi Açıl-Rasih Demirci, a.g.e, s.155.

Tablo:20'de yer alan veriler bu formüle uygulandığında rantabilite oranları: 1-100 da. büyüklük grubundaki işletmelerde % 3,54 , 101-250 da. grubunda % 2,28 , 251 dekinden büyük işletmelerde % 3,19 ve işletmeler ortalamasında da % 3,08 olarak bulunur.

3.1.3.2 - Girdi Kullanım Durumları

Tarımda üretimin artırılmasını ve verimliliği belirleyen etmenler, arazi ve işgücü gibi kaynakların kullanımında etkinliği artıran, makinalaşma, sulama, gübreleme, zirai mücadele, nitelikli tohumluk, fide ve fidan kullanımı gibi girdilerdir. Bu girdilerden yararlanma durumu işletmelerin teknolojik düzeyini gösterir. Araştırılan işletmelerin, teknoloji düzeylerinin belirlenmesine yönelik anket sorularına, alınan cevaplarla, bir önceki bölümde tespit edilen, sahip oldukları kaynakların, verimliliğini artıracak girdi kullanım düzeyleri, bu bölümde incelenecektir.

3.1.3.2.1 - Makina Kullanımı

İşgücünün üretimde kullandığı tüm araç ve gereçler bu kapsama dahil edilebilir. Alet ve makinalar verim artışını doğrudan etkilemez, buna karşılık işi hızlandırarak insan ve hayvan gücünden tasarruf edilmesini, böylece de dolaylı olarak prodüktivitenin artmasını; ayrıca, belirli bir zamana bağlı olan ekim, bakım, hasat gibi işlerin, süresi içerisinde yapılmasını sağlar. İşletmelerde kullanılacak makinaların miktar ve çeşidi, işletmenin büyüklüğü, çalışma şekli, işlediği arazinin yapısıyla işletmeye olan uzaklığı, bölgenin iklim yapısı ve makinaların kapasitelerine bağlıdır.

İncelenen işletmelerde alet ve makina varlığı konusunda elde edilen bilgiler Tablo:16'da görülmektedir. Buna göre işletmelerin 19'unda (% 50) traktör ve ekipmanları mevcuttur. Ancak traktörü olmayan işletmelerden, sahip oldukları arazi yapısı uygun olan işletmeler, kiralama yoluyla traktör kullanılmaktadırlar. Bazı işletmelerde de ortak mülkiyet yöntemiyle (2 işletme) traktör ve ekipmanı

Tablo : 16. İncelenen İşletmelerde Alet ve Makina Varlığı

Alet&Makina Cinsi	İşletme		Büyük­lük		Grupları		İşletmeler Ortalaması	
	1 - 100		101 - 250		251 - +			
	ad.	ad/işltm.	ad.	ad/işltm.	ad.	ad/işltm.	ad.	ad/işltm.
Traktör	4	0,17	7	0,77	8	1,33	19	0,50
Römork	4	0,17	6	0,66	6	1	16	0,42
Pulluk	4	0,17	4	0,44	6	1	14	0,37
Kültüvatör	4	0,17	5	0,55	6	1	15	0,39
Mibzer	1	0,04	1	0,11	4	0,66	6	0,16
Diskharrow	1	0,04	1	0,11	3	0,50	5	0,13
Motopomp	1	0,04	3	0,33	1	0,16	5	0,13
Batöz	-	-	1	0,11	3	0,50	4	0,11
Merc.Bıçağı	-	-	-	-	3	0,50	3	0,08
Karasaban	13	0,57	2	0,22	-	-	15	0,39
Diğer	6	0,26	1	0,11	4	0,66	11	0,29

kullanımı görülmektedir. İşletme başına düşen traktör sayısı ile ilgili veriler daha önce açıklanmıştı. Traktörde olduğu gibi diğer alet ve makinalarda da, işletmeler büyüdükçe makinalaşma seviyesi de artmaktadır.

Üzerinde durulması gereken bir başka konu, karasaban varlığı ve kullanımı ile ilgili verilerdir. İncelenen işletmelerden 15'i bir karasabana sahip olup, karasabanı bulunmayan iki işletme de ücret karşılığı karasaban ile toprak işleme yaptırmaktadır. Bu uygulamanın, traktör kullanımının mümkün olmadığı arazilerde yapılması bir zorunluluk olarak görünürken, diğer arazilerde de kullanımı, karasabanla işlenen topraktan daha iyi verim alındığı inancı (savunması), işgücü fazlalığının değerlendirilmesi ve/veya alım gücünün (traktör için) düşük olması, sabit maliyetlerin, dolayısıyla üretim maliyetlerinin de artmasından kaçınılması gibi nedenlere dayandırıldığı gözlemlenmektedir. 251 dekar'dan büyük olan işletmelerde bulunmayan bu yöntem, I. ve II. grup işletmelerden, kraç arazi yapısına sahip olan bölgedeki (yörenin yerel deyiimiyle "Dere Köyleri"ndeki) işletmelerde uygulanmaktadır. Anketde bu kapsama giren 17 işletmeden, toprak işlemede yalnızca karasaban kullananların sayısı 9, hem karasaban hem de traktör kullananlar 6 ve yalnızca traktör kullananların sayısı ise 2'dir. Yörede "Barak Ovası" olarak adlandırılan diğer bölgede ise alet-makina kullanımı, tüm gruplarda gerektiği şekillerde yapılıyor, karasaban kullanımı ise mevcut değildir.

3.1.3.2.2 - Sulama Uygulamaları

Sulama, üretimin ve verimliliğin artmasında olumlu ve doğrudan etkide bulunan önemli bir faktördür. Araştırmanın yapıldığı bölge kurak iklim yapısı nedeniyle az yağış alan bir bölge olmasının yanında, geniş ovanın yer aldığı "Barak Ovası" bölgesi, hem doğal su kaynaklarından hem de, Fırat havzasına yakın olmasına rağmen, devletin sulama şebekesi yatırımlarından yoksundur. Araştırmada bu bölgede yer alan işletmelerin bir kısmı, GAP projesi çerçevesinde, kendi topraklarına da devletin sulama hizmeti getirmesini beklediklerini ifade etmektedirler.

"Dere Köyleri" denilen diğer bölgede ise, doğal kaynaklardan çıkan dere suyundan yararlanılarak, ilkel yöntemlerle oluşturulan tarla içi arklar vasıtasıyla sulama yapılmaktadır. Dere yatağı ortalama 3-4 m. derinlikte olup, su, santrifüj pompalar vasıtasıyla sulama arkına ulaştırılmaktadır. İki köydeki bu sulama arkı şebekeleri, dere boyunun iki yanında dizili olan arazide tarlası bulunan işletmelerin ortaklaşa oluşturdukları bir fon ile, 1/5'i betonarme olmak üzere inşa edilmiş ve her tarlanın sınırlarından geçen arkın bakımını, o tarla sahibinin üstlenmesi suretiyle meydana getirilmiştir. Bu uygulamada işletmeciler sıralama yöntemiyle kendi tarlalarını sulamakta ve sulama organizasyonunu yapan kişinin ücreti ile pompanın yakıt ve bakım harcamalarından oluşan sulama masraflarını bölüşmektedirler. Genellikle nane tarımı yapılan bu arazilerin bir biriminden elde edilen ürün ve tarımsal gelir de daha yüksek olmaktadır. Araştırma kapsamına giren

işletmelerden, bu bölgelerde yeralan iki köydeki, 17 işletmeden on dördü sulu tarım olanağına sahip. Bu işletmelerin tamamının sulama konusunda hakim olan düşünce, ne kadar çok sulama yapılırsa, o kadar yarar sağlayacağı inancıdır. Bu da çiftçilerin sulama gibi önemli bir tarımsal girdi ile ilgili teknik bilgilerden, ne kadar yoksun olduklarının bir göstergesi olarak görülebilir. Örneğin aşırı ve yanlış sulama nedeniyle birkısım arazi tarım için elverişsiz hale gelmiştir.

3.1.3.2.3 - Gübreleme Uygulamaları

Ankette yer alan üç soru ile, gübreleme yöntemleri belirlenmeye çalışılan işletmelerden, iki işletme dışında tamamı kimyasal gübre kullandıklarını belirtiyorlar. Aynı zamanda kullanılmadığı takdirde verimin yarı yarıya düşeceği düşünceyle gübrenin gerekliliğine inanan işletmeciler, hayvancılık faaliyetlerinin az olması dolayısıyla yetersiz üretilen çiftlik gübresini de çok sınırlı miktarlarda kullanmaktadırlar.

Diğer girdilerde olduğu gibi, gübreleme konusunda da, işletmeciler, gerekli teknik bilgi donanımına sahip değildirler. Özellikle hangi tür toprağa, nasıl bir zamanlama ile, ne çeşit gübrenin, ne miktarda kullanılacağı gibi değişken koşullara bağlı bilgi birikimine uygulayıcıların sahip olması, beklenen etkinliğin sağlanmasında ön koşul niteliğindedir. Bu hususta, çevrede görülen uygulamaların esas alınması, çiftçilerin kamu kuruluşları veya ilgili teknik araştırma kuruluşları tarafından eğitilmemiş olması, ayrıca kimyasal gübre kullanımından önce yapılması gereken toprak kültürü tahliline, bir işletmecinin dışında başvurulmamış olması, kullanılan gübrelerin miktarında meydana gelen artışlara dayalı iyimser değerlendirmelere karşın, olumlu yorumlanabilecek sevindirici bir gelişme gibi görünmemektedir. Toprak tahlili yaptırma girişiminde bulunan işletmeci ise, bu amaçla Tarım İlçe Müdürlüğüne yaptığı müracaatta kendisine, bu tahlilin bölgede laboratuvar bulunmaması nedeniyle ancak İzmir'de yapılabileceğini ve sonucun da daha sonra iletileceğinin söylendiğini belirtmekte ancak üç yıldır hala bir sonuç bildirmiş gelmediğini ilave etmektedir.

İncelenen işletmelerde genellikle deneme yanılma yoluyla karar verilerek gübre seçimi yapılmaktadır. Toprak kültürü yapılmadığından, her üretim dönemi alışlagelmiş olan gübre çeşidinin kullanıldığı ve bu alışkanlıkların değişmediği, buna karşılık fiyat ve alım gücü durumlarına göre kullanılacak gübre miktarının yıldan yıla değişiklikler gösterdiği, bütün işletmecilerin kabullendiği bir gerçek. İşletmeciler gübre fiyatlarının yüksek olması ve bir çok zaman da istedikleri çeşidi bulamadıkları konusunda sorunları olduğunu hatta bazı çiftçiler bu gibi nedenlerle gerek duydukları halde hiç gübre kullanamadıklarını belirtmektedirler. Zamanlama konusunda yağışlar ve parasal durum esas belirleyici durumundadır. Bir önceki yılın ürün bedellerinin geciktirilmesi de gübre kullanımında miktar ve zamanlamayı olumsuz yönde etkileyen bir faktördür. Bazı işletmeler, bu nedenle

gübre temin edemedikleri için, ekim sırasında da gübre kullanamadıklarını ifade etmişlerdir.

Gübre temini çoğunlukla tüccardan ve bazen de TZDK'dan yapıyor, fakat TZDK'nın kredili satışlarında faizin yüksek olması nedeniyle, zorunlu kalınmadıkça bu yol tercih edilmiyor. Gübreleme uygulamasında makina kullanımı, arazi yapısına göre değişiklikler göstermektedir. Fıstık, zeytin ve bağ gibi tarımsal faaliyetlerde elle gübreleme yapılırken; arpa, buğday, mercimek gibi kuru tarla tarımında mibzerle gübreleme yapılmaktadır. Mibzer sahibi olmayan işletmeler de kiralama yoluyla ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar.

3.1.3.2.4- Diğer Girdilerin Kullanımı

Makina kullanımı, sulama, gübreleme gibi uygulamaların yanında incelenen işletmelerin hemen tamamında hastalık ve zararlılarla mücadele çalışmaları yapılmakta, bazı işletmelerde de, iki-üç yılda bir TZDK'dan temin edilen nitelikli tohumluk ve tüccardan temin edilen fidan kullanılmaktadır.

Yaygın olarak kimyasal yollarla tarımsal mücadele yapılan bölgede işletmeler, bu mücadeleyi genellikle sadece fıstık tarımında uyguluyorlar. İlaçlama motopomp ile yılda iki kez uygulanmaktadır. Gerekli makina ve araç gerece sahip olmayan işletmeler, bu işlerini ücret karşılığı yaptırıyorlar. Bunda ne derece başarıya ulaşıldığını belirlemeye yarayacak ölçütler yoktur ama beşten fazla çeşit zararlısı bulunan antep fıstığına yönelik işletmecilerin her yıl aynı ilaçları kullanmaları ve fıstık ağaçlarının üç, bazen dört yılda bir ürün vermesi mücadelede yetersiz kalındığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Antep fıstığı konusunda yapılan teknik araştırmalara göre, yıllık bakım işlemleri çerçevesinde gerekli zirai mücadelenin veya diğer işlemlerin zamanında ve tam olarak yapılmaması durumunda, herhangi biri ya da bir kaç aksatıldığında yapılan diğer bakımlar da boşa gitmekte ve sonuçta hem o senenin hem de gelecek senelerin mahsulü azalmakta hatta hiç olmamaktadır. Daha ileri durumlarda ağaçlar kuruyabilmektedir (165).

Bunun dışında az sayıda işletme zeytin ağaçlarında da kimyasal mücadele uygulamaktadır. Bağ ve tahıl arazilerinde zararlılarla mücadele uygulaması önceki yıllarda hiç yapılmamış. ancak son iki dönemdir Barak Ovası kesiminde, gittikçe hızla yayılan tarla faresi salgını başgöstermiş ve zehirli buğday verilerek mücadele yapılan bu ciddi tehlikeye karşılık iki yıldır salgında bir azalma meydana gelmemiştir. Bu fare salgınına karşılık zehirli buğday, Tarım İlçe Müdürlüğü tarafından çiftçilere pazarlanıyor, ancak bir yıl içerisinde üç kez % 100'ün üzerinde fiyat artırıldığı için, satınalma gücü yetersiz olan bazı işletmeciler mücadele yapamamıştır. Böylece mücadele yapılan tarlalara bir süre sonra, diğer tarlalardaki fare-

(165) Celal Kuru ve Diğerleri, Antep Fıstığı Yetiştiriciliği, TOKİB Yayını, Ankara-1988, s.23-24.

ler yeniden musallat olmakta ve yapılan mücadelenin etkinliği kalmamaktadır. Bu mücadelede araç kullanımı söz konusu değildir.

Araştırma kapsamına giren işletmelerden tahıl tarımı yapanların bazıları birkaç yılda bir iyi nitelikli tohumlama yapmaktadır. Daha önce de değinildiği gibi bir cins tohumluk, bir kaç yıl arka arkaya kullanıldığı taktirde dejenere olmakta ve her dönem verimliliğe katkısı gittikçe azalmaktadır. Diğer işletmelerin bir kısmı, elde ettiği mahsulün bir kısmını ayırarak tohumluk ihtiyacını karşılamaya çalışırken, az bir kısmı da, bir önceki yıl nitelikli tohum kullanan işletmecilerden tohumluk alarak bu kadarla yetinmektedir. Nitelikli tohum kullanımının, bütün tahıl üreticileri tarafından ve her yıl kullanılmamasının başlıca nedeni, tohumluk fiyatlarının yüksekliğine karşılık işletmecilerin alım gücü düzeylerinin genelde düşük olması ve bu konuda yeterli bilgiye sahip olmamalarıdır. Nitelikli tohumluk kullanan çiftçilerin üç yılda bir bu uygulamayı yapması da eğitim yetersizliğinin en önemli göstergesidir. Aynı zamanda bir kısım işletmecilerin, TZDK'dan alınan tohumlukların kendi arazi yapılarına uymadığı inancı da bu alanda önemli bir engel olarak görünmektedir.

Ekim çalışmaları mibzerle yapıldığından, kullanılan tohum miktarında nispeten tasarruf sağlandığı söylenebilir. Uygulamada elle ekim yapılmasına rastlanmamıştır. Fidan (antep fıstığı çöğürü) ihtiyacı belirtildiği gibi tüccardan karşılanmaktadır. Ancak yeni antep fıstığı bahçesi tesisinde kullanılan çöğürlerin, işletmecinin eline geçinceye kadar, hangi koşullarda ve standartlarda üretilip bekletildiği tespit edilememiştir. Çöğürlerin dikimini işletmeciler deneyimlerine dayalı bilgileri doğrultusunda yapıyorlar. Dikimde uygulanan usullerin, bilimsel çalışmalar sonucu belirlenen standartlara yakın olduğu görülmektedir.

3.1.3.2.5 - Antep Fıstığı ve Zeytin Üretiminde Durum

Araştırmanın yapıldığı bölgede üretimi en fazla yapılan antep fıstığı ve zeytin tarımı üretim faaliyetlerinde girdi kullanımı ve karşılaşılan sorunlara, özel durumları nedeniyle, değinmek yerinde olur.

Antep fıstığı çöğürlerinin dikimi, her türlü bakım, gübreleme ve hasat çalışmaları elle yapılmaktadır. Çift sürme genellikle traktörlerle bir kısmında da karasabanla yapılırken, zirai ilaçlama motopomp ile yapılıyor. Depolamada ise önerilen koşullara genellikle uyulmamaktadır. Antep fıstığı arazileri genellikle kıraç ve dik bölgelerde bulunduğundan, bu arazilerin bir kısmı hala karasabanla işlenmektedir. Bunun yanında erozyon sorunu, çiftçilerin yetiştirme hatalarıyla da birleşince sonuçta, beş-altı yıl önceki dönemlerde her yıl veya en fazla iki yılda bir ürün veren antep fıstığı şu anda yeni tesis edilen arazilerde iki yıl, eski fıstık bahçelerinin bazılarında üç yıl ve daha dik yamaçlı arazilerde de dört yıl ara ile mahsul vermektedir. İşletmecilerin en önemli yetiştirme hatası olarak, erkek ağaç oranının, bu alanda belirlenmiş olan bilimsel standartlardan beş kat az olması; güb-

releme ve zirai mücadelede cins, miktar ve zamanlama yanlışlarının çok yaygın olması sayılabilir.

İncelenen tarım işletmelerinin, zeytincilik faaliyetinde teknolojiiden yararlanma, a. fıstığı tarımına göre daha geri durumdadır, hatta maliyeti daha yüksek ve getirisi de daha az olduğundan ikinci sınıf bir konuma itilmiş ve zamanla tamamen zeytin ağaçlarından oluşan araziler, günümüzde gittikçe yerini antep fıstığına terketmektedir. Dekara ortalama 20 ağaç düşecek şekilde araziden yararlanma olanağına karşılık, incelenen işletmelerde dekara düşen 13 ağaç ile mevcut zeytinlik arazilerinden yeterince yararlanılmayarak ürün kaybı meydana gelmektedir. Zeytincilik faaliyetinin sadece sürümünde araç-gereçten yararlanılmaktadır. Bunun dışında, her türlü bakım faaliyetleri ile hasat, ve hasat sonrası depolama çalışmaları elle yapılmaktadır. Yukarıda belirtilen sebeplerle gübreleme ve ilaçlama uygulamaları zeytin ağaçlarına uygulanmıyor. Zeytin hasadı sırasında sırk kullanımı nedeniyle önemli miktarda dane kaybı da sözkonusudur. Zeytinde hasat dönemi uzun bir sreye yayıldığından (Ekim,Kasım,Aralık) işletmeciler hava durumu ve ekonomik koşulları gözönünde bulundurarak istediği zaman ürün hasadı yapıyor. Bu nedenle yağlık zeytinler hasat sonrasında, işletme deposunda ya da zeytinyağı fabrikasında yığınlar halinde uzun süre bekletilmekte, bunun sonucunda da ezilen tanelerin etkisi ile birtakım kimyasal reaksiyonlara uğradığından üretilen zeytin yağının asit oranı yüksek ve kalitesi de düşük olmaktadır. (Türkiye genelinde zeytincilik üretimindeki kayıplar ve sorunlarla ilgili tespitler, bu araştırmanın yapıldığı işletmelerdeki sorunlarla hemen hemen birebir paralellik göstermektedir),(166).

3.1.3.3 - Hayvancılık Uygulamaları

Yapılan bu çalışmada hayvancılık konusunda yer alan anket sorularıyla, özellikle bölgedeki yetiştiricilerin hayvan varlığı, hayvan türü, yetiştirme nedenleri, hayvan hareketlerinde ve beslemede kullandıkları yöntem üzerinde durulmuştur.

Araştırma kapsamına giren işletmelerde genellikle aile tüketimine yönelik bir hayvancılık faaliyetinin yer aldığı gözlemlenmektedir; birkaç büyükbaş hayvan, beş-on küçükbaş hayvan ve bir miktar kümes hayvanı, hem i tüketim için hem de geliri desteklemek bakımından beslenmektedir. Hayvancılık bir tür sigorta görevi görmektedir. Sadece iki işletme, toprağının yetersizliği ve işgücü fazlalığı nedeniyle, ilçe halk pazarına yönelik, küçük çapta besicilik yaparak hayvansal üretime ağırlık veriyor. Diğer işletmelerde de i tüketimden artan hayvansal ürünler, ilçe pazarında satılmakta, elde edilen hasılatlar da, genellikle gündelik aile ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılmaktadır.

(166) Canan Arıkbaı-şevket Yıldırım, Zeytinin Dğerlendirilmesindeki Kayıplar ve önlenme Yolları, MPM Yayın No: 410, Ankara-1990, s.19-24.

Tablo : 17, İncelenen İşletmelerde Hayvan Varlığı ve İşletme Başına Düşen Hayvan Sayısı

Hayvanın Cinsi	İşletme		Büyüklük		Grupları		İşletmeler Ortalaması	
	1 - 100		101 - 250		251 - +			
	Top. ad.	İşletme Başına Düşen	Top. ad.	İşletme Başına Düşen	Top. ad.	İşletme Başına Düşen	Toplam Adet	İşletme Başına Düşen
BÜYÜK BAŞ	9	0,39	4	0,44	5	0,83	18	0,47
Yerli Sarı İnek	4	0,17	1	0,11	-	-	5	0,13
Hollanda İneği	4	0,17	1	0,11	3	0,50	8	0,21
Melez İnek	1	0,05	2	0,22	-	-	3	0,08
Honstein Irkı	-	-	-	-	2	0,33	2	0,05
KÜÇÜK BAŞ	151	6,57	87	9,67	152	25,33	390	10,27
Koyun (Hallık)	97	4,22	57	6,33	113	18,83	267	7,03
Kara Kıl Keçisi	54	2,35	30	3,34	39	6,50	123	3,24
İŞ HAYVANI	11	0,48	-	-	-	-	11	0,29
At	4	0,17	-	-	-	-	4	0,10
Eşek	7	0,31	-	-	-	-	7	0,19
KÜMES HAYV.	177	7,70	226	25,11	256	42,66	659	17,34
Tavuk	150	6,52	152	16,89	155	25,83	457	12,03
Hindi	27	1,18	55	6,11	101	16,83	183	4,82
Kaz	-	-	19	2,11	-	-	19	0,50

Tablo : 17'de de görüldüğü gibi incelenen işletmelerde hayvancılık faaliyetlerinin önemli bir kısmını, küçük baş hayvan yetiştiriciliği oluşturmaktadır. İşletmeler ortalamasına göre işletme başına 0,47 ad. büyük baş hayvan düşerken, 10,27 ad. küçük baş, 0,29 ad. iş hayvanı ve 17,34 ad. de kümes hayvanı düşmektedir. II. ve III. grup işletmelerde iş hayvanı mevcut değildir. Teknik çalışmalarda bir işletmedeki hayvan varlığı, mevcut hayvan miktarları büyük baş hayvan birimine çevrilerek hesaplanmaktadır. Bu işlem, eğer canlı hayvanların toplam ağırlığı biliniyorsa 500 kg.'a bölünerek veya norm (167) verilere göre yapılabilir. Buradan norm verileriyle Tablo:17'deki verileri karşılaştırdığımızda, toplam hayvan varlığı 68,3 ad. BHB (büyükbaş hayvan birimi) olmaktadır. Buna göre bir işletmeye ortalama 1,80 ad.BHB düşmektedir. İşletme büyüklüklerine göre ise 1-100 da, grubunda işletme başına 1,47 BHB düşerken, 101-250 da. büyüklük grubunda 1,51 BHB ve 251 de kardan büyük işletmeler grubunda 3,50 BHB düşmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere yine işletme büyüklüğü arttıkça BHB cinsinden hayvan varlığı da artmaktadır.

İncelenen işletmeler, hayvanların beslenmesinde, atadan kalma usullerle yemleme yapmaktadırlar. Kaba yemi olarak samana ağırlık verilmektedir. Barak Ovası'nda yer alan işletmeler saman ihtiyaçlarının hemen tamamını işletmeden karşılarken, Dere Köylerindeki işletmeler ise samanı satın alarak kullanıyorlar, ay-

(167) Mevcut hayvanları, büyükbaş hayvan birimine çevirmede aşağıdaki normlar kullanılmaktadır:

İnek..... 1
At..... 1,35
Eşek..... 0,50
Koyun..... 0,10
Keçi..... 0,10
1 Kümes Hayvanı. 0,004

Geniş bilgi için bkz. A.Fethi Açıl-Rasih Demirci, a.g.e, s.140.

rica kış ayları dışında az miktardaki mer'adan da yararlanmaktadırlar. Ancak mera alanının çok küçük olması nedeniyle alternatif beslenme kaynağı oluşturma özelliği yoktur. Kesif yem olarak da sanayi yemi kullanma alışkanlığı edinilmiştir fakat dane yem olarak genellikle hayvanlara arpa verilmektedir. Bununla da ihtiyaç duyulan temel besin maddeleri açığının kapatılması mümkün değildir. İşletmeciler hayvanın yaşı, ağırlığı, gebelik ve verim durumuna göre besin maddesi ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulduğu bir yem karışımı hazırlayıp buna göre de kesif yem vermemektedir. Verilen kesif yemin miktarı ve kalitesi, yetiştirici işletmelerin imkanları ölçüsü ile sınırlı kalmaktadır. Yeterli yem temin edilse bile bu yemlerin hayvanların ihtiyaçlarına göre verilmesi belli bir bilgiyi gerektirmektedir. İşletmecinin bu konularda herhangi bir eğitim almamış olması dolayısıyla ellerindeki mevcut yemlerin hayvanlara, düzenli, dengeli ve ihtiyaca göre verilmesi söz konusu değildir. Anılan bu faktörler sebebiyle incelenen işletmelerdeki hayvancılık faaliyetlerinden yeterli düzeyde verim alınması mümkün olmamaktadır.

İşletmelerdeki hayvan hareketlerine gelince; sığır yetiştiriciliğinde, doğan buzağılardan damızlık olarak işletmede tutulananların dışındakiler birbuçuk yaşlarına geldiğinde satılmaktadır. Koyunculuk faaliyetinde ise doğan kuzularadan damızlık olarak ayrılmayanlar, bir yaşına gelmeden satılıyor. Damızlık olarak bırakılan kuzulara karşılık yaşlanmış anaçlar elden çıkarılmaktadır. Hayvanların sağlığı konusunda düzenli kontroller yapılmayıp, herhangi bir hastalık durumunda da Tarım İlçe Müdürlüğü veteriner hekimine müracaat edilmektedir.

3.1.3.4 - İşletmelerde İdari ve Teknik Başarı

Araştırma kapsamına giren işletmelerde, yetiştirilen ürün çeşitleri ve bunları yetiştirme nedenleri; ekim, dikim, bakım, hasat, depolama v.b. gibi üretim faaliyetleri ile bu faaliyetlerde teknolojiye yararlanma durumları; ürünlerin pazarlanma biçimleri ve pazarlamada karşılaşılan sorunlar; borçlanma ve gelir durumları ile bu alandaki beklentiler; kooperasyon ve kooperatifleşme durumları... Bütün bu konularda elde edilen veriler, o işletmelerin idari yapısı ile işletme sahibi konumundaki (eğitimi olmayan) çiftçilerin, sevk ve idare yetenekleri ile sağladıkları başarı düzeylerinin göstergesi sayılabilir.

Dört alt başlıkla incelenecek olan bu konularda, daha önce belirtilmiş olan sebeplerle, ancak kısmen sayısal veriler elde edilebilmiş, bunun dışında ise gözlem ve mülâkata dayalı yorumlarla yetinilmiştir.

3.1.3.4.1 - Ürün Bileşimi, Verimi ve Pazarlama Durumları

İncelenen işletmelerin tarımsal faaliyetleri arasında; Antep fıstığı, zeytin, arpa, buğday, mercimek, üzüm, nane, nar, karpuz gibi genellikle piyasa için üretilen ürünlerin yanı sıra aile tüketimine yönelik sebze ürünleri, ceviz, erik, kaysı, zerdali, incir gibi ürünler de, görülmektedir. Fakat, başta antep fıstığı, daha sonra

zeytin ve arpa, en önemli geçim kaynağını oluşturmaktadır.

Dere Köyleri bölgesinde arazi yapısı uygun olmadığından tahıl üretimi yapılmıyor. Az miktardaki sulu tarlalar ise nane, nar ve aile tüketimine yönelik ürünler yetiştirilerek değerlendirilmektedir. Barak Ovası bölgesinde ise tahıl üretimi önemini korumakla birlikte, antep fıstığı ve bağcılığa yöneliş, bölgedeki genel ürün bileşimi dengesini değiştirmektedir. İncelenen işletmelerde, toplam 1.646 da. olan kuru tarla alanında yetiştirilen esas ürün arpadır. Bunun dışında işletme ihtiyacını karşılayacak kadar buğday üretimi, münavebe amacıyla mercimek, karpuz gibi ürünler yetiştirilirken, birçok işletmede arazinin bir kısmı da nadasa bırakılmaktadır. Oransal olarak bakıldığında, toplam kuru tarla arazisinin % 58,69'unda arpa üretimi yapılırken, % 5,80'inde buğday, % 13,06'sında mercimek ve % 3,65'inde da karpuz üretilmektedir (her bir ürünün,Tablo:18'de görüle-

Tablo : 18. İncelenen İşletmelerde Üretilen Tarımsal Ürünlerin Verimleri

Ürün	İşletme Büyüklük Gruplarında Dekara Düşen Ürün			İşletmeler Ortalaması		
	1-100 kg/da	101-250 kg/da	251- + kg/da	Üretim Alanı (da.)	Üretim Mikt.(kg)	Dekara Düşen Ürün (kg/da)
Fıstık (**)	68,68	35,07	21,11	2.023,5	75.250	37,19 (*)
Zeytin (**)	185,83	110,73	86,64	729	92.600	127,02
Arpa	200	185,50	328,71	966	253.200	262,11
Buğday	-	165,71	183,33	95	16.800	176,84
Mercimek	80	76,36	132	215	24.800	115,35
Üzüm	65,97	29,78	61,25	517	29.050	56,19 (*)
Nane	317,50	416,66	-	26	8.850	340,38
Nar	813,33	-	-	8,5	6.100	813,33
Karpuz	-	-	233,33	60	14.000	233,33

(*) Fıstık ve üzüm bahçelerinin yaklaşık 1/3 kadarı yeni tesis edilmiş (henüz ürün vermiyor) olduğundan ortalama verimler düşük gözükmektedir.

(**) Fıstık ve Zeytin, ortalama üç yılda bir mahsul vermektedir.

bilen, toplam alanının, toplam kuru tarla alanına bölünmesi yoluyla hesaplanmıştır). Bu arazinin % 18,80'i ise nadasa ayrılmaktadır. Münavebe uygulaması olarak da genellikle, arpa-arpa-arpa-mercimek veya nadas ya da buğday, şeklinde karmaşık ve düzensiz bir uygulama görülüyor,

Piyasa için üretilen ürünlerle ilgili verim durumu Tablo:18'de gösterilmiştir. Buna göre bir dekar fıstık bahçesinden 37,19 kg. ürün elde edilirken, arazi birimi başına 127,02 kg. zeytin, 262,11 kg arpa, 176,84 kg. buğday, 115,35 kg. mercimek, 56,19 kg. üzüm, 340,38 kg. nane, 813,33 kg. nar ve 233,33 kg. karpuz elde edilmektedir. Tablo:19'da görüldüğü gibi, ürün bazında bir dekar araziye düşen tarımsal gelir arazi birimi başına, antep fıstığında 826.666 TL, zeytinde 240.190 TL, arpada 426.290 TL, buğdayda 305.260 TL, mercimekte 1.315.350 TL, üzümde 563.440 TL, nanede 4.465.380 TL, narda 5.511.760 TL ve karpuzda da 159.300 TL tarımsal gelir elde edilmektedir.

Tablo : 19, İncelenen İşletmelerde Ürün Bazında,
Bir Dekar Araziye Karşılık Elde Edilen Gelir

(1000 TL)

Ürün Cinsi	İşletme Büyüklük Grupları			İşletmeler Ortalaması
	1 - 100	101 - 250	251 - +	
A.Fıstığı	1.394,81	767,44	549,10	826,66
Zeytin	259,11	142,44	296	240,19
Arpa	357,76	206,66	592	426,29
Buğday	-	85,71	433,33	305,26
Mercimek	950	932,72	1.480	1.315,35
Üzüm	726,39	308,51	598,29	563,44
Nane	3.950	6.183,33	-	4.465,38
Nar	5.511,76	-	-	5.511,76
Karpuz	-	-	159,30	159,30

Ankette yeralan "verimli üretim yaptığınıza inanıyor musunuz" sorusuna 9 işletme 'hayır' yanıtı verirken 18 işletme 'bilmiyorum' yanıtı vermiş ve diğer işletmeler de herhangi bir fikir beyan etmemiştir.

Yetiştirilecek ürünün seçiminde işletmecilerin hangi kriterlere göre karar verdiğini belirlemeye yönelik anket sorularına, (antep fıstığı, zeytin ve bağ arazilerinde alternatif ürün yetiştirme olanağı olmadığından bu arazilerin dışındaki) tarla arazileri için verilen cevaplarda, tercihlerin nedeni olarak genellikle önceden beri üretilmesi gösterilmektedir. Bu nedenle örneğin, arazi birimi başına arpadan üç misli daha fazla gelir elde edilen mercimek, yine aynı üründen dört buçuk kat daha az ekilmektedir. Böylece de optimal ürün bileşiminden uzak bir üretim yapısı ortaya çıkıyor. Buna karşılık ekonomik değeri gittikçe artan nane, sulu tarlada yetiştirilen temel ürün haline gelmiştir. Sulu tarla arazisi olan çiftçiler kaba bir hesaplama bile gelirinin daha fazla olduğunu görerek bu ürüne ağırlık vermektedirler.

İşletmeciler son on yıl içinde yetiştirdikleri ürünlerde çoğunlukla değişiklik yapmağa yönelmişlerdir. Ürünlerde değişiklik yapanların oranı % 76,32 dir. Çiftçileri bu değişikliğe sevkeden en önemli sebep, daha önce ürettikleri ürünlerle ilgili olarak karşılaştıkları ve aşamadıkları, verimsizleşme, maliyet artışı gibi sorunlarla birlikte daha çok, yönelinen yeni ürünlerin, kısa vadede de olsa, ekonomik olarak cazip hale gelmesidir. Ayrıca bazı işletmeler de çevredeki uygulamaları görerek ürün değişikliği yapmaktadırlar.

İncelenen işletmelerde üretim aşamalarında uygulanan yöntemler konusunda, arazi ve işletme yapısına göre önemli farklılıklar görülmektedir. Makina ve araç gereç kullanımı, kullanılması mümkün olmayan arazi ve işler dışında, büyük çoğunlukla, işletmeye ait araçlar bulunmasa da kiralanarak, uygulanmaktadır. Ancak plansız bir girdi kullanımı sözkonusu olduğundan, optimallik sağlanamakta ve kullanılan girdilerin marjinal getirisi, kayıt tutulmadığından dolayı negatif mi, pozitif mi sonuç verdiği belirlenmemektedir. Bununla beraber daha çok negatif çıkabileceği tahmin edilebilir. İşletmelerde, modern anlamda bir üretim veya yönetim planlaması yapılmamaktadır, yalnızca nakit durumlarına göre yıllık

rutin çiftlik işleriyle, aile içi işlerin (örneğin çocuk evlendirme gibi) zamanlaması düşünce planında yapıyor.

Yetiştirilen ürünlerin pazarlanmasında işletmecilerin gözönünde bulundurduğu en önemli faktör fiyattır. Ürün alımında en iyi fiyatı veren, antep fıstığında Güneydoğu Tarım Satış Kooperatifi ile tahılta Toprak Mahsulleri Ofisi, genellikle ürün bedellerini geciktirdikleri için özellikle ekonomik durumu iyi olmayan, aynı zamanda çoğunluğu teşkil eden küçük tarım işletmelerini, ürünlerini daha az fiyat veren ve genellikle kararsız davranan tüccara satmak zorunda bırakması, karşılaşılan en önemli pazarlama sorunu durumundadır. Aynı zamanda Bu kurumlara ürün verilirken uzun kuyruklarda beklenmesi de karşılaşılan güçlükler arasında sayılmaktadır. Ürünlerini satmakta karşılaştıkları problemler sorusuna verilen cevaplardan bunların haricinde ayrıca tüccara satışlarda, özellikle meyve ve sebzede % 30 gibi yüksek bir oranda komisyon ödemek zorunda kalmaları da bir başka sorun olarak dile getirilmektedir.

Antep fıstığı satışları genellikle Güneydoğu T.S.Kooperatifine yapılıyor, bu kooperatife üye olmayanlar da üye olan üreticiler aracılığıyla yine aynı kuruma satış yapmaktadır. Bununla beraber nakit ihtiyacı fazla olan işletmeler, işlerini zamanında yapabilmek için, ürünlerini tüccara satmayı yeğlemektedir. Zeytin mahsulünün, işletmenin yağ ihtiyacından artakalan kısmı, bu alanda destekleme fiyatı uygulanmadığından, hemen tamamı tüccara verilmektedir. Arpa ise TMO veya tüccara satılırken, pazarlanmasında en fazla sorun olan ürün durumudur. Üreticilerin pazarlamasından en memnun oldukları ürün de Tekel'e satılan üzümlerdir. Dini inançları nedeniyle Tekel'e üzüm satmayan işletmeciler ise daha az gelire razı olmaktadır. Nar, karpuz ve nane gibi ürünler de yine tüccara satılmaktadır. Genellikle aile tüketimine yönelik yetiştirilen ürünlürden artan tüketim fazlası da, bilhassa hayvansal ürünler, bizzat çiftçi tarafından ilçe pazarında satılmaktadır. Canlı hayvan satışları ise yine ilçe pazarında satılabildiği gibi köye gelen hayvan tüccarlarına da yapılmaktadır.

3.1.3.4.2 - Borçlanma Durumları

İşletmelerden yalnızca beş tanesi (% 13,16) borç sermayesi kullanmaktadır. Bunlardan üçü Ziraat Bankası'ndan ikisi ise yakın çevreden borçlandığını belirtmektedir. Bu kredileri, banka kredisi kullanan çiftçiler gübre ve tarım ilacı alımında, yakın çevreden borçlananlar ise aile ihtiyaçlarını karşılamada kullandıklarını tespit edilmiştir. Ziraat Bankası kredisi kullanan işletmelerin büyüklüğü ile borç sermayesi kullanmaları arasında yakın bir ilişki vardır; bunlar 250 dekardan fazla araziye sahip olan III. grup işletmelerden olup, krediyi ihtiyaç duyduklarından değil, sahip oldukları bir avantajı değerlendirmiş olmak için kullandıkları belirgin bir şekilde ön plana çıkmaktadır. Nitekim, borçlanmada karşılaştıkları problemler sorulduğunda her üç işletmenin de, verilen kredi miktarının, istenilen

teminat miktarına karşılık çok düşük olduğunu (örneğin 500 dekar arazisi olan bir işletme ancak 50 milyon TL. kredi alabilmiş) ve bununla her hangi bir işi tamamen görmelerinin mümkün olmadığını belirtmelerinden de bu durum anlaşılmaktadır. Kredi temininde karşılaşılan sorunlardan birisi de faiz oranının yüksek olmasıdır. Borç kullanmayanların (% 86,84) durumları incelendiğinde genellikle tarım dışı işlerde çalışan işgücüne sahip oldukları görülüyor. Bunlardan on iki işletmeci, borç kullanmamakla ilgili bir sebep belirtmezken yirmi bir işletmeci, ihtiyaç duymadığını ya da kredi maliyetinin yüksekliği ile bürokratik işlemlerin fazlalığını bir neden olarak ileri sürmektedir. Borçlanmadığını belirten işletmelerin bazılarının, esnafa kısa vadeli borçlanmaları hesaba katılmamıştır.

3.1.3.4.3 - Tarımsal Gelir Durumları ve Bu Konudaki Beklentileri

Tarımsal gelir, tarım işletmesinin işçilik, girişimcilik ve öz sermayesinin karşılığı olarak elde ettiği yıllık gelirdir. Buna öz sermayenin rantı, ailenin işgücü karşılığı ve işletmecinin teşebbüs geliri dahildir (168). Elde edilen tarımsal gelirin ; tarıma elverişli olan arazi birimi başına, işgücü birimi başına ve öz sermayeye oranı, işletme başarısını tespit etmede kullanılan en önemli ölçütlerdir.

İncelenen işletmelerde işletme başına düşen ortalama tarımsal gelir, I.grup işletmelerde 47.739.130 TL. , II. grup işletmelerde 72.177.778 TL. , III. grup işletmelerde 234.541.667 TL. ve işletmeler ortalamasında da 82.919.737 TL.dir. (Tablo:20) Arazi birimi başına düşen zirai gelire bakıldığında, sulu tarımın da yapıldığı

Tablo : 20, İncelenen İşletmelerde Tarımsal Gelir Durumu ve Dağılımı (TL)

Trımsal Gelir Dağılımı Çeşitleri	İşletme Büyüklük Grupları			İşletmeler Ortalaması
	1 - 100	101 - 250	251 - +	
İşletme Başına Düş. T.G	47.739.130	72.177.778	234.541.667	82.919.737
Dekara Düşen T.Gelir	1.102.410	478.086	581.809	653.869
Aile İşgücü Baş. Düş.T.G	8.446.154	9.695.522	15.991.477	11.055.965

1 - 100 dekar büyüklük grubundaki işletmeler, en yüksek geliri sağlamaktadır. İkinci sırada araziden en yüksek geliri alan grup ise 251 dekardan büyük araziye sahip olan işletmelerdir. 101 - 250 dekar arasında araziye sahip olan işletmeler de son sırada yer alırken, işletmeler ortalamasında bir dekarlık araziye karşılık elde edilen tarımsal gelir 653.869 TL.'dir.(1\$ = 35.000 TL)

Aile işgücü birimi başına ortalama yıllık 11.055.965 TL. tarımsal gelir elde edilmektedir. İşletme büyüklük gruplarında ise aile işgücü birimi başına ortalama; 1 - 100 da. grubunda 8.446.154 TL. ,101 - 250 da.grubunda 9.695.522 TL. ve 251 dekardan büyük işletmeler grubunda da 15.991.477 TL. tarımsal gelir sağlanıyor.

Araştırmaya katılan işletmelerin büyük bölümü, tarımsal gelirini artırmak için özel bir çabalarının olmadığını belirtiyorlar. Ancak daha önce de bahsedildiği gibi, ekonomik değeri artan bir ürün söz konusu olduğunda o ürüne yönelik vasıtasıyla, tarımsal faaliyette değişikliğe gidildiği yaygın olarak görülmüştür. Bu da geliri artırmaya yönelik, koşullara pasif uyum şeklinde, bir çaba olarak yorumlanabilir. Az sayıdaki, kendisini bir işletmeci gibi gören çiftçi ise, gelir artışı için gereken uygulama bilgilerini artırmaya çalıştıklarını belirtmektedirler.

İşletmeciler bir yıllık faaliyetleri sonucu, satışlardan elde edilen hasılatın yıl içerisinde yaptıkları toplam harcamaları karşılayıp karşılamadığına bakarak kâr-zarar hesaplarını yapıyorlar. Fakat herhangi bir yazılı kayıdın bulunmadığı ve ezbere bir şekilde yapılan bu hesaplama, önceki yıllardan devreden giderlerle işgücü karşılıkları ve çiftçilerin bilmedikleri birtakım işletme giderleri gözönünde bulundurulmadığından reel gelirin, kâr yönünde mi yoksa zarar yönünde mi olduğunun belirlenmesi oldukça güçtür. Bu nedenle çiftçilerin, öz sermayelerinde meydana gelecek eksilmelerin farkına varmaları da güç görünmektedir.

3.1.3.4.4 - Kooperatifleşme Durumları ve Devletten Beklentileri

Araştırma kapsamına giren işletmelerin 14 tanesi (% 36,84) bölgedeki en büyük kooperatif sayılan Güney Doğu Tarım Satış Kooperatifine üye durumundadır. Ancak yarı resmi nitelikte bir kamu kuruluşu olan bu kooperatifin, üyelerinin mahsulünü devlet tarafından belirlenen taban fiyattan satın alan bir kuruluş olmanın ötesinde, kooperatifçiliğin avantajlarından sayılan, üyelerinin piyasa gücünü artırma işlevini yerine getirdiği söylenemez. Nitekim üye olan tarım işletmelerinin de Güney Doğu Birlik Kooperatifinin amacı ve fonksiyonu hakkında bilgi sahibi olmadıkları ve kooperatifi, ürünlerine en yüksek fiyatı veren tüccar olarak gördükleri tespit edilmiştir. Ayrıca son yıllarda, ürün bedellerinin geciktirilmesi nedeniyle, yukarıda zikredilen avantajın da, enflasyondan doğan kayıplar sonucu dezavantaja dönüşmesi ile üreticilerin pazar gücü gittikçe daha fazla zayıflamıştır.

Herhangi bir kooperatife üye olmayan işletmecilerden üç tanesi, beyan ettikleri görüşleri özetlersek; gerek kaynak ve girdi kullanımında, gerekse yönetim ve pazarlama organizasyonunda sağlayacağı faydalar nedeniyle, itici bir güç olarak kooperatifçiliğin gerekliliğine inanmaktadır. Fakat aynı zamanda bu işletmeciler, beklentilerine uygun bir kooperatif olmadığını düşündüklerinden, mevcutlara üye olmadıklarını söylüyorlar. Geriye kalan işletmecilerden 20 tanesi bir görüş belirtmezken (bunların çoğunluğu kooperatifçilikle ilgili bir bilgiye sahip değil), dört çiftçi, kooperatiflerin bir yararının olmadığını belirterek ihtiyaç duymadıklarını ifade etmişlerdir.

İncelenen işletmeler, devletten en fazla su temin etmesini ve ucuz girdi sağlamasını beklemektedir. Ucuz girdi sağlamasını bekleyenlerin oranı 4 işletme ile % 10,5 , GAP projesi çerçevesinde sulama suyu bekleyenlerin oranı ise 7 işletme ile

% 18,42 iken, devletten herhangi bir beklentisinin olmadığını söyleyenler % 71'lik bir oran teşkil etmektedir. Belki de en fazla ihtiyaçları olan eğitimi, devletten bekleyenlere rastlanmamıştır.

Araştırmanın Değerlendirmesi

Tarım işletmeleri üzerinde yapılan bu alan araştırması, çiftçilerin beyanına dayanan bir anket çalışması olduğundan, elde edilen veriler gerçekleri yansıtmak bakımından yetersiz sayılabilir. Bu, mevcut yapı ve işleyiş nedeniyle, tarım sektörüne yönelik yapılan tüm araştırmaların genel bir sorunudur. Ancak yine de bu tür çalışmalar, temel problemlerin neler olduğu ve nelerin yapılması gerektiği konusunda bir ön bilgi vazifesi görebilir.

Elde edilen bulgulardan da anlaşılabileceği gibi, tarımsal üretimde genellikle aile ihtiyaçlarının karşılanması amacı, çiftçinin esas hareket noktasını oluşturmaktadır. Geçimlik aile işletmesi olarak nitelendirilen bu işletme yapısında işletmeci, adeta bünyesinde bulundurduğu nüfusu idare edebilecek bir geçim sağlamaya, bu konuda kendi kendine yetmeye çalışmaktadır. Bu hedef, üretim ve işletme yapısı ile verimlilik ve rasyonel kaynak kullanımını direk olarak olumsuz etkilemektedir. Örneğin arazi kullanımında, ürün bileşimi belirlenirken, öncelikle işletmenin ihtiyacı olan ürünlere yeterli görüldüğü kadar arazi ayrıldıktan sonra, eğer kalmışsa diğer arazilerde de, bölgede tarımı yapılan en yaygın ürün veya ürünler, yetiştirilmek üzere seçilmektedir. Bu genel durumun istisnaları olsa da işletmecilik anlayışı pek farklılık göstermiyor. İşletmecilerin işlediği toprağın miktarı ne kadar olursa olsun, yerine getirdikleri faaliyetlere bir işletmeci gibi bakabilen çiftçi sayısı oldukça azdır. Bu az sayıdaki işletmeciler de, modern tekniklerden, işletmecilik bilgi ve tecrübelerinden yoksun olmaları nedeniyle, kaynaklarının rasyonel kullanımı ve optimal organizasyonun gerçekleştirilmesi alanlarında yetersiz kalmaktadırlar.

İşletme yapılarındaki bu olumsuz durumun doğal sonucu olarak, girdi kullanımında da bilinçsiz bir uygulama söz konusudur. Araştırılan bölgedeki tarım işletmelerinin, teknolojik düzey olarak oldukça geri durumda oldukları ve bu alanda hiçbir eğitime sahip olmadıkları gibi devletin de herhangi bir yön verme girişiminin olmadığı, varsa bile doğrudan çiftçiye yansımadağı, mevcut sınırlı girdi kullanım uygulamalarında bilinçsizce ve yalnızca çevreden edinilen bilgilerle hareket edildiğı, dolayısıyla da beklenen verimin alınmadığı gözlemlenmektedir. Bunun sonucu olarak bölgedeki işletmecilerin bir çoğı, artık kullandıkları girdilerin ürünlerin verimi üzerindeki etkinliğine olan inancını yitirmiş görünmektedir. Ayrıca satınalma güçlerinin azalması ve girdi fiyatlarının da yükselmesiyle, özellikle I. grup işletmelerin büyük bir kısmı, son iki yılda bazı girdileri kullanmaktan tamamen vazgeçmiş durumdadırlar.

Kendi geleneksel yapılarından kaynaklanan kayıplarının yanında ayrıca pazarda güçsüz durumda olmaları da çiftçiler için bir başka handikap oluşturmaktadır. Gerçekten de çok sayıda satıcı durumundaki tarım işletmeleri, ya TMO, Kooperatif, TEKEL gibi tek alıcı (monopson) veya kendi aralarında gizli birlik sağla-

miş olup ortak bir pazar oluşturan birden fazla alıcı (oligopson) piyasası karşısında güçsüz kalmaktadır. Bu ortama bağlı olarak, gittikçe ağırlaşan ekonomik koşulların da baskısıyla, gelir düzeylerini koruyamayınca geçim sorunu ile karşılaşan çiftçiler, üretim ve verimi artırma konularında motivasyonları azalırken bir taraftan üretim girdilerini kısma yoluna gidiyor bir taraftan da üretimin azalması ve mevcut işgücü fazlalığının daha da artmasıyla, genç nüfusunun büyük bir kısmını zorunlu olarak tarım dışı işlere yönlendiriyorlar.

Bütün bu sorunların çözümüne; tarımsal işletmecilerin ve işgücünün eğitimi, kooperatifleşme ve kayıt sisteminin oluşturulmasıyla başlanabilir; tarımı işletmeleri, tedarik, üretim ve pazarlama alanlardaki sorunlarını kooperatifleşme yoluyla aşarken getirilecek kayıt sistemi ile de, karar almada daha rasyonel davranabilme olanağı sağlayan bir otokontrol mekanizmasına kavuşmuş olurlar. Böylece bu alanda yapılacak bilimsel çalışmaların da, daha gerçekçi verilere dayanacağından dolayı, etkinliği artar. Kooperatifçilik konusunda iki ayrı sorunun varlığından sözedilebilir; birincisi, çiftçilerin önemli bir kısmı kooperatifçiliği yeterince tanımamakta, ikincisi de, yakın çevrede görülen şaibeli yönetim ve belirtilen hedeflerden uzak bir işleyiş görüntüsü veren somut örneklerin, çiftçiler arasında doğurduğu güvensizlik ortamı, kooperatifçiliğe olan eğilimi olumsuz yönde etkilemekte, hatta, bu alanda planlanan gelişmelerin önünü tıkayabileceği izlenimi vermektedir.

Mevcut işletmelerin üretimde verim artışını sağlayabilmeleri ve rantabl çalışabilmeleri için girdi kullanımında daha bilinçli olmaları gerekmektedir. Özellikle en çok tarımı yapılan fıstık üretiminde, gübrelemenin, zamanlama, miktar, çeşit ve uygulama biçimleri konularında çok dikkatli davranmaları gerekmektedir. Aynı zamanda, fıstık bahçelerine, (on dişi ağaca bir erkek ağaç düşecek şekilde) yeni erkek ağaç dikimi yapılmalı ve bahçede tozlanmanın gerçekleşmesinde önemli faydası olan arıcılık yapılmalıdır.

GENEL SONUÇ VE ÖNERİLER

Tarımsal üretimin özel nitelikleri açıklanırken de belirtildiği gibi tarımsal üretim faaliyeti, iktisadi koşulların dışında iklim ve tabiat şartlarının da etkisi altındadır. Tarımsal üretimin artırılması amacıyla, iktisadi ve teknik şartlar ayarlanabilir ama iklim ve doğa koşullarına müdahale edilemez. Bu bakımdan tarım işletmelerinde üretim ve başarı, belirsizlik ve bir risk ile karşı karşıyadır. Tarım işletmelerinin, bu belirsizlik ve riskten etkilenmemesi veya en az etkilenmesi için, doğa koşullarına bağımlılığı minimuma indirecek teknolojileri uygulaması zorunludur. Bunun da ötesinde, ülke ve dünya nüfusunun gittikçe arttığı dikkate alınır, tarım alanlarının genişletilmesi imkanları da son sınırına geldiğinden, üretim artışını sağlamanın tek yolu, kaynakları en etkin bir biçimde kullanarak verimliliği artırmaktır. Bu da teknoloji kullanımını gerekli kılmaktadır. Tarım işletmesinin gelirini artırması ve devletin, artan ülke nüfusunu besleyebilecek gıda maddelerini temin edebilmesi, tarımda teknolojinin kullanıldığı modern yapıyı sağlayarak verimliliğin artırılmasını zorunlu hale getirmiştir.

Belirtildiği gibi bir verimlilik ve gelişmenin sağlanabilmesi için tarım işletmelerinin belirli bir büyüklükte olmaları, gerekli teknolojik altyapı ve araç-gerece ve de yeterli sermaye ile mesleki bilgiye (teknik ve idari) sahip olmaları gerekir. Aynı zamanda böyle bir yapı ile, mevcut üretim faktörlerinden optimal düzeyde yararlanabilmek için, uzun ve kısa dönemli planlamalar yaparak, üretim faaliyetinde bulunmalıdırlar. Bunun yanında tarım işletmelerinin, girdi temin etmede ve pazarlamada karşılaştıkları sorunları, tek tek aşabilmeleri mümkün olmadığından, kendi aralarında kooperatifleşmeye gitmeleri zorunludur. Ayrıca, devletin de gerekli koruma ve destekleme tedbirlerini alarak, bir takım düzenlemeler getirmek suretiyle; uygun, rasyonel ve tek merkezden yürütülen bir sistem oluşturması gerekir. Bütün bu koşulların hepsi birlikte sağlanmadığı taktirde, hedeflenen verimlilik düzeyine ulaşılması mümkün değildir.

Tarım işletmeciliğinde verimlilik ve gelişmeyi irdelerken, olaylar ve sorunların gerçek nedenlerine inmek gerekmekte ve dolayısıyla onu tarım politikalarıyla birlikte ele almak kaçınılmaz olmaktadır. Zira tarım, yapısı itibariyle (tek başına dağınık vaziyetteki küçük tarım işletmelerin gücünü aşan yönleri olduğundan) devlet müdahalesini, birtakım kamusal düzenlemeleri zorunlu kılmaktadır. Bu durum her zaman için tarım işletmecisini doğrudan etkiler. Bu nedenle tarım işletmelerinde verimlilik ve gelişmenin, modernizasyonun sağlanması, işletmecinin kendi çabasından daha çok, devletin uygun yapısal düzenlemeler getirmesine bağlıdır.

Türkiye Ekonomisi'nde nüfus ve istihdam, beslenme, ihracat, sanayiye hammadde temini, sanayi mamülleri tüketicisi olmak ve milli gelir ile ödemeler dengesindeki yeri bakımından büyük öneme sahip olan tarım sektörü, özellikle

yapısal sorunlar ve sistem bozukluklarından kaynaklanan problemler nedeniyle, oldukça fazla tarımsal üretim faktörü potansiyeline sahip olmasına rağmen, yeterli düzeyde gelişme sağlayamamıştır. Bu yapısal bozukluk sonucunda, ülkenin en büyük potansiyel ekonomik kaynağı olan ve nüfusun yarıya yakınını istihdam eden tarım, atıl ve verimsiz kalarak, ekonomiye gerektiğinin çok altında katkı sağlayabilmektedir. Bunların temel nedeni, genel iktisat politikaları ve kalkınma planlarında, (gelişmiş ülke ekonomilerinde, sanayinin büyük oranda yer alması ve gelişmekte olan ülkelerin de kalkınabilmesi için, gelişmiş ülkelerdeki görüntüye benzemesi gerektiği mantığıyla) tarımın sanayiye göre ikinci planda bırakılması, kamu yatırımları ve ilgisinin daha çok sanayiye yönelmesi, neticede sektörün, kısa vadeli yüzeysel tarım politikaları uygulaması ile geçiştirilerek (hatta genellikle politik çıkar amaçlarıyla kullanılarak), gerçekte sahipsiz kalması veya kendi haline bırakılmış olmasıdır. Aslında devlet, tarım sektörüne büyük kaynak ayırmakta, eğitim ve destekleme hizmetleri vermektedir, ancak, sistemli ve realist bir yapılanma olmadığından, bu hizmetlerin çok azı doğrudan tarım işletmesine ulaşmakta; bunlardan, daha çok birlikler ve aracı kuruluşlar yararlanmakta ya da kaynaklar başka taraflara kanalize olmaktadır.

Bunlara bağlı olarak gelişememiş olan tarımsal işletmelerimiz, genellikle iç tüketime yönelik üretim yapan küçük aile işletmesi niteliğindedir. Geleneksel üretim metodunun uygulandığı bu işletmelerde girdi kullanımı ve üretimde teknolojiden yararlanma düzeyi oldukça sınırlı ve optimallikten uzaktır. Mesleki bilgi birikimi ve sermaye bakımından oldukça yetersiz olan ve yeter gelirli işletme büyüklüğünün çok altında, çoğu yoksulluk düzeyinde olan bu küçük tarım işletmeleri, veraset kanunları ve aile bölünmeleri nedeniyle, sayıca gittikçe çoğalmakta ve işletme genişliği de küçülmektedir. Öte yandan sektörde, monopson ve oligopson tarımsal ürün piyasaları hakim olduğundan, üretici, pazarlık gücüne de sahip olamadığı için, gelirini artıramamakta ve işletmesini geliştirememektedir. Ayrıca, tarım işletmeleri arasında, işbirliği ve kooperatifçilik uygulamaları da gelişmemiştir. Bu durumların yanı sıra, bölgeler arasında da, tarım işletmelerinin büyüklüğü, kaynak ve gelir dağılımı ile devlet imkanlarından yararlanma bakımından büyük farklar vardır.

Tarım alanındaki problemlerin temelinde yapısal bozukluk ve sistem sorunu yer almaktadır. Tarım işletmeleri ve sektörünün mevcut durumunun iyileştirilmesi, verimlilik ve kaynakların rasyonel kullanımı ile tarımsal gelişmenin sağlanması, teknolojik ve idari yapı değişikliğine gidilebilmesine ilişkin kanaatlerimizi şu şekilde ifade edebiliriz :

Genel ekonominin mevcut tarım potansiyelinden daha etkin, aktif ve en rasyonel bir şekilde maksimum düzeyde yararlanabilmesi; tarım işletmelerinin yeter gelirli optimal işletme büyüklüğüne kavuşarak, ileri teknoloji kullanan, verimli ve rasyonel çalışan, pazara yönelik üretim yapan ve kendi aralarında teşki-

latlanarak pazarlık gücünü kazanan (hatta kendi teknolojisini geliştiren), modern işletme (çiftlik işletmeler) yapısına dönüşebilmeleri; dünya standartlarında, kaliteli ve bol ürün elde edilmesini teşvik edici, üretici ve tüketiciyi yeterince koruyan ve ihracat olanaklarını artıracak, istikrarlı bir piyasa düzeninin oluşabilmesi...Evet, ülkemiz tarım sektörünün içinde bulunduğu sorunların aşılması, tarımsal üretimin modernleştirilmesi ve tarım işletmelerimizin geliştirilebilmesi için bu gibi ideal hedefler dikkate alınarak, öncelikle ülke düzeyinde genel bir tarım reformu, en üst idari yapıdan en yerel birimlere kadar bilinçli ve koordineli bir yeniden yapılanma (reorganizasyon) ve bunlar için gereken yasal düzenlemeler yapılmalıdır. Kısacası, sayılan bütün amaçları gerçekleştirebilecek, her türlü hukuki ve yapısal düzenlemeleri, ve üretimden tüketime kadar bütün safhaları içeren, komplike bir sistem oluşturulmalıdır. Bunun yanı sıra tarım politikaları oluşturulurken, esas hedef, gelişmiş ülkelere bakılarak, yüzeysel bir görüntü oluşturmak değil (bu sorun, tüm ekonomik ve siyasi yaklaşımlarda yaşanmaktadır), ülkenin ekonomik ve sosyo-politik yapısına, realitelerine bakılarak, yukarda belirtilene benzer idealler doğrultusunda, sorunlara gerçekçi çözüm aramak ve üretmek olmalıdır. Şüphesiz bu önlemler çok uzun vadeli planlamaları ve aslında, temelde bir mantalite değişikliğini gerekli kılmaktadır.

Uzun vadedeki bu ideal hedeflere ulaşılabilmesi için, kısa dönemlerde de birtakım değişikliklerin yapılması ve gereken tedbirlerin alınması zorunludur. Bu konuda yapılması gerekenlerin tamamını, bütün ayrıntılarıyla burada vermemiz olanaksızdır; ancak örnek olarak bazı somut önerileri şöyle sıralayabiliriz :

— Tarım alanında makro ve mikro düzeyde yapılacak her türlü çalışmalara kaynak oluşturmak üzere akademik düzeyde yapılan bilimsel çalışmaların artırılması ve sektörün geliştirilmesinde, bilim adamlarının siyasal iktidarlara ve tarım politikalarına öncülük etmesi gereklidir.

— İktisadi kalkınma planlarında sanayi öncelikli politikalar değil, ülke kaynakları ve şartlarına uygun olarak dengeli bir şekilde tarım ve sanayinin birlikte ele alınacağı politikalar oluşturulmalıdır. Aynı zamanda tarımsal politika araçlarının, getirilecek yeni düzenlemelerle, siyasal amaçlarla kullanılsının önüne geçilmelidir.

— Tarım arazilerinin amaç dışı kullanımı daha etkin ve kararlı bir şekilde engellenmeli ve tarım alanlarını korumayı sağlayacak yasal düzenlemeler rasyonelleştirilerek uygulamaya geçirilmelidir.

— Gerek kamu hizmetlerinden yararlanma, gerekse kaynak ve gelir dağılımı bakımından, tarım işletmeleri ve bölgeler arasındaki farklılıkları ortadan kaldıracak ve dengeli bir dağılımı sağlayacak şekilde bir yapılanma gerçekleştirilmelidir.

— Tarım politikalarında, bilhassa İthalat müsadeleri yeniden gözden geçirilerek, tarıma yönelik korumacı tedbirler artırılmış ve ihracata dönük stratejiler geliştirilmelidir.

— Tarımsal ürün piyasasının, üretici ve tüketiciyi koruyacak şekilde yeniden düzenlenmesi gereklidir. Özellikle tarım işletmelerinin, pazarlık gücünü artıracakları ve ürün fiyatlarının belirlenmesinde daha etkin rol alabilecekleri ve üretici ile tüketici arasındaki komisyoncu tüccarın azalacağı bir pazar yapısı için, Hal Yasalarının yeniden düzenlenerek, toptancı hallerinin, üretici kooperatifleri veya birliklerinin kontrolüne verilmesi; mevcut sorunları azaltarak, ürün piyasasını dış dünyadaki benzer başarılı uygulamalara uygun hale getirebilecektir. Ancak, yeni hal yasaları, aynı zamanda toptancı hallerindeki kuruluşların, sağlık ve çevre koşullarına ve bir takım standartlara uygun olarak modernize edilmesi zorunluluğunu da içermelidir.

— Tarımsal üretim aşamasındaki kooperasyonların geliştirilmesi, yaygınlaştırılması ve böylece tarımsal kooperatifçilik uygulamalarına hız verilmesi konularında bazı temel tedbirlerin alınması gereklidir. Özellikle ülkemiz açısından, devletin bu konuda uygun bir hukuki ortamı oluşturması ve kooperatifleşmeyi teşvik edici düzenlemelerin yapılması, sorunun çözümlenmesine büyük oranda yardımcı olacaktır. Bu amaçla çiftçiler eğitilmeli ve kooperatifçiliğe bakış açıları değiştirilerek, bunun kendileri için bir zorunluluk olduğu şeklinde bilinçlendirilmelidirler. Ancak, mevcut uygulamalardaki yönetim ve organizasyon problemlerini giderecek, kooperatiflerin bağımsız bir şekilde amacına uygun olarak çalışmasını sağlayacak, buna karşılık, kamu denetimlerini etkinleştirecek yeni bir yasal düzenleme de getirilmelidir.

— Tarımsal faaliyetlerde üretim, verim ve kalite artışı sağlayabilecek, maliyet düşürücü ya da ürün çeşidini çoğaltıcı etki yapacak yeni teknolojilerin geliştirilmesi; üretim faaliyetlerinde yaşanan problemlerin aşılmasına yeni çözümler getirecek çalışmaların yapılması v.b. gibi faaliyetleri yürütecek ve dünyada bu konularda yaşanan gelişmeleri takip edecek bir araştırma-geliştirme kuruluşunun meydana getirilmesi ve bu kuruluşun çalışmalarının uygulamaya aktarılmasını ve etkinliğini sağlayacak koordinasyonun gerçekleştirilmesi gerekir.

— Tarımda teknoloji kullanımının yaygınlaşması ve entansif üretimin yapılabilmesi için devletin; sulama, enerji ve diğer tarımsal girdilerin üretimi ve dağıtım konularında gerekli alt ve üst yapı yatırımlarını yapması gerekmektedir. Yine girdi kullanımının optimize edilmesinde gereken adımların atılması ve özellikle her türlü girdi kullanımının etkinliğinde gerekli şart olan mekanizasyonun sağlanmasına öncelik verilmelidir. Tarım işletmelerinin, gereksinim duydukları nitelik ve miktardaki girdileri temin etmede karşılaşılan sorunlar ortadan kaldırılarak, uygun maliyetli optimal girdi kullanımının sağlanması gerekir.

Girdi kullanım yöntemleri ile ilgili çiftçiler, belirli bir eğitim ve yayım programı çerçevesinde bilgilendirilmeli ve bilinçlendirilmelidirler. Çiftçilerin ucuz, yeterli ve uygun koşullarda kredi temin etmeleri de sağlanmalıdır.

— Yeni teknolojilerin ve uygulamaların üreticilere benimsetilmesinde, bunları kabullenmeye yatkın olan çiftçilerden yararlanılabilir. Bu üreticilerden örnek tarım işletmeleri oluşturulmak suretiyle, diğer işletmecilerin, uygulamaların faydalarını somut olarak görmeleriyle, örnek işletmelere özenmeleri sağlanabilir. Ancak bu durum, çiftçi ile doğrudan iletişim kurulmasını zorunlu kılmaktadır.

— Tarım bakanlığı ile il ve ilçe teşkilatları ve diğer tarım sektörüne hizmet veren akademik ve teknik kuruluşlar arasında etkin bir koordinasyon sağlanarak, yapılan çalışmalarda elde edilen birikimlerin, doğrudan üretim faaliyetlerine yansıtılmasına uygun bir mekanizmanın oluşturulması gerekmektedir. Bu konuda şimdiye kadar yaşanan eses problem olan, üretici ile doğrudan bağlantıyı sağlamak için, kısa dönemli ve geçici bir çözüm olarak, her köy için (veya birkaç köy için) bir ziraat mühendisi ya da ziraat teknikeri görevlendirilebilir, Bu uygulama büyük miktarda istihdamı gerektirecektir, ancak, etkin ve rasyonel bir şekilde yapılırsa, uygulamanın üretime olumlu yansımaları durumunda, sektöre, maliyetinin çok üzerinde getirisi olacağı inancındayız. Bununla beraber, daha ekonomik bir çözüm yolu olarak, köylerdeki devlet kadrolarından istifade edilebilir. Örneğin, formasyon eğitimi verilmiş ziraat mühendislerinin, hem öğretmenlik, hem de tarım işletmelerine teknik hizmet veren devlet memurluğu olmak üzere, ikili görevlendirilmesi de sözkonusu olabilir. Bunların dışında yöntemler de geliştirilebilir ama burada önemli olan, üretici ile doğrudan bağlantı kurulması gerektiğidir. Bu konumdaki ziraat elemanları, bir taraftan sektöre yönelik yapılan tüm hizmetlerin üreticilere aktarıldığı bir musluk görevi görecektir, diğer taraftan da bunların tutacağı rapor ve kayıtlar, tarım sektörüne yönelik politikalara, bilimsel ve teknik çalışmalara veri kaynağı olacaktır.

— Daha ileri aşamada ise uygun pilot bölgelerden başlanmak suretiyle, toprak reformu çerçevesinde arazi toplulaştırması yapılmalı ve böylece yeter büyüklükte bir yapıya sahip tarım işletmeleri oluşturulmalıdır. Bu işletmelerde, üretim ve muhasebe kayıtları tutma; çalışan işgücünden en az bir kişinin mesleki eğitim alma veya dışardan mesleki eğitimi olan bir nitelikli eleman istihdam etme zorunlulukları getirilmeli ve bunlar için gereken eğitim ve yayım faaliyetleri ile diğer hizmetleri, devlet veya üretici birlikleri ifa etmelidir. Yine bu tarım işletmelerinin tüm faaliyetleri, yerel tarım örgütleri tarafından desteklenerek kontrol edilmeli ve çiftçiler planlı üretime yönlendirilmelidir. Bütün bu tür düzenleme ve kontroller, belirli yasalarla desteklenerek, sonuç almaya dönük işleyen bir mekanizma haline getirilmelidir.

— Tarım sektörünün gelişerek entansif üretime geçmesiyle bazı sosyal problemlerin yaşanması kaçınılmaz olacaktır. Bu nedenle örneğin, tarımda çalışan hali hazırdaki fazla nüfusa ek olarak, tarımsal üretim faaliyetinde özellikle mekanizasyon düzeyinin yükselmesi ve girdi kullanımının artmasıyla daha da çoğalacak olan işgücü fazlasının ve elde edilecek üretim artışlarının değerlendirilmesi bakımından, yeni tarımsal sanayii kuruluşları tesis edilmeli veya tarımdan gelen fazla işgücünün diğer sanayi kuruluşlarına aktarılması olanakları artırılmalıdır. Aynı zamanda köyden kente göç yoluyla doğacak olan yerleşim sorununun da belirli bir program çerçevesinde kontrollü olarak çözümlenmesi gerekir.

Ek : Anket Formu

İmza Sahibinin, Adı ve Soyadı :.....

Adresi :.....

Tel. No :.....

İşletmenin İşgücü Varlığı

[illegible]

Arazi Varlığı, Parça Sayısı ve Kullanım Durumu

Mülk Arazi Miktarı	Ortakçılık ve Kira ile Tutulan da.	Ortakçılık ve Kiraya Verilen da.	Toplam Kullanılan Arazi da.	Parça Sayısı	Ortalama Parça Alanı da.	Nadas Alanı da.	Birden Fazla Ürün Alınan Arazi Mik. da.
1.	2.	3.	4. (1+2)-3	5.	6. (4/5)	7.	8.

Arazi Nevileri

[illegible]

	Büyük Baş	Küçük Baş		Çeki Hayv.	Kümes Hy.	Diğer	Toplam
		Koyun	Keçi				
Adedi							
İrki							
Değeri							

No	Güç Kaynağı		Ekipman		Nereden Temin Edildiği		Açıklamalar
	Türü	Gücü	Türü	Gücü	Güç Kaynağı	Ekipman	
1							
2							
3							
4							
5							

[illegible]

Sermaye Çeşitleri	Değeri	Oran
Toprak		
Arazi Islahı		
Binalar		
Hayvan Varlığı		
Alet ve Makinalar		
Depodaki Mahsul		
Bitki Sermayesi		
Yardımcı Maddeler		
Ev Eşyası		
Para Sermayesi		
Toplam Aktifler		
Borçlar		
Öz Sermaye		

LETMENİN BİTKİSEL ÜRETİM YAPISI

Neden Bu Ürünleri Üretiyorsunuz ?

Aile İhtiyacı b) Eskiden beri üretildiği için c) Üretimi kolay d) Pazarlanması kolay e) Geliri fazla
Riski az g) Diğer.....

Tarla kullanım Nöbetiniz Nedir ?

Yıllık Tarla Çalışma Dönemleriniz (Gün Olarak) ?

Son On Yıl İçinde Üretimde Bir Değişiklik Yaptınız mı, Neden ?

Yapmadım b) Çevredeki uygulamaları görerek c) Kamu görevlilerinin bilgilendirmesi
Devletin yeni ürünü desteklemesinden e) Diğer.....

Teknolojik Gelişmeleri Takip Edebiliyor musunuz, Neden ?

İĞDAŞ GİRDİ KULLANIM DURUMU (Toprak işleme, Ekim, Sulama, Gübreleme ve Zirai Mücadele)

Toprak İşlemeyi Ne Şekilde Yapıyorsunuz ?

Kara saban b) Traktör (işletme) c) Traktör (Kira) d) Diğer.....

Ekim Çalışmalarını Nasıl Yapıyorsunuz ?

Elle b) Mibzer ile c) Değer.....

Ekimde, Tohumluk, Fide ve Fidan İhtiyacının Nereden Karşılandığı

Teknik kamu kuruluşlarından b) İşletme içinden c) Yakın çevreden d) Diğer.....

Sulama Yönteminiz, Sulama Dengesini Sağlama Biçiminiz ve Karşılaşılan Sorunlar :

- Arazi Koruma ve İyileştirme Çalışmalarınız (Tsviye, Drenaj, Tarla İçi Sulama Tesisleri)

- Gübreleme Yönteminiz

Yapılmıyor b) Elle c) Mibzer ile d) Diğer.....

- Kullanılması Gereken Gübrenin Cins, Miktar ve Zamanını Nasıl Tespit Ediyorsunuz, ?

Çevredeki uygulamalar b) Bayinin verdiği bilgiler c) Teknik kurumların tavsiyesi d) Diğer.....

- Gübre Tedarikini Nereden Yapıyorsunuz, Bu konuda Karşılaştığınız Sorunlar Nelerdir ?

TZDK b) T.Kr.Koop c) Tüccar d) Çiftlik gübresi e) Diğer.....

- Zirai Mücadelede Hangi Yöntemi Uyguluyorsunuz ?

) Yapılmıyor b) Elle c) Holder ile d) Diğer.....

- Uyguladığınız Metod Konusunda Bilgi Kaynağınız ve Karşılaştığınız Sorunlar Nelerdir ?

) Çevredeki uygulamalar b) Teknik kurum ve yayınlar c) Diğer.....

- Üretim Mevsiminde Çapalama ve Ürün Bakımını Nasıl Yapıyorsunuz ? (Budama, Aşı)

HASAT, HARMAN, DEPOLAMA

- Hasadı Yönteminiz ?

) Elle b) Orak ile c) Tırpan d) Biçer ile e) Diğer.....

- Hasadı Hangi Dönemde ve Ne Kadar Sürede Yapıyorsunuz, Neden ?

- Elde Ettiğiniz Ürünü İşletme Depolarında Ne kadar Bekletiyorsunuz ?

YVANCILIK

Hayvancılığı Hangi Amaçla Yapıyorsunuz ?

İle tüketimi için b) Piyasa İçin c) Diğer.....

Hayvanları Hangi Tür Yem İle Besliyorsunuz ?

Çaba yem (Mera) b) Kaba yem (İşletme) c) Kesif yem d) Sanayi yemi e) Diğer.....

Hayvanların Beslenme İhtiyacını Nasıl Tespit Ediyorsunuz ?

Yaş, ağırlık, gebelik ve verim durumuna göre b) Geleneksel yöntemlerle c) Diğer.....

Hayvan Hareketlerinde İzlediğiniz Yöntem Nedir ?

Hayvan Hastalıkları İle Mücadele Konusundaki Uygulamalarınız:

ANSMAN, PAZARLAMA VE GELİR DURUMU VE SORUNLARI

Borçlanma İhtiyacınızı Nasıl Karşılıyorsunuz ve Ne Amaçla Borçlanıyorsunuz ?

Ziraat B. kredileri b) Tar.Kır.Koop c) Özel Banka kır. d) Yakın çevre e) Diğer.....

Kredi Temininde Karşılaştığınız Sorunlar Neler, İhtiyacınızı Karşılıyor mu ?

Bürokrasi b) Teminat c) Maliyeti yüksek d) Diğer.....

Hangi Tür Tarım Sigortasından Yararlanıyorsunuz, Neden ?

Yararlanmıyorum b) Dolu sigortası c) Hayvancılık sig. d) Diğer.....

Ürünlerinizi Nereye Satıyorsunuz ?

Tüccar b) Kooperatif c) TMO d) Diğer.....

Pazarlamada Karşılaştığınız Sorunlar Nelerdir ?

Ürünlerinizi Pazara Hangi Vasıtalarla Ulaştırıyorsunuz ?

Traktör (işletme) b) Kiralanan çeki gücü c) Diğer araçlarla d) Diğer.....

Geliri Artırmak İçin Nasıl Bir Çabanız Var, Bunda Hangi Araçları Kullanıyorsunuz, Neden ?

Yok b) Masrafları kısıyorum c) Teknik imkanları kullanarak d) Diğer.....

Tarımsal Gelirinizi Nasıl Hesaplıyorsunuz ?

Verimli Üretim Yaptığınıza İnanıyorsunuz, Neden ?

Evet b) Hayır

İTİM-YAYIM, ÖRGÜTLENME VE DEVLETEN BEKLENTİLER

Yaptığınız Üretimle İlgili Herhangi Bir Eğitim Aldınız mı yada Bir Yayın İncelediniz mi, Neden ?

Bir Üretim Dönemi Başlamadan Önce Ne Gibi Teknik Hazırlıklar Yapıyorsunuz ?

Mevsimi Başlamadan Önce Nasıl Bir Üretim Planlaması Yapıyorsunuz ?

Herhangi Bir Kooperatife Üye misiniz, Neden ? Bu Konuda Ne Gibi Sorunlarınız Var ?

Devletten Beklentileriniz Nelerdir ?

Ucuz girdi sağlaması b) Ucuz kredi sağlaması c) Arazi sağlaması d) Su temin etmesi
Eğitim vermesi f) Diğer

KAYNAKÇA:

- ABD Tarımı ve AT Ortak Tarım Politikası, DPT Yayınları G.Y., Ankara-1991.
- Açıl, A.Fethi-Demirci, Rasih; Tarım Ekonomisi Dersleri, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayın No: 880, Ankara-1984.
- Agri-Holland, Hollanda Tarım, Doğa ve Balıkçılık Bakanlığı, Tarım Haberleri Dergisi, 1994/2.
- Aksöz, İbrahim; Zirai Ekonomiye Giriş, - Zirai İşletmecilik, Genel Kısım-, Atatürk Üniv. Zir. Fk. Yayın No: 15, 2.Baskı, Erzurum-1972.
- Alpkent, Nurettin; Tarımsal Kalkınmada Mekanizasyon Planlaması, MPM Yayın No: 417, 2.Baskı, Ankara-1991.
- Arıkbay, Canan-Yıldırım, Şevket; Zeytinin Değerlendirilmesindeki Kayıplar ve Önlenme Yolları, MPM Yayın No: 410, Ankara-1990.
- Avrupa Tarımsal Yönverme ve Garanti Fonu, DPT Yayın No: 1988, Ankara-1985.
- Bolat, Duran ve Diğerleri; «Doğu Anadolu Hayvancılığında Besleme», Doğu Anadolu'da Tarımın Verimlilik Sorunları Sempozyumu (9-10 Ekim 1990, Van), İçinde, MPM Yayın No : 431, Ankara-1990.
- Bölükoğlu, Halil-Arın, Selçuk; «Tarımda Makinalaşma-Verimlilik İlişkisi ve Marmara Bölgesi Tarımında Mekanizasyon Düzeyi», Marmara Bölgesi'nde Tarımın Verimlilik Sorunları Sempozyumu, İçinde, MPM Yayın No:387, Ankara-1989.
- Cemalcılar, İlhan ve Diğerleri; İşletmecilik Bilgisi, İşitme Özürlü Çocuklar Eğitim ve Araştırma Vakfı Yayın No: 3, Eskişehir-1983.
- Çadırcı, Engin; «Tarımsal Krediler», Marmara Bölgesinde Tarımın Verimlilik Sorunları Sempozyumu, (25-27 Ekim 1989/Bursa), İçinde, MPM Yayın No:387, Ankara-1989.
- Çakmak, Ali Rıza; Tarım İşletmelerinin Finansmanı ve Tarımsal Kredi, Ege Üniv. Ziraat Fak. Yayın no: 498, İzmir-1991.
- Çakmak,Erol H.; «Türkiye'de Kesimlerarası İlişkiler, Genel Ekonomi ve Tarım Politikaları», Akdeniz Bölgesinde Tarımın Verimlilik Sorunları Sempozyumu (7-9 Kasım 1990/Antalya), İçinde, MPM Yayın No: 433, Ankara-1990.

DİE Tarım İstatistikleri Özeti-1991.

Doğruel, Fatma; Tarım Destekleme Politikaları ve Sonuçları: ABD,AT ve Türkiye,
İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 1993-29, İstanbul-1993.

Er, Celal; «Tarımda Verimlilik Açısından Tohumluk ve Fidan Kullanımı»,
Marmara Bölgesinde Tarımın Verimlilik Sorunları Sempozyumu,
İçinde, MPM yayın No: 387, Ankara-1989.

Erkuş, Ahmet-Demirci, Rasih; Tarımsal İşletmecilik ve Planlama,
Ank.Ünv.Zir.Fk.Yayın No: 944, Ankara-1985.

Erkuş, Ahmet-Demirci, Rasih; Ülkemizin Değişik Bölgelerindeki Tarım
İşletmelerinde Hayvancılık Faaliyetleri ve Bu Faaliyetlerin İşletme
Bünyesindeki Yeri, Ank.Ünv.Zir.Fk.Yayın No: 887, Ankara-1983.

Erkuş, Ahmet; Zirai İşletme Analizi ve Planlanması, Türk Zirai Ekonomi Derneği
Yayın No: 2, Ankara-1972.

Ertunç, Kemal-Söğüt,Hasan; «Sulama Alanlarının Genişletilmesi Olanakları»,
Türkiye II. Tarım Kongresi Tebliğleri, İçinde, TOKİB yayını, Ankara-1981.

FAO Production Yearbook-1992, Vol: 46, Bölüm 1 ve 109.

Hakgören, Feridun; «Akdeniz Bölgesinde Sulama İle İlgili Sorunlar, Uygulanan
Yöntemler ve Çözüm Yolları», Akdeniz Bölgesinde Tarımın Verimlilik
Sorunları Sempozyumu, İçinde, MPM Yayın No: 433, Ankara-1990.

İzmirli, Resul; Tarımsal Üretimde Kooperasyon ve Türk Tarımına Uygulanabilirliği,
Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayın No: 61, Ankara-1985.

Kansu, Akif; «Hastalık ve Zararlılarla Savaş Yoluyla Bitkisel Üretimin Artırılması
Olanakları», Türkiye II.Tarım Kongresi Tebliğleri, İçinde, TOKİB Yayını,
Ankara-1981.

Kasnakoğlu, Haluk; «Bölgesel ve Genel Ekonomi Tarım Politikaları»,
Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Tarımsal Üretimin Verimlilik Sorunları
Sempozyumu, İçinde, MPM Yayın No: 404, Ankara-1990.

Kaşka, N., Macit,F., Temiz,K.,Yıldırım,Y.,Eltez, M.; «Yeterli Nitelikte ve Nicelikte
Tohum, Fide ve Fidan Sağlama Yolları»,Türkiye II.Tarım Kongresi
Tebliğleri, İçinde, TOKİB Yayını, Ankara-1981.

Kazgan, Gülten ; Tarım ve Gelişme, Der Yayınları, 3.Baskı, İstanbul-1983.

- Kıvanç, Cemil; Türkiye Ekonomisinde Tarımsal Amaçlı Kooperatifçilik İşletmeleri, Türkiye Kooperatifçilik Kurumu Yayın No: 48, Ankara-1982.
- Kuru, Celal ve Diğerleri; Antep Fıstığı Yetiştiriciliği, TOKİB Yayını, Ankara-1988.
- Mutaf, Salim ve Diğerleri; «Batı Akdeniz Bölgesi Hayvancılığı», Akdeniz Bölgesi'nde Tarımın Verimlilik Sorunları Sempozyumu (7-9 Kasım 1990, Antalya), İçinde, MPM yayın No : 433, Ankara-1990.
- Mutlu, Servet; «Verimlilik ve Tarımda Verimliliği Etkileyen Faktörler», Marmara Bölgesinde Tarımın Verimlilik Sorunları Sempozyumu, (25-27 Ekim 1989, Bursa), İçinde, MPM Yayın No: 387, Ankara-1989.
- Nizip Tarım İlçe Müdürlüğü Brifing Raporları.
- Özbek, Nurinnisa; «Gübrelerin Etkin Bir Şekilde Kullanılmasıyla Üretimin Artırılması», Türkiye II. Tarım Kongresi Tebliğleri, İçinde, TOKİB Yayını, Ankara-1981.
- Özçelik, Ahmet; Ankara Şeker Fabrikası Civarındaki Şeker Pancarı İle Buğday İçin Fiziki Üretim Girdileri ve Üretimin Fonksiyonel Analizi, Ank.Ünv.Zir.Fk. Yayın No: 1113, Ankara-1989.
- Özçelik, Ahmet; Tarım İşletmelerinde Teknik Gelişmenin Optimal İşletme Organizasyonlarına Etkisinin Araştırılması, Ank.Ünv.Fen Bil.Enstitüsü, Yayın No: 49, (Doktora Tezi), Ankara- 1985.
- Pirinçcioğlu, Nejat ; Tarım Sektöründe Verimlilik, MPM Yayın No: 365, Ankara-1988.
- Planck, Ulrich-Bülbul, Mehmet; F.Almanya'da Zirai Öğretim, Ank.Ünv.Ziraat Fk.Yayın No: 505, Ankara-1975.
- Rehber, Erkan-Ergün, Nazan; «Tarımda Verimlilik ve Marmara Bölgesinde Verimlilik Tekniklerinin Kullanılması», Marmara Bölgesinde Tarımın Verimlilik Sorunları Sempozyumu, İçinde, MPM Yayın No: 387, Ankara-1989.
- Şenel, Dilek; «Tarımda Verimlilik, Teknolojik Gelişme ve Çevre İlişkileri», Akdeniz Bölgesi'nde Tarımın Verimlilik Sorunları Sempozyumu, (7-9 Kasım 1990, Antalya), İçinde, MPM Yayın No: 433, Ankara-1990.
- Şenel, Dilek; Tarımsal Üretimin Yapısını ve Verimliliğini Belirleyen Faktörler, MPM Yayın No: 352, Ankara-1987.

Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı Dosyaları.

Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı, Türk Tarımında Gelişmeler, Ankara-1993.

Tarımsal Mekanizasyon 10. Ulusal Kongresi , (5-7 Mayıs 1986, Adana),
Bildiri Kitabı, İçinde, Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayını,
Adana-1986.

Tezer, Ercan; «Trımda Mekanizasyon», Türkiye II. Tarım Kongresi Tebliğleri,
İçinde, TOKİB Yayını, Ankara-1981.

Tosun, Kemal; İşletme Yönetimi, Genel Esaslar, İst.Ünv.İşletme Fk.
Yayın No: 226, İstanbul-1990.

Tuna, Yusuf; Tarımda Verimlilik Artışının Ekonomik Sonuçları: Türkiye İle İlgili
Bir Değerlendirme, MPM Yayın No:487, Ankara-1993.Şenel.

TZOB, Tarım Arazilerinin Tarımı Dışı Amaçla Kullanılmasını Önleme Tedbirleri
Hakkında Rapor, Türkiye Ziraat Odaları Birliği, Yayın No: 129,
Ankara-Aralık/1980.

TZOB, Zirai ve İktisadi Rapor, 1988-1989, Türkiye Ziraat Odaları Birliği
Yayın No: 163, Ankara-1990.